

ISTITUTO SICILIANO DI STUDI BIZANTINI E NEOGRECI

TESTI E MONUMENTI

PUBBLICATI DA BRUNO LAVAGNINI SOTTO GLI AUSPICI
DELL'ASSESSORE ALLA ISTRUZIONE PER LA REGIONE SICILIANA

TESTI

1

BARLAAM CALABRO

EPISTOLE GRECHE

I PRIMORDI EPISODICI E DOTTRINARI
DELLE LOTTE ESICASTE

STUDIO INTRODUTTIVO E TESTI A CURA DI

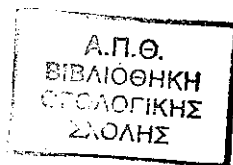
GIUSEPPE SCHIRÒ

PALERMO 1954

SIGLE E ABBREVIAZIONI

- ASCL = *Archivio Storico per la Calabria e la Lucania*. Roma.
 DHGE = *Dictionnaire d'Histoire et Géographie ecclésiastique*. VI.
         Paris, 1932.
 DTC = *Dictionnaire de théologie catholique*.
 EO = *Échos d'Orient*, Paris.
 ΕΦ = Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, Alessandria.
 M. = cd. Marciano CCCXXXII (643). *Con le epistole di Barlaam*.
 OCh = *Orientalia Christiana*, Roma.
 OChA = *Orientalia Christiana Analecta*, Roma.
 OChP = *Orientalia Christiana Periodica*, XV. Roma, 1949.
 PG = *Patrologiae cursus completus*. — *Series Graeca*, accu-
         rante J. P. MIGNÉ.
 P = cd. Coislino 100, con le *Epistole di GREGORIO*
         PALAMAS a Barlaam e Acindino.
 V = cd. Vaticano greco 1756. *Con le epistole di Barlaam*.
 W = cd. Vaticano greco 1110: con i trattati sulla « *Pro-*
         cessione dello Spirito Santo », e le « *Soluzioni*
         alle aporie di Giorgio Lapita ».
- ARISTOTELE, ed. J. BEKKER, Berolini 1831:
     An. Pr. = *Analytica Priora*,
     An. Post. = *Analytica Posteriora*.
     Categ. = *Categoriae*.
     de Anima = *de Anima*.
     de re Publ. = *De re Publica*.
     Metaph. = *Metaphysica*.
     Soph. Elench. = *De Sophisticis Elenchis*.
     Top. = *Topica*.
- Bibl. Coisl.* = MONTEFAUCON, *Bibliotheca Coislina*, olim *Segue-*
         riana, Paris, 1715.
- CANDAI = EMMANUEL C., *Nilus Cabasilas et theologia S. Tho-*
         mae de Processione Spiritus Sanctus, Studi e
         testi, 116 — Città del Vaticano, 1945.
- DIONIGI AREOPAGITA, Ps.:
     div. Nom. = *De divinis Nominibus*, PG 3.
     myst. Theol. = *De mystica Theologia* id.

JUGIE (M):

Barl. cathol.? = *Barlaam est-il né catholique*. EO XXXIX (1940)
pp. 100-125.

G. MERCATI, *Notizie* = Giovanni M., *Notizie di Procoro e Demetrio
Cidone-Manuele Caleca e Teodoro Meliteniota
ed altri appunti per la storia della Teologia e
della letteratura bizantina del secolo XIV*. Città
del Vaticano, 1931.

PLATONE, ed. J. BURNET, Oxonii, 1950:

Apol. = *Apologia Socratis*, Vol. I.

Cratyl. = *Cratylus*, id. id.

Phaedr. = *Phaedrus*, id. II.

Gorgia = *Gorgia*, id. III.

Phaed. = *Phaedo*, id. I.

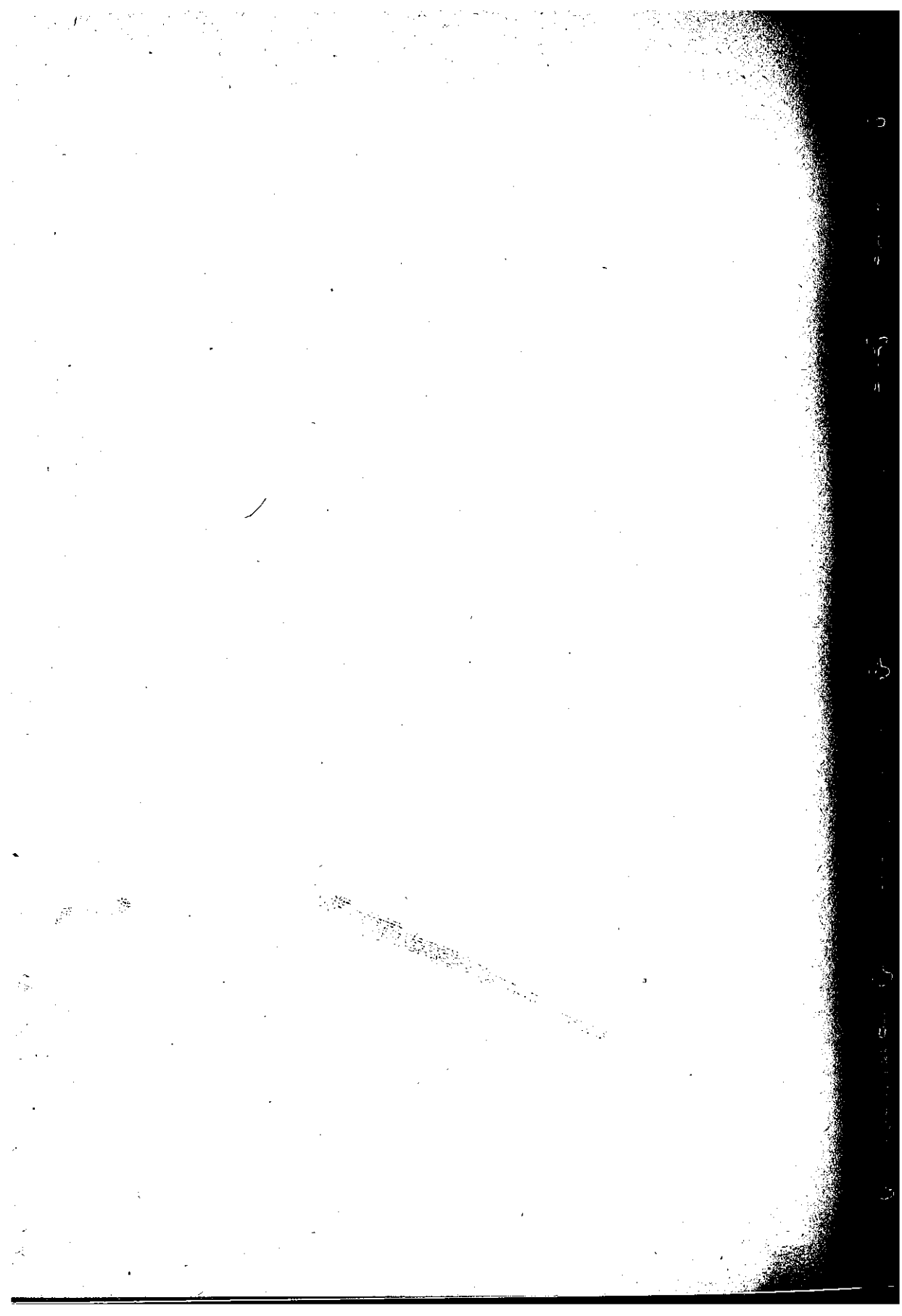
Polit. = *Politicus*, id. I.

Rep. = *Res Publica*, id. IV.

Soph. = *Sophista*, id. I.

Tim. = *Timaeus*, id. IV.

TESTI

I.

Τῷ σοφωτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ καὶ ἐν Χριστῷ
πνευματικῷ μοι πατρὶ καὶ ἀδελφῷ κῦρι
Γρηγορίῳ τῷ Παλαμᾷ.

M.
f. 96^r

Palamae calumniis queritur Auctor.

Σὺ μὲν, ὦ θαυμάσιε « τὴν ἀνωτάτω ποθήσας φιλοσοφίαν, μᾶλλον δὲ ὑπὸ τῆς ἀνωτάτω ἐφελκυσθεὶς φιλανθρωπίας, καὶ πάντων τῶν τῇδε καὶ λόγων εἰδους παντοίου καὶ τῆς κατ' αὐτὰ μελέτης ἀφόμενός τε καὶ ἐπιλαθόμενος » ⁽¹⁾, καὶ τοῖς παραδείγμασιν ἤδη ἐντυχόν, τὰς τῇδε εἰκόνας καὶ σκιὰς ἀπολιπών, οὐκ ἂν εἰκότως 5 σχοίης παρ' ἡμῶν αἰτίαν εἶ τί σοι τοῖς ἡμετέροις πρὸς λατίνους ἐντυχόντι συγγράμμασιν οὐ καλῶς ὑπείληπται· μᾶλλον μὲν οὖν καὶ ἐπαίνων ἂν ἀξιωθείς διὰ ταῦτα ἐνδίκως, ὅτι τοσοῦτον ἐγένου τῶν παμφαῶν ἐκείνων ἀκρίνων, ὥστε καὶ τὰ φανότατα τῶν παρ' ἡμῖν σκοτεινά σοι φαίνεσθαι· τὰς μὲν πρὸς ταῦτα μύσαντι ὄψεις, τὸ δὲ 10 τοῦ νοῦ ὀπτικὸν πρὸς τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἄει ἀνατείνοντι φῶτα.

εἰ δέ τις ἄλλος, προσποιούμενος περὶ λόγους καὶ τὰς λογικὰς μεθόδους διατρίβειν, οὕτω τοῖς ἡμετέροις ἐχρῆτο καὶ τοιαῦτα περὶ τῆς ἡμῶν διανοίας ἀπεφαίνετο, ἴσως ἂν οὐκ ἀλόγως φθόνου ἢ παραπληξίας τοῦτο ἐγραψάμεθα.

15

ἐπεὶ τίς ἂν ἀπορήσειεν, εἰ ταῦτα φρονῶ, ἅπερ δι' ὅλου τοῦ βιβλίου ἀναιρῶ καὶ ὧν ἕνεκα τὸν πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς ἀνευλόμητον πόλεμον; εἰ τοίνυν τὸ τέλος τοῦ βιβλίου ἐστί, καὶ πρὸς ὃ τείνουσιν

⁸ διατάττα M.

(1) Auctor eisdem Palamae verbis, quae ad Acindynum in epistula, per ironiam utitur. P(ar. gr. 100), f. 75^r, v. Introd. p. 68.

πάντες οἱ λόγοι, τὸ δεῖξαι ὥς μόνος ὁ πατήρ ἀρχὴ καὶ αἰτιὸν ἐστι
 20 τῶν ἐξ αὐτοῦ οὐσιωδῶς προελθόντων, τίς ὑγιαίνων ἀπορήσει (96^v)
 εἰ αὐτὸς δοξάζω ἀρχὴν εἶναι καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἁγίου πνεύματος
 ὥστε μέντοι καὶ αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς εἶναι τοῦ πατρὸς; ἔξεστι γὰρ
 ὁττοῦν λαβόντι τὸ τῆς πραγματείας συμπέρασμα ὅτι ὁ υἱὸς οὐκ
 ἐστι προβολεὺς τοῦ ἁγίου πνεύματος, συλλογίσασθαι περὶ τῆς ἐμῆς
 25 διανοίας ὥς οὐδ' ὅλως αὐτὸς δύο ἀρχὰς τοῦ ἁγίου πνεύματος δογ-
 ματίζω, κατ' οὐδένα τρόπον.

*Qua Auctor usus sit ratione ad thesin Graecorum
 confirmandam.*

ἀλλ' ἴσθι, ὦ φίλη μοι κεφαλὴ, ὥς πάμπολυ διαφέρει τὸ τὰ
 ἑαυτῷ δοκοῦντα περὶ ὁτουοῦν πρὸς εὐγνώμονας ἀκροατὰς διεξιέναι,
 καὶ πρὸς ἀντιθέτους γλώττας διαλέγεσθαι· τὸ μὲν γάρ ἐστι πρὸς
 30 τὰς οἰκείας νοήσεις ἀποβλέποντα καὶ τὰς τοῦ οἰκείου νοῦ συγκα-
 ταθέσεις, τὰ αὐτὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐκφαίνειν· τὸ δὲ ἐκ τῶν ἐκείνοις
 γνωρίμων πειρᾶσθαι αὐτοὺς τὸ ἀμφισβητούμενον πεῖσαι ὁμο-
 λογεῖν.

ἐπεὶ οὖν αὐτὸς ἐν ἐκείνῃ τῇ πραγματείᾳ οὐ πρὸς γραιοὺς
 35 ἀποτεινόμεναι, οἳ ἂν ἴσως ὥς διδασκάλῳ μοι προσανείχον καὶ πρὸς
 οὓς ἂν περὶ τοῦ ἐκάστοτε προκειμένου τὰ ἑμαυτῷ διεξήλθον δο-
 κοῦντα, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀντιλογικωτάτους λατίνους ποιοῦμαι τοὺς
 λόγους, εἰς ἀνάγκην περιέστην ταῦτα ὑποθέσθαι ἐν ἀρχῇ τῆς σκέ-
 ψεως καὶ ταῦτα προτείνειν, ἅπερ οἶδα αὐτοῖς ὄντα ὁμολογούμενα·
 40 εἴπερ μὴ ἔμελλον τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖσθαι, οἷς αὐτοῖς ἐγκαλῶ
 μὴ ποιουμένοις τοὺς συλλογισμοὺς ἐκ τῶν ἡμῖν ἀνωμολογημένων.

ἃ δὲ τῆς αὐτῆς μὲν ἦν δυσχερείας ὑπ' ἐκείνων παραδεχθῆναι
 ὥσπερ καὶ τὸ συμπέρασμα, ἔμελλε δὲ ἐκ τῶν τέως συγκεχωρημέ-

23 ὁττοῦν M

25 οὐδόλως M

26 οὐδὲν ἀτροπον V.

νων (97^ε) ἀναιρεθήσονται, οὐκ ὥμην δεῖν ταῦτα ἐν ἀρχῇ ὑποθέσθαι
τῆς σκέψεως, νόμοις τέχνης ἐπόμενος. 45

πρὸς μὲν οὖν ἐκείνους διαλεγόμενος, τὰ ἐκείνοις περὶ θεοῦ δο-
κοῦντα προϋτεινον. σὺ δέ, ὦ θεοσπέσιε πάτερ, εἰ τὰ ἐμὰ περὶ τῆς
ἀδῶρήτου ἐκείνης ὄντοτηςτος δοξάσματα ἐθέλεις ἐμοῦ πυνθέσθαι, ταῦτά
ἐστιν, ἃ ὁ μέγας διονύσιος ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ τοῦ περὶ μυ-
στικῆς θεολογίας (1) ἐνθουσιαστικῶς παραδίδωσιν — εἴπερ καὶ 50
αὐτῶν οὐκ ἐπελάθου, ἀπολιπὼν αὐτὰ μεθ' ἡμῶν κάτω, αὐτὸς πρὸς
ὕψηλότερας τινὰς ἐκδημήσας αὐγὰς —. ἀλλὰ, τοῦτ' ἀφόμενον, περὶ
ὧν ἡπόρησας ποιητέον τὸν λόγον.

δύο εἰσὶ τρόποι, καθ' οὓς ὑπολάβοι ἄν τις δύο ἐπὶ θεοῦ ἀρ-
χάς· ὁ μὲν, εἰ τὴν ἑτέραν ἐκ τῆς ἑτέρας νοεῖ, ὁ δέ, εἰ ἀντιθέτους 55
ἀλλήλαις καὶ ἀντιδιηρημένας. τούτων οὖν τῶν δύο τρόπων τὸν μὲν
δεύτερον ὑπεθέμην ἐν τῇ τοῦ λόγου ἀρχῇ μηδόλως ὑπάρχειν ἐπὶ
θεοῦ (2). οὐ μέντοι γε, διότι εὐσεβὲς ὑπολαμβάνω, ὥς σὺ ἔφης (3),
τόν γε πρῶτον τρόπον ἐπὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος
ἀληθῆ ὑπάρχειν, ἀλλὰ διὰ δύο ταῦτα· ὅτι τε ὁμολογῆται καὶ αὐτοῖς 60
μὴ εἶναι ὁ τοιοῦτος τρόπος ἐπὶ θεοῦ, καὶ ὅτι ἐλυσιτέλει μοι ἡ
τοιαύτη ὁμολογία πρὸς τὸ δεῖξαι τὸ προκείμενον.

χρῶμαι γὰρ αὐτῇ παρακατιὼν κατὰ τὴν δι' ἀδυνάτου λεγομέ-
νην δεῖξιν (4)· ἀπάγων τὴν ἐκείνων θέσιν εἰς τοιοῦτον τὰδύνατον.
δεῖ γὰρ τὰς τῶν προσδιαλεγόμενων θέσεις εἰς τοιαῦτα ἀπάγειν, ἃ 65
καὶ αὐτοῖς ὁμολογεῖται εἶναι ἀδύνατα.

⁴⁵ ἐπόμενο M   ⁴⁷ προϋτεινον M   ⁵² τούτων M; ἀφόμενον] ἀφέ-
νων V.

(1) PS. DIONYS., *De Myst. Theol. ad Timoth.*, V, PG. 3, 108.

(2) V. cap. I-II, « περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγ. πνεύματος », W
ff. 6-25.

(3) PAL., *ad Acynd.*, P. 69^r, 15.

(4) *Anal. Pr.* 41^a.

(97^v) τὸν δὲ πρῶτον τρόπον οὕτε ὑποτίθεμαι — πῶς γὰρ ὄν
μέλλω ἀναιρήσειν, οὐτ' ἐκ τοῦ προφανοῦς ἐξ ἀρχῆς ἀναιρῶ τοῦτον;
— λέγων μὴδ' οὕτως ἐνδέχασθαι δύο ἀρχὰς ἐπὶ θεοῦ λέγειν, ὥστ'
70 εἶναι τὴν ἑτέραν ἐκ τῆς ἑτέρας, διὰ δύο ταῦτα· ὅτι τε ἀμφισβη-
τεῖται τοῦτο παρ' αὐτοῖς, καὶ ὅτι σχεδὸν ταυτόν ἐστι τοῦτο τῷ συ-
ναγομένῳ ἑκαὶ παρ' ἡμῶν συμπεράσмати, ὅτι δηλονότι ὁ υἱὸς οὐκ
ἐστι προβολεὺς τοῦ ἁγίου πνεύματος. ὁ γὰρ τοῦτο συμπεράνας δε-
δεικῶς πάντως ἐστίν, ὡς οὐδ' οὕτως εἰσὶ δύο ἀρχαὶ τοῦ ἁγίου πνεύ-
75 ματος ὥστ' εἶναι τὴν ἑτέραν ἐκ τῆς ἑτέρας.

πῶς οὖν οὐ γέλως τὰ ἀμφισβητούμενα ἔτι καὶ ταῦτα τοῖς ζη-
τούμενοις ἐξ ἀρχῆς ὑποθέσθαι, καὶ ἐνόχους αὐτοὺς ποιῆσαι τοῖς
« τὸ ἐν ἀρχῇ » αἰτουμένοις⁽¹⁾ παραλογισμοῖς, ἐξὸν ἐξ ἄλλων εὐχε-
ρῶς ὑπ' αὐτῶν συγχωρουμένων δεῖξαι τὸ προκείμενον;

80 τὸ δὲ « ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή » ἥκιστα ἔγωγε ὑπολαμβάνω περὶ
τῆς πρὸς τὸ πνεῦμα ἀρχῆς εἰρησθαι τῷ θεολόγῳ, ὡς σύ γε ὑπέλη-
φας⁽²⁾· οὐ γὰρ ἂν ἐτόλμησα ἐναντία αὐτῷ φθέγγεσθαι, τοῦτ' ἐπι-
χειρῶν ἀνελεῖν, ἀλλὰ καὶ « τὴν ἑτέραν καὶ ἐκ τῆς ἑτέρας » καὶ « ὑπὸ
τὴν ἑτέραν » λέγω, οὐκ ὡς διαφοροῖς χρῶμαι τούτοις τοῖς ῥήμασιν,
85 ἀλλ' ὡς τοῖς αὐτοῖς, ἡγούμενος ἕκαστον ἐξ ἧς ἐστὶν ὅπως ποτὲ ἀρ-
χῆς ὑπὸ ταύτην καὶ ἀναφέρεσθαι.

Quam errata Palamae consilia.

εἰ δ' ἄρα γε ἁμαρτάνω, εἰς μόνην τὴν λέξιν τὸ ἀμάρτημά μοι
περιίσταται. τοῦδ' εἵνεκα φαίης ἂν τοῦ λόγου γινομένου περὶ τῆς
κατὰ τὸ θεογόνον ἀρχῆς τὸ (98^r) « ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή » εἰσάγεις.

⁶⁸ ἐξαρχῆς M

⁷⁶ ταυτὰ M

⁷⁷ ἐξαρχῆς M.

⁽¹⁾ An. Pr. 41^b.

⁽²⁾ P. 69^r-70^r.

ὁ οἶσθα εἰρημένον περὶ τῆς δημιουργικῆς ἀρχῆς, ἐγὼ σοι ἐρῶ. 90
οὐδεις λατίνων ἢ δύο ἀρχὰς τοῦ ἁγίου πνεύματος τολμᾷ αὐτό-
θεν λέγειν ἢ « πρῶτην καὶ δευτέραν ἀρχὴν » ἢ « μίαν ἐκ δύο συνιοῦ-
σαν ἀρχῶν »· μᾶλλον μὲν οὖν καὶ ἀναθέματι τοὺς οὕτω φρονοῦντας
ὑποβάλλουσιν. ἀλλ' εἰ μὲν τις αὐτοὺς ἔροιτο εἰ ἀρχὴν φασὶ καὶ τὸν
υἱὸν τοῦ ἁγίου πνεύματος, φασὶ « ναί »· καὶ εἰ τὸν πατέρα, « ναί »· 95
εἰ δ' ἐπὶ τούτοις ἐπαγάγοι « οὐκοῦν δύο λέγετε τοῦ πνεύματος ἀρ-
χάς » οὐ φασι. σὺ γὰρ τοῦτο συμπεραίνεις « ἡμεῖς δὲ τουτὶ τὸ
ῥῆμα τὸ δύο οὐδαμῶς προστίθεμεν ».

τῶν τοίνυν γραικῶν πρὸς ταῦτα λεγόντων· « ὥς γελοῖον, ὃ
λατῖνε, φῆς, οἰόμενος διαφέρειν ἀρχὴν καὶ ἀρχὴν, εἰπεῖν καὶ δύο 100
ἀρχάς· τὸ γὰρ δις κατηγορεῖν τὴν ἀρχὴν ἐπὶ ἑτέρου καὶ ἑτέρου
προσώπου, ἅπαξ ἐφ' ἑκατέρου, δύο ἔστι λέγειν ἄντικρυς ἀρχάς, καὶ
εἰ μὴ τὸ « δύο », τῷ λόγῳ πρόσκειται. ὥσπερ καὶ ὅταν τις εἴπῃ
ὅδε ὁ ἄνθρωπος μετὰ τοῦδε τοῦ ἀνθρώπου τόδε πεποίηκεν » ὑπὸ
δύο ἀνθρώπων δυνάμει φησὶ τὸ πρᾶγμα γεγενῆσθαι, καὶ οὐ μᾶλ- 105
λον δύο ἀνθρώπους δηλοῖ ὁ προστιθείς τὴν δύο λέξιν, λέγων « δύο
ἀνθρώπους ἐλθεῖν » ἢ ὁ, ἄνευ ταύτης, « ἄνθρωπος καὶ ἄνθρωπος
ἡλθέτην » λέγων — ἔχει γὰρ καὶ οὗτος ταύτην δυνάμει —, οὕτω καὶ
ὑμεῖς ἀρχὴν ἑκάτερον τῶν προσώπων τούτων λέγοντες, δυνάμει δύο
λέγετε ἀρχάς ».

110

ταῦτ' οὖν, ὅταν παρ' ἡμῶν ἀκούσωσι, « λελήθατε ὑμᾶς αὐ-
τούς », φασίν, « ὦ ἄνδρες, (98^ν) τοῖς αὐτοῖς περιπίπτοντες ἐγ-
κλήμασι ».

πῶς γὰρ καὶ τοῖς λέγουσι « θεὸν ἐκ θεοῦ » ἢ « πρὸς τὸν θεόν »
καὶ « ἀρχὴν τῶν κτισμάτων δηλονότι ἐξ ἀρχῆς » οὐχ ἔψεται δυνάμει 115
τῷ αὐτῷ γε λόγῳ δύο λέγειν θεοὺς καὶ δύο ἀρχάς, εἰ καὶ μὴ τὸ

⁹⁰ Phrasis sententia οἶδα postulare videtur
τις M.

¹⁰³ ὅταν

δύο ἐνεργεῖα πρόσκειται; εἰ γὰρ ἡμῖν ἔπεται τοῦτο, δυνάμει καὶ
κεῖνοις πάντως· εἰ δ' ἐκείνοις οὐ δι' ὄντινα δῆποτε λόγον, οὐδ' ἡμῖν
διὰ τὸν αὐτόν· εἰ δ' ἐκείνοις πάλιν σώζεται « ἡ μία ἀρχὴ » καὶ « ὁ
120 εἷς θεὸς » τῷ τὸν ἕτερον ἐκ τοῦ ἑτέρου προάγειν ἢ πρὸς τὸν ἕτερον
ἀναφέρειν, πῶς καὶ ἡμῖν διὰ τὰ αὐτὰ οὐ σωθήσεται τὸ τῆς μο-
ναρχίας χρῆμα;

πιστευόμεν γὰρ, ὥς φησιν ὁ δαμασκηνός⁽¹⁾, ὥς « ὁ υἱὸς πάντα
ὅσα ἔχει, ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχει· καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι· καὶ διὰ τὸ τὸν
125 πατέρα ἔχειν τι, ἔχει καὶ ὁ υἱός. ὥστε καὶ δημιουργὸν τῶν ὄντων
λέγῃς τὸν υἱόν, καὶ ποιητὴν καὶ ἀρχήν, καὶ θεόν, καὶ αὐτοσουφίαν,
καὶ ἄλλ' ὅτιοῦν, πάντα ταῦτα ἐκ τοῦ πατρὸς ἀρξήτω τρόπῳ εἰλη-
φῶς ἔχει· ἔξ οὗ καὶ τὸ εἶναι.

οὐκοῦν καὶ εἰ ἀρχὴ ἔστι τοῦ πνεύματος ὁ υἱός, ἐκ τοῦ πατρὸς
130 καὶ τοῦτ' ἔχει, ὥσπερ καὶ ἄλλα. καὶ διὰ τοῦτο σώζεται τὸ τῆς μο-
ναρχίας δόγμα, τῇ πρὸς τὸν ἕνα πατέρα ἀναφορᾷ, ἔξ οὗ καὶ τὸ
εἶναι ἀρχὴ ἔχει ὁ υἱός.

εἰδὼς οὖν αὐτός, ὃ ἱερὰ κεφαλὴ, ὥς τοιαῦτ' ἅττα ἀπολογοῦνται
λατῖνοι ἐκάστοτε πρὸς τοὺς ἐπιχειροῦντας αὐτοὺς ἀπάγειν ἐπὶ τὰς
135 δύο ἀρχάς, οὐκ ὥμην δεῖν τῶν πρὸς ἐκείνους ἀρχόμενος συλλο-
γισμῶν τῇ τοιαύτῃ αὐτῶν ἐνστῆναι θεραπείᾳ, καὶ τὴν ἐνστασιν ὥς
ἐν ἀρχῇς ὑποθέσθαι λόγῳ (99^ο), δυνατὸν ὂν ἐξ ἄλλων ῥᾶσθ' ὑπ'
αὐτῶν συγχωρουμένων καὶ τοῦ ζητουμένου ἐπιτυχεῖν ἀφιλονείκως
συμπεράσματος καὶ τὴν τοιαύτην αὐτῶν ἐκ βάθρων ἀνασπάσαι θε-
140 ραπείαν· οὕτω τῆς περὶ ταῦτα ἀναγκαζούσης τέχνης.

ὅταν οὖν ἀκούσῃς τὸ « ἴσως... οὕτω γε... οὐδὲν κωλύει »⁽²⁾ μὴ
ἀπλῶς τοῦτο νόει, ἀλλὰ πρὸς μόνον τὸ τὴν μοναρχίαν μὴ ἀναι-

118 δι' ὄντιναδῆποτε M   125 ἔχειν τί M   130 ἄλλα sic MV hic et alibi.

(1) IOH. DAM., *De Fide Orthodoxa*, I, 8; PG. 94. 824^B.

(2) Cf. PAL., *ad Acind.* P. 69^v, 8 ss., v. *Introd.* p. 63, n. 1.

ρεῖσθαι, ὡς ἐκεῖνοί φασι, δηλονότι οἷς διαλέγομαι· ὥσανεὶ πρὸς ἐκείνους ἔλεγον « ἴσως γὰρ τὸ λέγειν ἀρχὴν καὶ ἀρχήν, οὕτως ὥστε τὴν ἑτέραν ἐκ τῆς ἑτέρας εἶναι, οὐδὲν κωλύει πρὸς γε τὸ τηρεῖσθαι 145 τὴν μίαν ἀρχήν », ὡς ὑμῖν δοκεῖ — ἐπεὶ καὶ τῷ θεολόγῳ φατὲ καὶ προσλέγοντι καὶ τὸν υἱὸν ἀρχὴν τῶν ὄντων καὶ τὸν πατέρα ἀρχὴν τῶν ὄντων —, ἀλλ' οὖν σώζεται γε ἡ μοναρχία τῷ τὴν ἑτέραν ἐκ τῆς ἑτέρας προάγειν· διισχυρίζεσθε γὰρ οὕτω γε σώζεσθαι τὴν μίαν ἀρχήν. 150

τούτου μὲν οὖν ὑμᾶς ἀφήμι. διὰ τί; ὅτι εἰ μὲν ὅλως συγχωρηθεῖη καὶ τὸν υἱὸν ἀρχὴν εἶναι τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ὁμολογηθεῖη τοῦτο καὶ παρ' ἡμῶν, δεδόσθω τὰ τῆς θεραπείας, καὶ μία ἀρχὴ ἀπλῶς ἔστω τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ τοῦ υἱοῦ ὄντος ἀρχῆς αὐτοῦ. εἰ δὲ δεῖξομεν αὐτοί, ἐξ ὧν ὁμολογεῖτε, ὅτι ὁ υἱὸς οὐκ ἔστιν 155 ἀρχὴ τοῦ ἁγίου πνεύματος, φανερόν ὡς οὕτε τῆς τοιαύτης παραμυθίας δεησόμεθα, οὕτε εἰς ἀνάγκην περιιστησόμεθα ζητεῖν ὅπως ὁ πατὴρ ἅμα καὶ ὁ υἱὸς μία ἔστιν ἀρχὴ τοῦ ἁγίου πνεύματος. καὶ περὶ μὲν τῆς ἑαυτοῦ περὶ ἀρχῆς διανοίας, τοσαῦτα τῇ οἷ θεϊότητι ἀπολογοῦμαι. 160

Ἄ δὲ αὐτὸς (99^ν) περὶ ἀρχῶν φῆς τρία ταῦτα σχεδόν ἔστιν. ἔν μὲν, ὅτι τὸ « ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή » οὐκ εἴρηται περὶ τῆς κατὰ τὸ θεογόνον ἀρχῆς, ἀλλὰ τῆς δημιουργικῆς ⁽¹⁾. δεύτερον δέ, ὅτι εἰ καὶ χωρὶς ἐκάστην τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων καὶ θεὸν καὶ ἀρχὴν τῶν ὄντων λέγομεν, ἀλλ' οὖν οὐκ ἀνάγκη τρεῖς ἡμᾶς λέγειν ἢ δύο θεοὺς 165 ἢ ἀρχάς· τὸ δὲ τρίτον, ὅτι ἀδύνατον τὰς δύο ἀρχὰς μίαν λέγειν ἀρχήν, εἰ καὶ ἡ ἑτέρα ἐκ τῆς ἑτέρας ἔστιν ⁽²⁾.

τούτων οὖν τῶν τριῶν τὸ μὲν πρῶτον ἀληθὲς μὲν ἔστιν, οὐδὲν

¹⁴³ ὡς ἂν εἰ M.

⁽¹⁾ Id., P. 69^ν, 15-27.

⁽²⁾ Id., P. 69^ν, 27-30; 70^ς, 1-18.

μέντοι πρὸς τοὺς λατίνους· ἴσασι γὰρ καὶ αὐτοὶ ὅτι περὶ τῆς δη-
170 μιουργικῆς ἀρχῆς εἴρηται.

τὸ δὲ δεύτερον καὶ ἀληθές ἐστιν αἶμα καὶ πρὸς ἐκείνους ἀν-
τιστρέφει. ὥσπερ γὰρ σὺ φῆς «εἰ καὶ ἐκάστη τῶν θεαρχικῶν
ὑποστάσεων ἀρχή ἐστι τῶν ὄντων, καθ' ἑαυτὴν νοουμένη, ἀλλ' οὖν
μία ἐστὶ τῶν ὄντων ἀπλῶς ἀρχή», οὕτω καὶ αὐτοῖς ἀρμόσει εἰπεῖν
175 ὅτι «εἰ καὶ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἐκάτερος ἀρχή ἐστι τοῦ ἁγίου πνεύ-
ματος, ἀλλ' οὖν μία ἐστὶν αὐτοῦ ἀπλῶς ἀρχή».

καὶ ἦν δὲ ἐπιφέρεις αἰτίαν τοῦ τὰ τρία πρόσωπα μίαν ἀρχὴν
εἶναι, εἶπερ ἄλλην οὐκ ἔχεις εἰπεῖν, καὶ αὐτοῖς οὐχ ἥτιον ἀρμόσει
λέγεσθαι. φῆς γὰρ δήπου ὅτι «διὰ τοῦτο οὐ θέμις τρεῖς εἰπεῖν
180 ἀρχάς, ἐπεὶ ὁ πατὴρ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι προάγει τὰ
ὄντα, ὥστε τὰ ὄντα οὐκ ἂν εἴη ἐκ τριῶν ἀρχῶν, ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ
τοῦ υἱοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι δημιουργηθέντα» ⁽¹⁾. οὐκοῦν καὶ αὐτοὶ
τὰ αὐτὰ ἐροῦσιν ὅτι διὰ τοῦτο οὐ δύο ἀρχαί, ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός,
τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἐπεὶ ὁ πατὴρ διὰ τοῦ υἱοῦ προβάλλει τὸ
185 πνεῦμα· ὥστε τὸ πνεῦμα οὐκ ἂν εἴη ἐκ δύο ἀρχῶν, ἐκ (100^r) πα-
τρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ προσερχόμενον.

ὅρα δὴ, εἰ καλῶς ἡμῖν ἔχον ἐστὶ τοιούτοις πρὸς ἐκείνους χρῆσθαι
λόγοις, οἳ καὶ ἡμᾶς ὁμοίως συμποδίζουσιν, ἀλλὰ μὴ τούτους εὐρεῖν
οἳ πρὸς ἡμᾶς μόνον ἔσονται.

190 οὐ μὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ τρίτον πρὸς μὲν ἐκείνους παρὰ θύρας
ἀπαντιᾷ, τοῖς δ' ἡμετέροις ἔστιν ὡς ἐναντίον ἐστίν. τὸ μὲν, ὅτι τε εὐ-
θύνει αὐτοὺς ὡς αὐτόθεν δύο ἀρχάς λέγοντας, μηδαμῶς τοῦ τοιούτου
παρ' αὐτοῖς λεγομένου, καὶ ποιεῖται τὸν πρὸς ἐκείνους λόγον οὐκ

178 ουκ] οὖν V   183 διατοῦτο M   187 ἐστι M; χρῆσθαι M per er-
rorem iterat   188 λόγ M   189 ἡμῶν V   187-190 ab ὅρα usque ad
καὶ τὸ τρίτον amanuensis M, per lineam abrasatam necnon in margine
exharavit   191 ἀπαντα M; τὲ M.

(1) Id., 70^r, 1-18: revera non ad verbum.

ἐκ τῶν ἐκείνοις ὁμολογημένων, καὶ μὴ προσήκουσι χρήται παρα-
δείγμασι. τὸ δέ, ὅτι ἐπὶ γε τῆς δημιουργικῆς ἀρχῆς πάντων ἐστὶν 195
ἀτοπώτατον τὸ οἶεσθαι μὴ σώζεσθαι τὴν μοναρχίαν ἐκ τοῦ τὸν
υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ πατρὸς ἔχειν τὴν ὑπαρξιν.

*Spiritus S. processio et hominum procreatio nulla
re inter se similes neque igitur comparandae.*

ἀλλ' ἵνα οἱ ἐντευχόμενοι τῷ τοιούτῳ συγγράμματι δύνωνται
μετὰ ἀκριβείας παρακολουθεῖν τοῖς λεγομένοις, ἐκθέμενος πρῶτον τὰ
ἐπὶ τούτοις σου ῥήματα, εἶτα πειράσομαι ἕκαστον τούτων δῆλον 200
ποιῆσαι.

ἔστι δὲ τὰ γε ῥήματα ταυτί ⁽¹⁾· « πῶς δὲ καὶ αἱ δύο ἀρχαὶ μία
ἐστὶν ἀρχή; οὐ γὰρ ἀξιόσουσιν ἡμᾶς πίστει δέχεσθαι τούτων τὰ
προβλήματα. πῶς οὖν αἱ δύο μία; ὅτι ἡ μία, φησὶν, ἔστιν ἐκ τῆς
ἐτέρας. τί οὖν ὁ σήθ; ἐκ μιᾶς ἄρα γεγέννηται ἀρχῆς ὅτι ἡ εὐα ἦν 205
ἐκ τοῦ ἀδάμ; καὶ οὐ δύο εἰσὶν ἀρχαὶ αὐτοὶ ὅτι ἡ μία ἐστὶν ἐκ τῆς
ἐτέρας; τί δὲ ἡ εὐα; οὐ δευτέρα ἀρχὴ τῶν ἐξ αὐτῆς ὅτι καὶ αὐτὴ
τὴν ἀρχὴν ἔσχεν ἐξ ἀδάμ; καίτοι ἀμφοῖν τὸ γόνιμον αὐτοῖς, ἀλλὰ
καὶ διάφορον καὶ ἐν διαφόροις ὑποστάσεσι, διόπερ οὐδὲ μία ἐστὶν
αὐταὶ αἱ ἀρχαὶ, καίτοι ἡ μία ἐστὶν ἐκ τῆς ἐτέρας. εἰ γοῦν ἐνταῦθα 210
οὐ, εἰ καὶ μὴ ἔν, ὅμως ἐστὶ τὸ (100^ν) γόνιμον ἀμφοῖν, οὐκ ἔνι
μίαν εἶναι τὴν ἀρχήν, πῶς ἐπὶ τῆς ἀνωτάτω τριάδος αἱ δύο μία
εἰσὶν ἀρχαί, ἐν ἧ μηδαμῶς ἐστὶ κατὰ τὸ θεογόνον κοινωνία, μόνος
γὰρ θεολόγηται θεότης θεογόνος ὁ πατήρ; »

τούτοις οὖν τρία τις ἂν ἐγκαλέσαι. πρῶτον μὲν ὅτι διαβάλλει 215
λατίνους· — οὐ γὰρ λέγουσιν αὐτοὶ αὐτόθεν δύο ἀρχάς. εἶτα

²⁰⁶ δύο εἰσὶ τούτου τοῦ ἐνὸς ἀρχαὶ ὅτι ἡ μία P ²⁰⁸ ἀμφοῖν P ²¹⁰ ἐν-
ταῦθα, οὐ εἰ P ²¹¹ οὐκ ἔνι τοῦ ἐνὸςμίαν εἶναι P ²¹² αἱ δύο τοῦ ἐνὸς
ἀγίου πνεύματος μία εἰσὶν ἀρχαί P ²¹⁵ τίς M.

(1) PALAMAS, *ad Acind.*, P. 71^ν, 7-15 v. Intr. p. 75.

δέον πρὸς ἐκείνους διαλεγόμενους τοῖς παρ' ἐκείνων χρῆσθαι συ-
 χωρουμένοις, ταῦτα λαμβάνει ὅτι οὐδ' ὁπωστιοῦν κοινωνεῖ τῷ
 πατρὶ ὁ υἱὸς κατὰ τὸ θεογόνον, ἥμιστα τοῦ τοιούτου ἐκείνοις
 220 ὁμολογουμένον. πῶς γάρ, οἳ γε αὐτὸ τοῦτό φασιν, ὅταν τὸ
 πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ προβάλλωνται — ὁ γὰρ τοῦτ' ἀξιῶν καὶ
 κοινωνεῖν δῆπου τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ κατὰ τὸ θεογόνον βούλεται —
 ὅταν δὲ ἀκούσωσί τινος λέγοντος μόνην εἶναι πηγὴν τῆς ὑπερουσίου
 θεότητος τὸν πατέρα, οὐχ ὅτι καὶ τῷ υἱῷ οὐ μέτεστί πως τῆς θεο-
 225 γόνου ἀρχῆς; τοῦτό φασιν εἰρησθαι.

ἀλλ' ὅτι ὁ μὲν πατὴρ πηγὴ ὧν θεότητος οὐ πρόεισιν ἐξ ἄλλης
 πηγῆς, οὐδὲ ἐξ ἄλλου του ἔχει τὸ εἶναι πηγὴν, ὁ δὲ υἱός, εἰ καὶ
 πηγὴ ἐστίν, ἀλλ' οὖν καὶ ἐκ πηγῆς, καὶ ἐξ ἄλλου του ἔχει τὸ εἶναι
 πηγὴν. ἔστι γὰρ τῷ μὲν πατρὶ οὐδὲν αἷτιον τοῦ εἶναι πηγὴν, τῷ δὲ
 230 υἱῷ ὁ πατήρ· καὶ ὁ μὲν πατήρ πηγὴ ἐστι, καὶ ὥς γεννήτωρ καὶ
 ὥς προβολεὺς, ὁ δὲ υἱὸς ὥς προβολεὺς μόνον (1).

ἐνθεν ὁ μὲν πατήρ πάσης ἐστὶν ἀπλῶς πηγὴ τῆς πηγαζομένης
 θεότητος (2), ὁ δὲ υἱὸς τῆς τοῦ πνεύματος μόνης· καὶ ὁ μὲν πατήρ
 οὐ πρὸς (101^α) τόδε μὲν πηγὴ, πρὸς τόδε δὲ ἐκ πηγῆς· ὁ δὲ υἱὸς
 235 πρὸς μὲν τὸ πνεῦμα πηγὴ, πρὸς δὲ τὸν πατέρα ἐκ πηγῆς. καὶ ταῦτ'
 ἄρα οὐκ ἀπότηρον ἂν εἴη τὸν πατέρα μόνον πηγὴν ἀπλῶς τῆς
 θεότητος προσειπεῖν, ἐξ οὗ καὶ ὁ υἱὸς ἔχει τὸ εἶναι πηγὴν (3).

ἀλλὰ μὴν καὶ τῷ παραδείγματι οὐ πάνυ τοι φαίνεται τὸ εὖλο-
 γον προσόν. ἐροῦσι γὰρ οἱ ἄνδρες ὅτι ἐπεὶ τῷ μὲν ἀδάμ καὶ τῇ

220 τουτοφασιν, M   235 καὶ om V.

(1) Cf. NII. CAVASILAS, περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπορεύσεως, Vat. gr. 1117, f. 72^r-72^v; CANDAL, 87.

(2) V. Ps. DIONYSIUS, *De divinis Nominibus*, II § 6; PG. 3,644^{cd}; BARL., *Proc. Sp. S.*, W 27^r, 24-25.

(3) V. NII. CAVASILAS, ο. c. λόγ. β': Vat. gr. 1117, f. 74^v; CANDAL, 87-88.

εὐα πλεῖστον μὲν ἑτερότητος, ὀλίγον δὲ ταυτότητος μέτεστι, πατρὶ 240
δὲ καὶ υἱῷ τὸ ἀνάπαλιν. τί θαυμαστόν, εἰ ἐκεῖ μὲν μία ἀρχὴ διὰ
τὴν τῆς ταυτότητος ἐπικράτειαν, ἐνταῦθα δὲ οὐ μία διὰ τὴν τῆς
ἑτερότητος;

εἶτα ὁ μὲν σὴθ πρότερον ἐκ τοῦ ἀδάμ καὶ τῆς εὐας γεγέννηται,
καὶ σύνθετος ὢν μέρος τι τῶν ἑαυτοῦ ἐξ ἑκατέρου εἴληφε, καὶ οὐ 245
τὸν αὐτὸν τρόπον. τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἄμα φασὶν ἐκ πατρὸς
καὶ υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, καὶ ἐντελῶς ἐξ ἑκατέρου, καὶ οὐχ ἑτέρως.
καὶ ἡ μὲν εὐα οὐχ ἄμα γινομένη ἐκ τοῦ ἀδάμ γεννᾷ τὸν σὴθ, ὁ
δὲ υἱὸς ἄμα τῷ γεννᾶσθαι ἐκ τοῦ πατρὸς προβάλλει τὸ πνεῦμα.
καὶ ὁ μὲν ἀδάμ, ὡς ἁλλοτρία χρώμενος τῇ εὐα, γεννᾷ τὸν σὴθ καὶ 250
οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ γενομένη· οὐ γὰρ ἐπειδὴ ἡ εὐα ἐγένετο ἐκ τοῦ
ἀδάμ διὰ τοῦτο τὸν σὴθ γεννᾷ, ἀλλ' ἐπειδὴ συνεγένετο αὐτῷ ὕστε-
ρον, ὡς ἁλλοτρία ἁλλοτρίῳ, ὥσπερ καὶ τῶν ἄλλων ἐκάστη ἐκάστῳ.
ὡς γὰρ ἔχει ὁ ἑμὸς πατήρ πρὸς τὴν ἐμὴν μητέρα, ἢ τις οὐκ ἔστιν
ἐξ αὐτῆς πρὸς γε τὴν ἐμὴν γέννησιν, οὕτω καὶ ὁ ἀδάμ πρὸς (101') 255
τὴν εὐαν πάντως ἔχει ἔν γε τῇ τοῦ σὴθ γεννήσει. ἀλλὰ τὸν υἱὸν φασὶ
διὰ τὸ γεννᾶσθαι ἐκ τοῦ πατρὸς λαμβάνειν ἐξ αὐτοῦ ὥσπερ τᾶλλα,
οὕτω καὶ τὸ προβάλλειν τὸ πνεῦμα (1).

εἰ οὖν διὰ ταῦτα εἴποιεν οὐδὲν εἶναι ἀπεικὸς ἐκεῖ τε μίαν, καὶ
ἐνταῦθα οὐ μίαν λέγεσθαι τὴν ἀρχήν, τί πρὸς αὐτοὺς φήσομεν; 260

Quo sit modo servanda « Monarchia ».

ἔπειτα, ὅταν λέγωμεν « θεὸν ἐκ θεοῦ » καὶ « πρὸς τὸν θεόν » καὶ
« ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή » πῶς οὐκ οἶει ἐν τούτῳ ἡμῖν τηρεῖσθαι τὴν
μοναρχίαν ἐν τῷ πρὸς τὸ ἐν τὰ ἐξ αὐτοῦ ἀναφέρειν; εἰ γὰρ καὶ

²⁴⁰ ταυτότ. id. 242
τι M ²⁵⁵ ἐξ αὐτῆς MV

²⁴⁴ καὶ τῆς εὐας] ἡ τῆς εὐας M
²⁶¹ τὸν om. V.

²⁴⁵ μέρος

(1) cf. Ps. BASILIUS, *Contra Eunomium*, lib. V, PG. 29, 736.

μία θεότης καὶ οὐσία ἐστὶ τῶν τριῶν, ἀλλ' εἰ μὴ τὰ δύο ἐκ
265 τοῦ ἑνὸς τὴν ὑπαρξιν εἶχον, οὐκ ἦν ὅπως ἂν οὐ τρεῖς θεοὺς
καὶ τρεῖς ἀρχὰς ἡναγκαζόμεθα λέγειν. διὸ καὶ οἱ θεολόγοι τοῦ
τὰ τρία ἓνα θεὸν λέγεσθαι καὶ μίαν ἀρχὴν πρὸς τῷ τὴν μίαν
θεότητα αἰτιᾶσθαι, ἔτι καὶ τὸ τὰ δύο ἐκ τοῦ ἑνὸς εἶναι αἷτιον
τίθενται.

270 « ἔνωσις γάρ, φησὶν, ὁ πατὴρ ἐξ οὗ καὶ πρὸς ὃν ἀνάγεται τὰ
ἐξῆς » (1), καὶ εἰς θεὸς εἰς ἓν αἷτιον υἱοῦ καὶ πνεύματος ἀναφερομέ-
νων· καὶ ἡμῖν εἰς θεὸς ὅτι μία θεότης, καὶ πρὸς ἓν τὰ ἐξ αὐτοῦ τὴν
ἀναφορὰν ἔχει· καὶ ὅταν πρὸς τὴν θεότητα βλέψωμεν καὶ τὴν πρῶ-
την αἰτίαν, τουτέστι τὸν πατέρα καὶ μοναρχίαν, ἓν ἡμῖν τὸ φαντα-
275 ζόμενον. καὶ πῶς οὖν οὐ συνάναρχα εἰ συναΐδια; ὅτι ἐκεῖθεν, εἰ
καὶ μὴ μετ' ἐκεῖνο, καὶ ἡμῖν δὲ μοναρχία τὸ τιμώμενον ἦν περι-
γράφει ἢ πρὸς τὸ ἓν τῶν ἐξ αὐτοῦ σύννευσις.

(102°) καὶ πολλὰ τοιαῦτ' ἂν εὗροι τις ἐξ ὧν ἔστιν ἡμᾶς εἰδέναι
ὅτι διὰ τοῦτο ἔστιν εἰς θεός, ἐπειδὴ τὰ δύο πρὸς τὸ ἓν ἀναφέ-
280 ρεται.

ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν περὶ ἀρχῆς σοι εἰρημένων, τοσαῦτα καὶ
ἡμῖν εἰρήσθω.

Syllogismorum genera distinguuntur.

ἐν δὲ τοῖς περὶ ἀποδείξεως κινδυνεύομεν, ὃ φιλότης, καὶ ἀμ-
φότεροι ὁρθῶς λέγειν, καὶ μηδὲν κατὰ γε τὸ πρᾶγμα διαφέρεισθαι.
285 οὔτε γὰρ αὐτὸς ἀξιῶ τὰς τῶν λογίων ἀποφάνσεις, καὶ εἴ τι ἐξ αὐτῶν
ὁρθῶς συνάγοιτο, μὴ πάσης ἀποδείξεως καὶ σεμνότερα καὶ πιστό-
τερα εἶναι, οὔτε ἀμφισβητῶ μὴ διὰ τῆς ἐγγινομένης ἐν ὑμῖν τοῖς

286 τῷ V   271 ἐξῆς V; αἰτίου V   275 συναΐδια V   279 δια-
τοῦτο M   288 ὑμᾶς] ὑμῖν V.

(1) GR. NAZIANZENUS, *de Dogmate et Constitutione*, PG. 35.
1073 A; BARI, *Proc. Sp. S.*, W 39^v, 14.

καθαρμένοις τὴν διάνοιαν νοεῶς φωτοφανείας κρείττον ὕμῃς ἢ κατὰ ἀπόδειξιν εἰδέναι ὅτι τέ ἐστι θεὸς καὶ οἷον φῶς ἐστι, μᾶλλον δ' ὅπως πηγὴ ἐστι φωτὸς νοεροῦ καὶ αὐτοῦ (¹). 290

οὗτ' αὖθις ἀπαγορεύω ἡμῖν τοῖς πολλοῖς τοῖς μὴ πρὸς τοῦτο θεωρίας ἀναβεβηκόσι μὴ ἐκ τῆς περὶ πάντα προμηθείας τὸν κοινὸν προμηθεά συνορᾶν, ἐκ τῶν ἀγαθυνομένων τὴν αὐτοαγαθότητα, ἐκ τῶν ζωοποιουμένων τὴν αὐτοζωήν, καὶ ἀπλῶς ἐκ πάντων τὸν τὰ πάντα ὄντα καὶ ἐκ πάντων ἐξηρημένον (²). 295

ἀλλὰ μὴν οὐδὲ σύ, ἕως ἂν ἐθέλῃς θεωρητικὸς εἶναι, εἴποις ἂν τὰ ἐν τῇ ὑπερθέῳ τριάδι ζητούμενα μὴ πρῶτιστά τε καὶ ἀρχικώτατα εἶναι, οὐθ' ὑπερβεβηκὸς τι ἔχοντα, οὔτε τοῖς οὐσιώδεσι τῆς ψυχῆς λόγοις οἷα τ' ἐμπεριλαμβάνεσθαι, ἢ τὰ μὲν (102') αὐτῶν κατηγορεῖσθαι τοῦ θεοῦ ἀμέσως, τὰ δ' ἐμμέσως· ἢ ὅτι, εἰ καὶ ὅτι 300 μάλιστα ἡμεῖς οἱ πολλοὶ ἀδυνατοῦντες ἄλλως ἐνδείξασθαι περὶ θεοῦ, ἀναγκαζόμεθα τρόπον κατηγορουμένου καὶ ὑποκειμένου ἐκφέρειν τὰς θείας ἀποφάνσεις, αὐτοζωήν τὸν θεὸν λέγοντες καὶ αὐτοσοφίαν καὶ ἕκαστον τῶν ἄλλων αὐτοῦ κατηγοροῦντες, οὕτω καὶ ὑμεῖς, οἱ ἔργῳ τὰς θείας ἐμφάσεις νοερῶς δεχόμενοι — ἐπειδὴ τὰς αἰσθη- 305 σεις καὶ τὰς λέξεις καθάπαξ ἀφέντες μυστικῶς τῷ θεῷ συγγένησθε (³) — νοεῖτε ὡς ἕτερον καθ' ἑτέρου τῆς αὐτοαπλότητος ἐκείνης κατηγορούμενον ἢ ἀμέσως ὅλως ἢ ἐμμέσως.

τίς δὲ ἡ διαφωνία; πράγματος μὲν ὡς οἶμαι, οὐδενός, περὶ μόνην δὲ τὴν λέξιν αὐτὴν ὁρῶ οὖσαν. 310

διττὸν γὰρ ἐστι τὸ τῆς ἀποδείξεως ὄνομα· κοινῶς τε καὶ ἰδίως λεγόμενον. τὸ μὲν γὰρ ἐπὶ πάσης ἀπλῶς ἡστινοσοῦν δείξεως λέγεται, ὅταν ἐξ ἀληθῶν τε καὶ γνωριμωτάτων καὶ ἀναμφισβητήτων

292 προμηθεία V 313 τε] τι M.

(¹) PALAMAS, *ad Acindynum*, P. 73^v, 27 sqq.

(²) Id., P. 74^r, 2 sqq.

(³) Cf. quod de haesychastis in exordio diximus.

δεικνύηται ⁽¹⁾, καθὼ σῃμαινόμενον καὶ ῥήτορες καὶ λογογράφοι καὶ
 315 φιλόσοφοι καὶ πάντες ἀπλῶς τὸ « ἀποδέδεικται καὶ ἀποδείξομεν »
 καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ῥημάτων ἐκάστοτε λέγουσιν ἐφ' ὧν οἴονται
 ἀληθέστατα δείκνυσθαι.

ἰδίως δὲ λέγεται ἀποδείξαι ἐπὶ τοῦ ἀποδεικτικοῦ συλλογισμοῦ,
 τοῦ ἀντιδιαστελλομένου πρὸς τᾶλλα τοῦ συλλογισμοῦ εἴδη.

320 διττῶς οὖν τῆς ἀποδείξεως λεγομένης, κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ση-
 μαινὸν (103^r) μενον καλῶς ἂν ἔχοι ἅπαντας οὓς ποιοῦμεν ἐκάστοτε
 περὶ τῶν θείων συλλογισμοὺς ἀποδεικτικούς προσαγορεύειν· κατὰ
 δὲ τὸ δεύτερον, σκοπεῖν χρὴ εἰ πρόσεστιν αὐτοῖς ἅπαντα τὰ διο-
 ρισθέντα περὶ ἀποδεικτικοῦ συλλογισμοῦ ὑπὸ τῶν τὰς τοιαύτας
 325 ἡμῖν παραδεδωκότων μεθόδους, εἰ γὰρ μὴ ἀφίενται τῆς τοιαύτης
 προσηγορίας ⁽²⁾.

ἐγὼ μὲν οὖν πολλοὺς πολλάκις περὶ τῶν θείων ἐξηγενοχῶς συλ-
 λογισμούς, οὕτω καὶ τήμερον τοιοῦτον ἀποδεικτικὸν οἶός τ' ἐγενό-
 μην ποιῆσαι· ἀλλ' ὅν ἂν ἐκάστοτε ποιήσω, οἶόμενος αὐτὸν κάλλιστά
 330 τε καὶ ὀρθότατα πεποιηκέναι, αὐτομάτως τοῦτον ὁρῶ πολλὰ τῶν
 τοῖς ἀποδεικτικοῖς προσόντων οὐκ ἔχοντα ⁽³⁾. ἀλλὰ μὴν οὐδ' ὑπ'
 ἄλλου του γεγεννημένῳ τοιούτῳ συλλογισμῷ ἀποδεικτικῷ ἐνέτυχον.

Palamae syllogismum A. refutat.

αὐτίκα γάρ, ὅν σὺ ὥς ἀποδεικτικώτατον γράφεις, εἵπερ συγγω-
 ρεῖς ἡμῖν ἐξετάσαι τοῦτον, δείξομεν αὐτὸν πάντων σχεδὸν τῶν περὶ
 335 ἀποδείξεως διωρισμένων ἐνδέοντα. καὶ ἵνα μὴ δόξωμεν τοῦτον δια-
 βάλλειν, καλῶς ἂν ἔχοι ἐκθεμένους αὐτόν, ἔργῳ δεῖξαι ὃ λέγομεν.

ἔστι δὴ σοι ὁ συλλογισμὸς οὗτος· « τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον φύσει
 ἐστὶν ἐκ τοῦ θεοῦ, τὸ φύσει ὅν ἐκ τοῦ θεοῦ πηγάζεται ἐκ τοῦ θεοῦ,

⁽¹⁾ *Top.* I 100^a (c. 1).

⁽²⁾ Cf. *PAL.*, *ad Acind.*, P. 74^r, 23 sqq.

⁽³⁾ Cf. *Ep.* III 343-347.

τὸ πηγαζόμενον ἐκ τοῦ θεοῦ ἐκ τῆς πηγαίας θεότητος ἔχει τὸ εἶναι, τὸ ἐκ τῆς πηγαίας θεότητος ἔχον τὸ εἶναι ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς 340 ἔχει τὸ εἶναι — μόνος γὰρ οὗτος τεθεολόγηται (103') πηγαία θεότης. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἄρα ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἔχει τὸ εἶναι, ὥστε μόνος ὁ πατήρ προβολεὺς τοῦ ἁγίου πνεύματος » (1).

τοῦτον οὖν τὸν συλλογισμόν εἴ τις σεμνύνων ἀποδεικτικὸν ἐθέλοι καλεῖν, διὰ τὸ δεῖν τοὺς πιστοὺς μᾶλλον ἀμεταπείστως πρὸς 345 αὐτὸν ἔχειν ἢ πρὸς τὰς γεωμετρικὰς ἀποδείξεις, φθόνος οὐδεὶς τοῦ ὀνόματος· ὅτι δὲ πολλῶν ἐνδεῖ τῶν ταῖς ἀποδείξεσιν ὀφειλόντων προσεῖναι, ἐντεῦθεν δῆλον.

πρῶτον μὲν γὰρ οὐδεὶς ἀποδεικτικὸς συλλογισμὸς ἐπιχειρεῖ πρῶτην ἀρχὴν καὶ ἀξίωμα δεικνύναι (2)· ὁ γὰρ τοῦτο ποιῶν οὐ 350 μόνον οὐκ ἐπιτυγχάνει τοῦ ἀποδεικτικῶς συλλογιζέσθαι, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀμαθὴς καὶ ἀπαίδευτος περὶ τὰ τοιαῦτα κρίνεται τὸ ὑπὲρ ἀποδείξιν ἀποδείξεως δεῖσθαι νομίζων.

ἐπεὶ δὲ ὅπερ ἐστὶ τοῖς γεωμέτραις ἀρχὴ καὶ κοινὴ ἔννοια καὶ ἀξίωμα, τοῦθ' ἡμῖν ὑπάρχει ἐκάστη τῶν ἀποφάνσεων ὅσαι ἡμῖν 355 περὶ τῶν θείων ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν ἀπεφάνθησαν· οὐδεμίαν ἄρ' αὐτῶν πειραῖσθαι χρὴ ἐκ συλλογισμοῦ λαβεῖν, ἀλλὰ πρὸς ἐκάστην ἔχειν βέλτιον ἢ κατὰ ἀπόδειξιν.

ἀλλὰ μὴν τίς οὐκ οἶδεν ὥς καὶ τὸν πατέρα μόνον προβολέα εἶναι τοῦ ἁγίου πνεύματος αὐτόθεν ἔχομεν ὑπὸ τῶν πατέρων ἐκπε- 360 φασμένον; ὁ γὰρ εἰπὼν· « μόνη πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὁ πατήρ » ταῦτό λέγει τῷ λέγοντι « μόνον τὸν πατέρα γεννήτορα καὶ προβολέα εἶναι »· ἡ γὰρ « πηγὴ » ἐν ταύτῳ περιέχει ταῦτα τὰ δύο ὀνόματα « τὸ γεννᾶν καὶ τὸ προβάλλειν ». ὁ γὰρ πατήρ ἐν τούτῳ

³⁵⁷ ἄρα αὐτῶν M   ³⁶² ταῦτόν M.

(1) PAL., *ad Acind.*, P. 73^r, 3 ss.

(2) *Metaph.* II, 2. 996; *An. Post.* 2. 72^a, 14; cf. BARL., *De Proc. Sp. S.*, W 47^r, 18 ss.

365 ἐστὶ πηγὴ, ἐν τῷ εἶναι γεννήτωρ (104^r) καὶ προβολεύς. ὥστε μόνην
πηγὴν τῆς θεότητος προσειπὼν τὸν πατέρα, αὐτόθεν ἀπεφάνητο
μόνον αὐτὸν εἶναι προβολέα τοῦ ἁγίου πνεύματος.

οὐκοῦν τὸ ταύτην τὴν ἀπόφανσιν ἐπιχειρεῖν δεικνύναι καὶ μὴ
ὡς ἀρχῇ αὐτῇ χρῆσθαι, πῶς οὐ τῆς ἐσχάτης ἐστὶ περὶ ταῦτα λήθης;
370 τὸ γὰρ τοῦ ἁγίου (1) ῥήτον οὐδεμιᾶς ἕξωθεν προσδεῖται προτάσεως
πρὸς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς ἐξ αὐτοῦ κατανοῆσαι, ὅτι μόνος ὁ πατὴρ
προβολεύς.

ἀλλ' εἴπερ ἄρα σαφηνείας μικρᾶς, εἴ τις οὕτως τοῦτ' εἴποι,
ἐπεὶ κατὰ τὸν μέγαν ἐκείνον (2) « μόνος ὁ πατὴρ πηγὴ ἐστὶ θεότητος,
375 πηγὴ δ' ἐστὶ τῷ τ' εἶναι γεννήτωρ καὶ τῷ εἶναι προβολεύς, μόνος
ἄρα ὁ πατὴρ προβολεύς τοῦ ἁγίου πνεύματος » τὸ δὲ τοσαύτας τῷ
τοιούτῳ ῥητῷ προσθεῖναι προτάσεις, εἴτα διὰ κύκλου τοῦτο τελευ-
ταῖον συμπεράνασθαι ὅπερ αὐτόθεν τὸ ῥητὸν ἡμῖν ὑποδείκνυσιν,
πῶς οὐκ ἔργον τοῦ τῆσδε μὲν ταῖς ἐν μερισταῖς λέξεσί τε καὶ δια-
380 νοίας παραδοθείσης ἡμῖν θεολογίας ἐπιλελησμένου καθάπαξ, πρὸς
δὲ τὰς ἀτυπώτους καὶ ἀπλᾶς καὶ ἀύλους ἀρχετυπίας ὀλικῶς ἐπε-
στραμμένου;

εἴτα εἰ ὅτι μάλιστα δεῖται τινος ἄλλης προτάσεως τὸ εἰρημέ-
νον ῥητὸν πρὸς τὸ συμπερανθῆναι τὸ προκείμενον, οὐδ' οὕτως ἂν
385 εἴη ἀποδεικτικὸς συλλογισμὸς ὁ γεγενημένος σοι.

*Causae cur nullus syllogismus in nonnullis theologicis
demonstrativus fieri possit.*

ἔσται γὰρ ἡμῖν προχειρότερον καὶ σαφέστερον συλλογίσασθαι
τοῦτο οὕτως· « ὁ πατὴρ μόνος ἐστὶ πηγὴ (104^v) τῆς θεότητος,

373 ἀρά V   383 εἴτα] ἔπεται V.

(1) Ps. DIONYSIUS, *De Div. Nomin.*, II, 6, 644^{cd}.

(2) Id., l. c.

κατὰ τὸν ἅγιον, ὁ μόνος ὢν πηγὴ θεότητος μόνος ἐστὶ καὶ προβολεὺς τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἐν γὰρ τῇ πηγῇ ἐμπερείληπται καὶ ὁ προβολεὺς ». καὶ τὸ συμπέρασμα δῆλον. εἰ τοίνυν ἐπὶ πάντων τῶν 390 ἀποδεικτικῶν τῶν ἄλλων τῶν αὐτῶν ὑπαρχόντων, βελτίων μὲν ἀεὶ συλλογισμὸς ὁ ἐξ ἐλαττόνων αἰτημάτων τοῦ ἐκ πλειόνων ⁽¹⁾, ἀποδεικτικὸς δὲ ἐκάστου ἐστὶν ὁ τῶν ἐνδεχομένων γενέσθαι βέλτιστος, οὐκ ἂν εἴη ὁ σὸς ἀποδεικτικὸς, βελτίων γὰρ ὁ παρ' ἡμῶν γενόμενος.

395

ἔτι πᾶς ἀποδεικτικὸς συλλογισμὸς δείκνυσι τί τινι ὑπάρχον, διὰ μέσου τοιούτου, ὃ ἂν ᾖ αἷτιον ⁽²⁾ τοῦ τὸ κατηγορούμενον ὑπάρχειν τῷ ὑποκειμένῳ· τοῦ δὲ ἀμέσως τινὶ ὑπάρχοντος οὐδεὶς ἀποδεικτικὸς συλλογισμὸς γίνεται ⁽³⁾. ἀλλὰ μὴν τὸ οἶσθαι γε μὴ ἀμέσως ὑπάρχειν τῷ πατρὶ καὶ θεῷ τὸ μόνῳ εἶναι προβολεῖ τοῦ ἁγίου 400 πνεύματος, ἀλλ' εἶναι τι μέσον καὶ αἷτιον αὐτῷ τοῦ μόνου εἶναι προβολέα, μὴ λίαν ἢ πλημμελές;

ἔτι ὁ ἀποδεικτικὸς συλλογισμὸς πᾶσιν ἀπλῶς δοκεῖ εἶναι ἀληθείας, καὶ ἀμφισβήτησις τις περὶ αὐτοῦ οὐδεμία συνίσταται ⁽⁴⁾. οὗτος δέ, πρῶτον μὲν τοῖς μὴ τριάδα σεβομένοις ἀλλὰ μονοπρόσωπον 405 θεόν, ἀμφισβητηθήσεται, ὥς περὶ δύο προσώπων, πατρὸς καὶ πνεύματος, διαλεγόμενος. ἔπειτα οὐδὲ πᾶσι τοῖς τρισυπόστατον εἰδόσι τὸν θεὸν ὁμολογηθήσεται. οἱ γὰρ λατῖνοι οὐδὲν κωλύειν φασὶ καὶ μόνην πηγὴν τῆς ὑπερουσίου θεότητος τὸν πατέρα εἰρῆσθαι, καὶ ἐκ πατρὸς δι' ^(105^r) υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, ὥς 410 ἀνώτερον αὐτοὶ ἐνεδειξάμεθα.

⁴⁰⁴ αὐτ' οὐδεμία V.

⁽¹⁾ *An. Post.* II, 25. 86^a; cf. *Metaph.* I, 2, 982.

⁽²⁾ *An. Pr.* I, 1. 24; *An. Post.* II, 4. 91^a; *Top.* I. 1. 100^a; *De Sophist. Elench.* I, 165^a.

⁽³⁾ *An. Post.* I, 3. 72^b; II, 10-94^a; *Top.* I, 100.

⁽⁴⁾ *An. Post.* I, 16-64^b; *Top.* I, 100.

ἔτι δεῖ τὰς προτάσεις τοῦ ἀποδεικτικοῦ συλλογισμοῦ αἰτίας
εἶναι τοῦ συμπεράσματος ⁽¹⁾· οὐ μόνον κατὰ τὴν συλλογιστικὴν ἀκο-
λουθίαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ πρᾶγμα. τοῦ δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ
415 μόνου πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, ποίαν χρὴ πρότασιν αἰτίαν ἡγεῖσθαι
οὐ ῥάδιον ἀποδοῦναι, οὐ γὰρ δήπου τὸ φάναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον
φύσει εἶναι ἐκ τοῦ θεοῦ, αἷτιον ἂν εἴη τούτου. τί γὰρ μᾶλλον διὰ
τοῦτο ἐκεῖνο ἔσται ἢ διὰ τὸ τὸ πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπο-
ρεύεσθαι φύσει αὐτὸ ἔσται ἐκ τοῦ θεοῦ;

420 ἔτι δεῖ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀποδεικτικοῦ συλλογισμοῦ φύσει γνω-
ριμωτέρας εἶναι τοῦ συμπεράσματος ⁽²⁾, ὅπερ οὐκ ἔστιν ἐπὶ τούτου
τοῦ συλλογισμοῦ. ἡ γὰρ ἐλάττων πρότασις οὐ μόνον φύσει γνωρι-
μωτέρα οὐκ ἔστι τοῦ συμπεράσματος, ἀλλ' οὐδ' ὅλως γνώριμος φύ-
σει. καὶ δηλοῦσιν οἱ δυσσεβεῖς πνευματομάχοι ἀμφισβητοῦντες εἰ
425 οὐσιωδῶς ἐκ τοῦ θεοῦ πρόεισι τὸ πνεῦμα, καὶ παρακούοντες ὅτι ἐκ
τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. εἰ γὰρ φύσει ἦν τὸ τοιοῦτο γνώριμον οὐκ
ἂν αὐτοῖς ἡμφισβητεῖτο. εἰ δὲ ὑμῖν τοῖς πεφωτισμένοις γνωριμω-
τέρα τυγχάνει οὕσα ἢ ἐλάττων πρότασις ἢ τὸ συμπέρασμα, οὐ φύσει
γνωριμώτερον τοῦτ' ἡγεῖσθαι χρὴ, ἀλλὰ χάριτι.

430 ἔτι δεῖ τὴν πρότασιν τοῦ ἀποδεικτικοῦ συλλογισμοῦ ἐπιστητὴν
εἶναι καὶ οὐ δοξαστὴν μόνον ⁽³⁾. ἐπιστητὴ δέ ἐστιν, ὅταν καὶ τοῦ
(105^v) ὑποκειμένου καὶ τοῦ κατηγορουμένου ἐφαπτώμεθα διὰ
τούτου τοῦ κριτηρίου, ὃ πέφυκεν ἐκάτερον γινώσκεισθαι, καὶ μὴ
παρ' ἄλλου ἐφαψαμένου καὶ εἰπόντος ἀκούσαντες πιστεύομεν. αὐτοὶ
435 οὐδ' ὅτι οὖν ἐφαπτόμενοι, ὥσπερ οἱ ἐκ γενέσεως τυφλοὶ πιστεύουσιν
εἶναι τὴν χιόνα λευκὴν τῶν ἰδόντων πεπεισμένοι. ἀλλὰ μὴν οὕτω

425 παρ' ἀκούοντες MV   427 γνωριμωτέρα M   429 γνωριμωτ M
434 πιστεύωμεν M.   436 πεπυσμένοι V

(1) *An. Pr.* I, 24^b; *passim*.

(2) *An. Post.* I, 2. 72^a; I, 9. 76^a; I, 8. 75^b.

(3) *An. Pr.* I, 1. 2, 24^a-25^a.

γε ἐπιστητὰς εἶναι ἢ τὰς προτάσεις ἢ τὸ συμπέρασμα τοῦ ἐκτεθέν-
τος συλλογισμοῦ ἀδύνατον, οὐ γὰρ ἔχομεν κριτήριον δι' οὗ ἂν ἐφη-
ψάμεθα τοῦ ἐν τούτοις κατηγορουμένου ἢ ὑποκειμένου.

διδάσκει με γὰρ ὁ μέγας διονύσιος περὶ ὑμῶν τῶν θεωρητι- 440
κῶν, ὥς ὅταν καὶ τὰς νοερὰς ἐνεργείας ἀπολιπόντες αὐτὴν ὑπεραί-
ρητε τὴν ἔνωσιν, καὶ ταῖς παμφαέσιν ἀκτίσιν ἐνωθῆτε, οὐπω τότε
τῇ σκιᾷ τῆς τοῦ θεοῦ σκιᾶς ὑμᾶς ἐντυχεῖν (1). ὥστε ἐπεὶ ἐν ταῖς
προτάσεσι τοῦ τοιούτου συλλογισμοῦ καὶ τὰ ὑποκείμενα καὶ τὰ κα-
τηγορούμενα τῆς ἀνωτάτω ἐκείνης ἐστὶν ὑπερουσιότητος, ἥς ἐφά- 445
ψασθαι ἀδύνατον, οὐκ ἂν εἶεν αἱ τοιαῦται προτάσεις ἢ μὴν ἐπιστη-
ταί, ἀλλὰ μόνον δοξασταί. οὐχ ὅτι ἐνδέχεται αὐτὰς καὶ ἄλλως ἔχειν,
ἀλλ' ὅτι « οὐκ ἐφαπτόμεθα τῶν ἐν αὐταῖς ὄρων, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἐπί-
στασθαι » (2). πῶς οὖν ἀποδεικτικὸς ὁ συλλογισμὸς, οὐ οὐκ εἰσὶν αἱ
προτάσεις ἐπιστηταί ἢ τὸ συμπέρασμα; 450

εἰ δέ τις λέγει τὰ μὲν εἶναι τοῦ θεοῦ γνωστὰ τὰ δ' ἄγνωστα,
κοινότερον καὶ ἐπὶ τῆς πίστεως ἐκλαμβάνει τὴν γνώσιν μὴ δι-
αιρῶν (106*) τί διαφέρει ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς πράγματος τὸ
ἐπίστασθαι τοῦ πιστεῦειν· τὸ μὲν γὰρ ἐστὶν ἐπαφή, τοῦ δὲ ἄλλος
τρόπος. ἐπεὶ εἴ τις ἐκ γενέσεως τυφλὸς ὢν περὶ λευκοῦ μόνον καὶ 455
μέλανος καὶ φαιοῦ ἀκηκοώς εἴη, μηδὲν δὲ περὶ τῶν ἄλλων καὶ
τινας συλλογισμοὺς περὶ ταῦτα μόνον τῶν χρωμάτων ἐκμελετήσας
ποιοῖτο, οὐδὲν κωλύσει καὶ αὐτὸν τὰ μὲν φάναι τῶν χρωμάτων
εἶναι γνωστὰ, τὰ δ' ἄγνωστα, τὰ δὲ ζητητά τε καὶ ἀποδεικτά· καίτοι
πρὸς πάντα ὁμοίως ἔχοντα καὶ οὐδὲν ἦττον τὰ ῥητὰ αὐτῷ ἢ τὰ 460
ἄρρητα ἀγνοοῦντα.

⁴⁵³ ἐπὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ V   ⁴⁵⁷ συλλογισμὸν V.

(1) Ps. DIONYS, *De mystica theologia*, c. IV; *De divinis nomini-
bus*, c. V, 1.

(2) *An. Post.* I, 4, 73.

ἔτι τὴν δευτέραν πρότασιν ὅτι « τὸ φύσει ὂν ἐκ τοῦ θεοῦ πηγάζεται ἐκ τοῦ θεοῦ » πόθεν προσέθηκας; πότερον παρὰ σαυτοῦ ἢ ἐπεὶ φύσει πάντες ἄνθρωποι ἴσμεν καθόλου ὥσπερ τινὰ κοινήν
 465 ἔννοιαν ὡς « τὸ φύσει ὂν ἐκ τινος καὶ ἐξ ἐκείνου πηγάζεται »;
 ἀλλ' εἰ μὲν παρὰ σαυτοῦ, πῶς ἀποδεικτικὸς ὁ συλλογισμὸς μὴ ὢν
 ἐκ τῶν φύσει γνωριμωτέρων; εἰ δ' ἀπὸ κοινῆς εἰληπταί σοι ἔννοιας,
 ἐρήσομαί σε πόθεν ὁ τοιοῦτος καθόλου λόγος εἰς τὰς πάντων ἐλή-
 λυθε ψυχάς. πότερον ἐκ τῶν καθέκαστα αἰσθητῶν, ὡς ἀριστοτέλει,
 470 δοκεῖ ⁽¹⁾, ἢ ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ δημιουργικοῦ νοῦ, ὡς πλάτωνι ⁽²⁾;
 ἀλλ' εἰ μὲν ἐκ τῶν καθέκαστα, πῶς ὁ τοιοῦτος λόγος ἢ αἴτιον ἢ
 φύσει πρότερον ἔσται τοῦ ζητουμένου συμπεράσματος ⁽³⁾ ἢ ὅλως
 ὁμογενές; εἰ δ' ἄνωθεν, πῶς ἐκεῖνα τοῖς ἀπ' αὐτῶν ἀπορρῶνται λό-
 γοις καὶ ἐληλυθόσιν εἰς τὰ τῶν λογικῶν ἔσχατα (106^v) περιληφθή-
 475 σεται ἢ οἱ τοιοῦτοι λόγοι ἢ αἴτια ἢ πρότερα ἐκείνων ἔσται;
 ταῦτ' ἄρα, οὐκ ἂν εἴῃ ἀποδεικτικὸς συλλογισμὸς ὁ γεγενημένος
 σοι· διὰ τὰ ὅμοια δὴ οὐδὲ τῶν ἐμοὶ περὶ τῶν θείων γεγενημένων
 οὐδεῖς.

Quam disserendi rationem A. adhibuerit.

μὴ γὰρ νομίσῃς, ὦ θαυμάσιε, ὡς ἔχων ἐν ἑμαυτῷ εἰδοπεποι-
 480 ημένον τινὰ συλλογισμόν, καὶ ἀπηρτισμένον ἐξ ἀληθινῶν καὶ ἀναγ-
 καίων καὶ πρώτων καὶ ἀμέσων καὶ ὁμογενῶν καὶ φύσει προτέρων
 καὶ γνωριμωτέρων καὶ αἰτίων τοῦ συμπεράσματος, ὅντινα φαιμέν
 ἀποδεικτικόν, καὶ πάλιν ἄλλον ἤδη τετελεσμένον, ἐκ πιθανῶν καὶ
 ἐνδεχομένων καὶ ἀμφιρρῶν, εἴτα ἐπ' ἐμοὶ ὂν ἐκείνῳ χρῆσθαι ἐπὶ

477 δὴ] δὲ V   482^v γνωριμωτ. M

(1) *Metaph.*, I, 9. 991; VI. 15. 1039; *De Anima*, II, 4. 415.

(2) *Tim.*, 51^d; *Rep.*, VI, 507^b; *Fedr.*, 247^c.

(3) *Metaph.*, VI, 13. 1039.

τῶν θεῶν, τούτῳ ἐξεπίτηδες χρῶμαι. εἰ γὰρ τοῦτ' ἦν, εἰκότως ἂν 485
 ἡμῖν ἐπέπληξας μὴ προσάγουσιν ἐπὶ τὰ θεῖα τὸ βέλτιον. ἀλλὰ τοῦτο
 οὐκ ἔστι· συλλογισμὸν γὰρ οὐδένα ἐν ἑμαυτῷ πεποιημένον ἔχων,
 ἄρχομαι μὲν πρὸς λατίνους φέρε εἰπεῖν διαλέγεσθαι· σκοποῦ
 μενος δέ, ὅπως αὐτοὺς περὶ τοῦ ἀμφισβητουμένου καταπείσω, δεῖν
 οἶομαι ταῦτα προτείνειν, ἃ αὐτοῖς μὲν οὐκέτι ἐστὶν ἀμφισβητού- 490
 μενα, τὸ δέ γε ζητούμενον ἔχει ἑαυτοῖς ξυνεπόμενον. εἰ γὰρ ἃ προ-
 τείνω ὁμοίως αὐτοῖς ἀμφισβητεῖται ἢ ὁμολογεῖται μὲν, οὐ τείνει
 δὲ πρὸς τὸ ζητούμενον, μάτην πρὸς γε τὸ ἐκείνους πείθεσθαι συμ-
 βαίνει τοὺς λόγους γίνεσθαι.

διαλεχθεὶς οὖν οὕτω πρὸς αὐτούς, εἰ ἐθέλω σκέψασθαι ὁποῖοί 495
 τινες εἰσὶν οἱ γεγεννημένοι συλλογισμοί, ὁρῶ τούτους (107*) αὐτο-
 μάτως διαλεκτικούς ἅπαντας γεγεννημένους, τῷ τοὺς μὲν τοῦ δια-
 λεκτικοῦ διορισμοὺς ἅπαντας ἔχειν, τῶν δὲ τοῦ ἀποδεικτικοῦ πολ-
 λῶν ἐνδεῖν.

ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ συναγαγεῖν «τὸ μόνον» αὐτόθεν, ἐκ τοῦ εἰρη- 500
 σθαι ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ὃ σὺ φῆς ἀποδεικτικώτατον
 εἶναι, οὐ μόνον ἀποτυγχάνει τοῦ ἀποδεικτικὸν εἶναι, ἀλλ' ἤδη, πρὸς
 τῷ ἀσυλλόγιστον εἶναι, καὶ τὸ ἐν ἀρχῇ αἰτεῖται· τὸ μὲν, ὅτι οὐκ
 ἴσμεν πᾶν τὸ ὑπάρχον τινὶ καὶ μόνῳ ὑπάρχον, ὥστε οὐκ ἀνάγκη
 εἰ ὑπάρχει τῷ πατρὶ προβολέα εἶναι τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ μόνῳ 505
 ὑπάρχειν· τὸ δέ, ὅτι ἐπὶ πασῶν τῶν ἀποδεικτικῶν ἐπιστημῶν οὐδεὶς
 συλλογισμὸς δείκνυσι τί μόνῳ ὑπάρχον αὐτόθεν.

ἀλλ' ἐπειδὴν, φέρε εἰπεῖν, ταῖς ἀνάλογον τρισὶν εὐθείαις ἀπο-
 δεῖξωσιν ὑπάρχον τὸ ὑπὸ τῶν ἄκρων ἴσον εἶναι τῷ ἀπὸ τῆς μέσης,
 οὕτω ταύταις μόναίς ἀποφαίνονται τὸ τοιοῦτον σύμπτωμα ὑπάρ- 510
 χειν, ἐὰν μὴ πρότερον ἀποδείξωσιν ἢ ὅτι ταῖς ἄλλως ἐχούσαις τρισὶν
 οὐχ ὑπάρχει ἢ τὸ ἀντίστροφον· ὅτι καὶ τὸ ὑπὸ τῶν ἄκρων ἴσον

⁵⁰³ ἀσυλλόγισμον V.

ἢ τῷ ἀπὸ τῆς μέσης, ἀνάγκη τὰς τρεῖς εὐθείας ἀνάλογον εἶναι· οὐ γὰρ « ἐκ τοῦ μόνου » ταῦτα, ἀλλ' « ἐκ τούτων » ἐκεῖνο συμπεραίνεται.

515 οὐκοῦν καὶ ἐπὶ τῶν προκειμένων, ἐπεὶ ὡμολόγηται μὲν τὸ « παρὰ τοῦ πατρός », ἀμφισβητεῖται δὲ τὸ « καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ », οὐκ ἐχρῆν ἐκ τοῦ λαβεῖν τὸ « μόνον » συναγαγεῖν τὸ « οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ », ἀλλ' ἐκ τούτου ἐκεῖνο συμπεράνασθαι· ὅπερ ἐμοὶ (107^ν) ἐν τοῖς ἐμοῖς εὖροι τις ἂν τετηρημένον. τὸ δὲ « μήπω τοῦ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ » δειχθέντος,

520 ἔξ οὗ μόνου τὸ « μόνον » γίνεται δῆλον, αὐτὸ τὸ « μόνον » λαβεῖν, καὶ τούτου τὸ « δι' οὗ » τοῦτο γίνεται γνώριμον συμπεράνασθαι, πῶς οὗ παραλογισμῶν ὁ φαυλότατος τὸ ζητούμενον εὐθὺς ἄξιων;

καὶ πῶς φασιν ἀκούσαντες τὸν υἱὸν γεγεννησθαι ἐκ τοῦ πατρός, τὸ « ἐκ μόνου » εὐθὺς ὑπακούομεν; ὅτι, ὡ λῶστε, κἀνταῦθα τὸ

525 τῆς διανοίας μεταβατικὸν ἐκ τοῦ διανοεῖσθαι πρότερον ὅτι « οὐκ ἔξ ἄλλου » εὐθὺς συνάγει ὅτι « ἐκ τοῦ πατρὸς μόνου ». λανθάνει δὲ διὰ τὴν δξύτητα καὶ τὸ σύνεγγυς (1) ταῦτα εἶναι. ἐπεὶ εἴπερ τισὶν ἡμφισβητεῖτο μήποτε καὶ ἐκ τοῦ πνεύματος γεννᾶται ὁ υἱός, οὗ πρότερον ἂν πρὸς ἐκείνους ἀπεφηνάμεθα τὸ « ἐκ μόνου » πρὶν ἂν

530 τὸ « οὐκ ἐκ τοῦ πνεύματος » ἀπεδείξαμεν.

Attributa Dei, tantum Dei sunt.

« ὃ δὲ φῆς ὅτι εἰ ὁ θεὸς μοναδικόν, ἐπὶ πάντων δὲ τῶν μοναδικῶν εἰσιν ἀποδείξεις, οὐδὲν κωλύει καὶ ἐπὶ θεοῦ ἀποδείξεις γίνεσθαι » (2) οὐ πάνυ τί με ἔῤῃ πιστεύειν, ὥς πάντων ἐπελάθου τῶν τῆδε· τῶν γὰρ « σοφιστικῶν ἐλέγχων » (3) γενναίως φαίνῃ ἐκ τούτου

535 μνησθέντος, παρὰ τὸ διττὸν (4) τοῦ μοναδικοῦ ἐπιχειρῶν ἡμᾶς παρακρούσασθαι. εἰ γὰρ καὶ ὅτι μάλιστα μοναδικόν ὁ θεός, ἀλλ' οὐχ οὕτως

523 φησιν MV   535 μνησθέντος M.

(1) Cf. *An. Pr.*, I 5, 64^b.

(2) *PAL.*, *Ad Acynd.*, P. 72^v, 10 sgg.

(3) *ARIST.* *illud opus in III ep. saepe memoratum.*

(4) *Soph. Elench.*, VI, 168, 24.

ἔχει τὸ μοναδικὸν ὥσπερ ταῦτα τὰ παρ' ἡμῖν αἰσθητά. ἕκαστον
 μὲν γὰρ τούτων, τὸ δὲ τί ἐστὶ καὶ ὑποκείμενον, ὃ δὲ θεὸς οὐκ ἐστὶ
 τὸ δὲ τι καὶ ὑποκείμενον· καὶ ἕκαστον μὲν τούτων, ἐν μὲν ἐστὶν·
 ἄπειρα δ' οὐκ ἐστὶν, ὃ δὲ θεὸς οὐχ ἦττον πάντα ἐστὶν ἢ ἓν· μᾶλ- 540
 λον δὲ καὶ ὑπὲρ (108^r) αὐτὸ τὸ ἓν, καὶ ὑπὲρ αὐτὰ τὰ πολλά, ὑπε-
 ρανίδρυσται.

*Attributa rerum singularium necnon sensibilia
 sunt ipsa universalia.*

καὶ ὁ μὲν ἥλιος, φέρε εἰπεῖν, εἰ καὶ μὴ προσεχῶς ἀνάγεται
 ὑπὸ εἰδικώτατον εἶδος, τῷ μὴ καὶ ἄλλους ἡλίους εἶναι, ἀλλ' οὖν
 ὑπὸ κοινότερόν τι ἀνάγεται τὸ καθόλου σῶμα ἢ σφαιρικὸν σῶμα 545
 ἢ φωτίζον ἢ ὁμαλῶς κινούμενον (1). ἕκαστον γὰρ τούτων κοινότερόν
 ἐστὶ τοῦ ἡλίου, καὶ δείκνυμεν τὰ καθ'αυτὸ συμβεβηκότα τῷ ἡλίῳ
 ἢ ὡς σφαιρικῷ σώματι αὐτῷ ὑπάρχοντα ἢ ὡς φωτίζοντι ἢ ὡς ὁμα-
 λῶς κινουμένῳ· καὶ ἕκαστον ἀεὶ κατὰ τι κοινόν (2). τοῦ δέ γε θεοῦ
 ἢ προσεχῶς ἢ πόρῳ νοησαί τι ὑπερβεβηκὸς κοινότερον, μὴ λίαν 550
 ἢ δυσσεβές; καὶ ἐπὶ μὲν τούτων, οὐχ ὡς τοῦδε τοῦ ἡλίου ἢ τοῦδε
 τοῦ οὐρανοῦ ποιούμεθα τὰς ἀποδείξεις, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς καθόλου
 ἡλίου καὶ οὐρανοῦ τῷ τοὺς περὶ αὐτῶν λόγους, εἰ καὶ ἄπειροι
 ἦσαν ἡλιοὶ τε καὶ οὐρανοί, πᾶσιν ἀρμόζειν.

τοῦ δέ γε θεοῦ αὐτοῦ οὐκ ἀσφαλές καθόλου τινὰ θεὸν φαν- 555
 τασθῆναι, ἐφ' οὗ τὰς ἀποδείξεις ποιησόμεθα· καὶ τὰ μὲν ὑπάρ-
 χοντα τῷ θεῷ μόνῳ αὐτῷ ὑπάρχει, ὡς καὶ αὐτὸς καλῶς ἐπέστη-
 σας· τὰ δέ γε τῷ οὐρανῷ ὑπάρχοντα οὐ μόνῳ αὐτῷ ὑπάρχει εἰ
 καὶ μοναδικόν ἐστιν.

⁵⁵⁸ τόδε τι sic MV   ⁵⁵⁸ ἐφ' οὗ τὰς] ἐφ' οὗ καὶ V   ⁵⁵⁹ ἐστίν, V.

(1) Cf. *Problemata*, 15. 911; *Metaph.*, VIII, 8. 1051.

(2) *Metaph.*, IV, 2. 1014.

560 ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐν τοῖς οὐσιώδεσι τῆς ψυχῆς λόγοις ἀκρι-
βέστερον πάντα ὑπάρχει. ἔπειτα καὶ ἐν τῷ δημιουργικῷ νῷ τῷ
ἐνιαίως καὶ αὐλῶς ἅπαντας συνειληφότι καὶ προειληφότι τοὺς τῶν
ὄντων λόγους, καὶ ταῦτα ἐνιαίως ἔνεστί τε καὶ προένεστιν.

οἷον (108^v) δείκνυμεν ὑπάρχον τῷ οὐρανῷ, ὥς ὁ ἰσημερινὸς
565 κύκλος καὶ ὁ διὰ μέσων τῶν ζωδίων καὶ ὁ μεσημβρινὸς τέμνουσιν
ἀλλήλους δίχα· καὶ ὁ ὀρίζων ἐπὶ μὲν ὀρθῆς τῆς σφαίρας πρὸς τῷ
ἰσημερινῷ δίχα καὶ τοὺς αὐτῷ παραλλήλους τέμνει· ἐπὶ δὲ τῆς ἐγ-
κεκλιμένης πλὴν τοῦ ἰσημερινοῦ, εἰς ἄνισα πάντας· ποιεῖ δ' ὅμως
τὰ ἐναλλάξ τμήματα τῶν ἴσον ἀπεχόντων τοῦ ἰσημερινοῦ ἴσα ἀλ-
570 λήλοις· καὶ ὁ δι' ἀμφοτέρων τῶν πόλων ἦκει καὶ διὰ τῶν τροπι-
κῶν σημείων πρὸς ὀρθάς τε τέμνων τὸν διὰ μέσων καὶ τὸν ἰση-
μερινόν· καὶ εἰς ὁκτὼ τεταρτημόρια ἴσα ἀλλήλοις αὐτοὺς διαιρῶν.

ἀλλὰ μὴν ταῦτα ἐν γε τῇ ἡμετέρᾳ ψυχῇ καθαρώτερόν τε καὶ
ἀληθέστερον ὑπάρχει. ὑποθέμενοι γὰρ τὸν οὐσιώδη τῆς σφαίρας
575 λόγον, ὃν ἐν τῇ διανοίᾳ αὐλῶς ἔχομεν, καὶ σκεπτόμενοι τί αὐτῷ
ἐξ ἀνάγκης ἔπεται διὰ τῶν συνουσιωμένων τῇ ψυχῇ καθόλου λό-
γων, οὓς ὁ δημιουργὸς δι' ἀναλογιῶν ἀριθμητικῶν τε καὶ ἁρμονι-
κῶν καὶ γεωμετρικῶν αὐτῇ ἐνέθηκεν, ὁρῶμεν ἀποδεικτικώτατον ὥς
ὑπάρχει αὐτῇ τῇ αὐλῷ τῆς σφαίρας ἰδέα τότε τοὺς μεγίστους ἐν
580 αὐτῇ κύκλους δίχα τέμνειν ἀλλήλους, καὶ τὸ τὸν τέμνοντά τινος διὰ
τῶν πόλων αὐτῶν μέγιστον ὄντα καὶ δίχα αὐτοὺς τέμνειν· καὶ ἔαν
μέγιστος κύκλος μέγιστον κύκλον μὴ πρὸς ὀρθάς τέμνη εἰς ἄνισά
τε τοὺς τῷ μεγίστῳ παραλλήλους τέμνειν, καὶ ἴσα τὰ ἐναλλάξ τμή-
ματα τῶν ἴσον ἀπεχόντων τοῦ μεγίστου ποιεῖν· καὶ ἔαν μέγιστος
585 κύκλος (109^r) ἐφαπτομένους κύκλους διὰ τῶν πόλων αὐτῶν τέμνη
καὶ διὰ τῆς ἐπαφῆς αὐτοὺς τέμνειν· καὶ ἔαν μέγιστος μεγίστους διὰ

565 ὁ μεσ.] ὁ om. V   566 ορθῆς V   568 εἰς ἄν.] δι' ἄνισα V
569 ἴσον V   576 ἐξανάγκης M   579 ἰδεῖα V   584 ἴσον V.

τῶν πόλων τέμνη, δίχα τέμνειν αὐτῶν τὰ ἡμικύκλια καὶ πρὸς ὀρθάς.

ταῦτ' οὖν πάντα δείκνυμεν τῇ διανοητῇ καὶ αὐτῷ σφαίρα ὑπάρχοντα μηδενὶ αἰσθητῷ προσχρησάμενοι.

590

ὅταν οὖν εἰ τῷδε τῷ οὐρανῷ ταῦθ' ὑπάρχει σκεπτώμεθα, διεγείραντες τοὺς ἐν ἡμῖν ἡρεμοῦντας τῆς αὐτοῦ σφαίρας λόγους, καὶ θεασάμενοι διότι ταῦτα ταύτῃ ὑπάρχει, ἀποφαινόμεθα καὶ περὶ τῆς ἐκτὸς σφαίρας τῆς οὐρανίου καὶ ὑλικῆς ὡς τούτων ὑπάρχει δεκτικὴ καὶ τῷ μὲν δύνασθαι ἡμᾶς τοῖς ἐν ἡμῖν οὐσιώδεσι τῆς σφαίρας λόγοις ὁμοίως καταλαβεῖν, καὶ εἰ μυριοὶ ἦσαν τοιοῦτοι οὐρανοί, τὰ αὐτοῖς καθ'αὐτὸ συμβεβηκότα ἐκ τῶν καθολικωτέρων συμβαίνει τὰ τῷδε τῷ οὐρανῷ συμβεβηκότα ἀποδείκνυσθαι καὶ μηκέτι ἐξ ἰσάζοντων· τῷ δὲ τοὺς ἐν ἡμῖν οὐσιώδεις τῶν ὄντων λόγους οὕς εἰ καὶ αὐτῶς, ἀλλὰ μεριστῶς καὶ διεξοδικῶς τυγχάνομεν ἔχοντες, καὶ γνωστικῶς μόνον, εἰκόνας εἶναι καὶ ἀπηχήματά τινα τῶν ἀμερῶς καὶ ἐνιαίως ὑπὸ τοῦ δημιουργικοῦ νοῦ συνειλημμένων λόγων, γνωστικῶν ἅμα καὶ δημιουργικῶν, ἐξ αἰτίων καὶ φύσει προτέρων συμβαίνει τῶν τοῖς φυσικοῖς ὑπαρχόντων τὴν ἀπόδειξιν γίνεσθαι.

595

600

αἴτιον γὰρ τοῦ τὸν ἡμερινὸν δίχα τέμνειν τὸν ζῳδιακόν, ὃ ἐνιαίως καὶ ἐξηρημένως ὑπάρχων τῷ (109') δημιουργικῷ νῷ τοῦ τοιοῦτου συμπτώματος λόγος· οὗ μεριστῶς ἡμεῖς καὶ διεξοδικῶς καὶ γνωστικῶς μόνον μετασχόντες καὶ εἰκονικῶς, ὅταν τοῦτον διεγείραντες δι' αὐτοῦ θεωρῶμεν τὸ τῷ οὐρανῷ ὑπάρχον, ἐξ αἰτίου φαιρὲν τὴν εἴδησιν λαμβάνειν, τῷ τὴν εἰκόνα τοῦ ἀληθοῦς εἰδέναι αἰτίου.

605

610

εἴ τις οὖν, ὃ βέλτιστε, ἐν καταλήψει τῶν τοιούτων γενόμενος, ἐπιστημονικῶς κατανοήσει ὅπως αἱ ἀποδείξεις ἐπὶ τῶν φυσικῶν γίνονται, εὐρήσει θεωρῶν μηδαμῶς ὃν δυνατόν τόνδε τὸν τρόπον περὶ τίνος τῶν περὶ θεοῦ λεγομένων ἀπόδειξιν γίνεσθαι.

615 φανερόν οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι οὐ ταῦτόν τὸ μοναδικὸν ἐπὶ τε θεοῦ καὶ τῶν ἐνύλων· ὥστε οὐκ ἀνάγκη εἶ ταῖς τοῖς τῇδε μοναδικοῖς ὑπάρχοντα ἀποδεικτά ἐστι, καὶ τὰ περὶ θεοῦ λεγόμενα ἀποδεικτά εἶναι.

ἔτι δέ, οὐδὲ τὰ τοῦ πνεύματος λόγια καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν συνα-
620 γόμενα, πείθουσί με ἐπὶ θεοῦ τὸν ἀποδεικτικὸν προσήκασθαι λόγον. πρῶτον μὲν ὅτι πολλῆς ἡμῖν νήψεως καὶ ἐγρηγόρσεως δεῖ καὶ σχεδὸν θείας ἐλλάμψεως πρὸς τὸ δύνασθαι ὀρθῶς τε ξυνιέναι ἐκαστην τῶν περὶ θεοῦ ἐν τοῖς λογίοις ἀποφάνσεων, καὶ ἀπταίστως ξυνορᾶν τὰ ταύταις ἐπόμενα· τὰς γὰρ αὐτὰς ἀποφάνσεις ἄλλως καὶ
625 ἄλλως ἐκλαβόντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ περὶ αὐτῶν ξυνεφώνησαν οὐχ ὁμοίως τὰ ἐξ αὐτῶν συναγόμενα ξυνεωρακότες, εἰς μυρίας πλάνας καὶ αἰρέσεις διηρέθησαν, οὐ ταῦτά περὶ τε τῆς θεολογίας (110°) καὶ τῆς οἰκονομίας φρονεῖν ἑαυτοὺς καταπίσαντες. ἔπειτα καὶ ὅταν ὀρθῶς αὐτάς τε καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν συναγόμενα θεωρήσωμεν, τῷ τὰς
630 μείζους προτάσεις ἐκ. τῆς ἐνυπαρχούσης ἡμῖν φυσικῶς γνώσεως, ἀναγκαῖον εἶναι προστεθῆναι τῷ λόγῳ, συμβαίνει μηκέτι ἀποδεικτικὸν τὸν συλλογισμὸν γίνεσθαι.

Syllogismus exhibetur idemque evertitur.

ἔστω γὰρ συλλογισμὸς ἀκριβὴς ὧν ἐς τὰ μάλιστα οὗτος·

« πατὴρ καὶ υἱοῦ μία ἐστὶν ἐνέργεια· ὧν μία ἐστὶν ἐνέργεια
635 τούτων μία ἐστὶ καὶ δύναμις· ὧν δὲ μία δύναμις τούτων οὐσία καὶ φύσις ἡ αὕτη· πατὴρ καὶ υἱοῦ ἡ αὕτη οὐσία καὶ φύσις ».

ἡ μὲν οὖν πρώτη τοῦ τοιούτου συλλογισμοῦ πρότασις ἐκ τῶν λογίων ἐστὶν εἰλημμένη· ἡ δὲ δευτέρα καὶ τρίτη ἐκ τῶν οὐσιωδῶς ἡμῖν ὑπαρχόντων λόγων· διὸ ἡμῖν μὲν αἰτιαί εἰσι τοῦ εἰς πίστιν
640 ἔλθεῖν τοῦ συμπεράσματος, τοῦ δὲ συμπεράσματος αὐτοῦ κατὰ τὸ

πρᾶγμα, οὐ. πῶς γὰρ οἱ ἐν ἡμῖν λόγοι τῆς θείας ὑπερουσιότητος αἵτιοι ἂν εἶεν;

ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν φυσικῶν, ὅταν τι δεικνύωμεν αὐτοῖς ὑπάρχον, διὰ τῶν ἡμῖν ὑπαρχουσῶν κοινῶν ἐννοιῶν, ἐξ αἰτίων οἰόμεθα τὰς ἀποδείξεις πεποιημέναι, τῷ τὰς τοιαύτας ἡμῶν κοινὰς ἐννοίας 645 εἰκόνας εἶναι, ὡς εἴρηται, τῶν δημιουργικῶν λόγων τοῦ τῶν ὅλων δημιουργοῦ· οἱ τῶν τῇδε ἀληθῆ εἰσιν αἵτια.

ἐπὶ δὲ τῶν μαθηματικῶν, ἐκ κυρίως αἰτίων ἐστὶν ἡ ἀπόδειξις τῷ μήτε τι τῶν ἐκτὸς εἶναι τὸ συμπέρασμα, μήτε τι τῶν ὑπὲρ νοῦν, (110^ν) ἀλλὰ τῶν ἐν ψυχῇ κειμένων καὶ τὰς προτάσεις καὶ τὰ 650 συμπεράσματα εἶναι.

ἐπὶ δὲ θεοῦ οὐδέτερον ἐνδέχεται λέγειν, τὸ πάντων ἄρα ἐξηρημένον καὶ ἀποδείξεως εὐλογον ἐξηρησθαι νομίζειν·

«ναί, φησί, κατ' οὐσίαν· οὐ γὰρ ἀποδεικτὴ αὕτη, ἀλλὰ τὰ περὶ αὐτὴν ἀποδείκνυμεν»· κοινὸν λέγεις, ὃ βέλτιστε, καὶ πάσαις 655 προσὸν ταῖς ἄλλαις οὐσίαις· οὐδεμία γὰρ οὐσία ἀποδεικτὴ ἐστίν· ἀλλ' αἱ ἀποδείξεις πᾶσαι τῶν καθ'αυτὸ ταῖς οὐσίαις προσόντων εἰσίν· ἀλλ' ἥς οὐσίας οὐκ ἐφαπτόμεθα, οὐδ' ἴσμεν αὐτήν, οὐδὲ τὰ καθ'αυτὸ αὐτῇ προσόντα ἐπιστημονικῶς εἰδέναι δυνάμεθα.

ὧν γὰρ οὐσιῶν ἐφαπτόμεθα ἡ αἰσθήσει ὡς τῶν μοναδικῶν 660 καὶ τῶν καθέκαστα αἰσθητῶν, ἡ δόξη καὶ διανοία ὡς τῶν καθόλου καὶ τῶν μαθηματικῶν, ἡ νῶς ὡς ὅταν ἐπὶ τοὺς ἄμερεῖς τῶν ὄντων ἀναχθῶμεν λόγους, τούτων μόνων δι' ἀποδείξεώς ἐστι καταληπτὰ τὰ καθ'αυτὸ συμβεβηκότα· ὁ γὰρ τῆς ὑποκειμένης οὐσίας ὁρισμός, ἀρχὴ τῆς ἀποδείξεως γίγνεται. 665

πῶς οὖν δι' ἀποδείξεως εἰσόμεθα τὰ περὶ τὴν ὑπερούσιον ὄντοτητα, ἥς οὐδ' ὅτιοῦν ἐφαπτόμεθα; ἂ γὰρ ἐστι ταῖς ἄλλαις οὐσίαις τὰ καθ'αυτὸ αὐταῖς ὑπάρχοντα, ταῦτα καὶ τῷ ὑπερουσίῳ θεῷ τὰ περὶ αὐτὸν λεγόμενα ὑπάρχει. οὐ γὰρ ἐνδέχεται ταῦτα εἶναι τε καὶ μή. 670

ἔπειτα εἴ τίς σε ἔροίτο ταῦτα ἃ φῆς περὶ θεὸν εἶναι ἀνυπό-
στάτα ἔστιν ἢ μετέχει τινὸς ὑπάρξεως, καὶ εἰ τοῦτο, οὐσίαι εἰσὶν ἢ
συμβεβηκότα, πῶς ἐκφεύξῃ τὸ καὶ μὴ οὐσίαν θεῖαν ἀποδεικτὴν λέγειν;

ἔτι ἐπεὶ ἕτερόν ἐστι τὸ ἄπτεσθαι τῶν πραγμάτων τοῦ ὀνομά-
675 ζειν (111') αὐτά — οὐ γὰρ ταῦτόν τὸ θερμὸν λέγειν καὶ θερ-
μαίνεσθαι, ἢ λευκὸν εἰπεῖν καὶ ὄραν αὐτό· ἐπιστάμεθα δὲ τὰ
πράγματα οὐκ ἐν τῷ γλώττῃ φέρειν τὰ τούτων ὀνόματα, ἀλλὰ τῷ
αὐτῶν ἐκείνων ἄπτεσθαι, καὶ μὴδὲν ἢ αὐτοῖς κείμενον ὄνομα —
ὅταν φῆς τὸν θεὸν ἐν καὶ τρία, ἃ ἰσχυρίζῃ ἀποδεικτικῶ ὑπο-
680 πίπτειν συλλογισμῷ, πότερον ἅπτη τινὸς πράγματος διὰ τινος τῶν
ἐν σοὶ κριτηρίων ὃ ὑπὸ τῶν τοιούτων δηλοῦται φωνῶν; — τῆς «ἐν»
φημι καὶ τῆς «τρία», οὐ ἔστιν ἄπτεσθαι καὶ ἄνευ τοῦ τὰ τοιαῦτα
ὀνόματα τῇ γλώττῃ φθέγγεσθαι, ἢ τοι ἄνευ τοῦ λέγειν «ἐν» καὶ
«τρία», πρὸς ὃ πρᾶγμα βλέπουσα ἢ διάνοια, καὶ οὐ πρὸς τὰς
685 φωνάς, ἀποφαίνεται ἐν εἶναι καὶ τρία τὸν θεόν; ἔστιν οὖν
τοιούτον ὃ τῶν φωνῶν χωρίσας, αὐτοῦ καθ'αυτὸ ἅπτη ἢ ὡς ἀσημάν-
τοις καὶ πράγματος ἐρήμοις ταῖς τοιοαύταις χρῆ φωναῖς;

ἀλλ' εἰ μὲν τοῦτο, πῶς ἀποδεικτικῶς περὶ αὐτὰ ἔχεις; πραγμά-
των γὰρ καὶ οὐ φωνῶν ἀσημάντων ἴσμεν οὕσαν τὴν ἀπόδειξιν· εἰ
690 δ' ἔστι τι ὑπὸ τῶν τοιούτων φωνῶν σημαινόμενον, ὃ τῶν φωνῶν
χωρίσας αὐτοῦ καθ'αυτὸ ἅπτη, ἔπει καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖς μὴδὲν εἶναι
κοινὸν τῷ θεῷ τε καὶ τοῖς ἄλλοις, ἀλλὰ πᾶν ὃ ἂν λέγεται ἐπὶ
θεοῦ αὐτῷ μόνῳ ὑπάρχειν, πότερον τὸ σημαινόμενον ὑπὸ τῆς «ἐν»
φωνῆς καὶ τῆς «τρία», ὃ μόνῳ θεῷ ὑπάρχει; τοῦτό ἐστιν ὃ ταῖς σαῖς
695 ὑπὸκειται ἐπαφαῖς καὶ οὐδ' ἅπτη ὅταν λέγῃς τὸν θεὸν «ἐν» καὶ
«τρία» ἢ τὸ δηλούμενον ὑπὸ τῶν τοιούτων φωνῶν (111') ὅταν
ἐπὶ τῶν κλισμάτων ταύταις χρώμεθα; διανοῇ τότε καὶ πρὸς τοῦτο
βλέπων ἐν καὶ τρία τὸν θεὸν ἀποφαίνῃ.

ἄλλ' εἰ τοῦτο, πῶς οὐ συμβαίνει σοι τὸ τοῦ ποιητοῦ « ἄλλα μὲν ἐν φρεσὶ κρύπτειν, ἄλλα δὲ τῇ γλώττῃ λέγειν »; εἰ δ' αὐτῆς ἐκεῖνης 700 τῆς τοῦ ἑνὸς ἰδέας ἅπτη καὶ τῆς τοῦ τρία, ἃ μόνῳ θεῷ προσήκει, τουτέστιν, εἰ αὐτῶν ἐκεῖνων τῶν πραγμάτων ἅπτη, τῶν ὑπὸ τούτων τῶν φωνῶν πρώτως δηλουμένων ἐπὶ μόνου θεοῦ, ποῦ θήσομεν τὰ τοῦ ἁγίου διονυσίου ἀποφαινομένου « οὐδενὶ τῶν ὄντων ἐγνώσθαι τὸν θεόν, μὴ ὅτι γε κατ' οὐσίαν, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τὸ ἐν αὐτὸ τὸ 705 ἐπ' αὐτοῦ λεγόμενον, ἢ κατὰ τὰ τρία »;

ἀλλὰ καὶ ἡ μονάς ἐστι καὶ ἡ τριάς, πᾶσιν ἀπλῶς ἄγνωστον εἶναι· καὶ μηδενὸς μήτε ἑνὸς αὐτοῦ μήτε τριῶν δυνατὸν εἶναι καὶ τὸν διαβατικώτατον νοῦν ἐφάπτεσθαι, ἃ ἂν τῷ ὑπερουσίῳ προσήκοι. ἀλλ' ὥσπερ ὅταν οὐσίαν τὸν θεὸν λέγωμεν, οὐδενὸς πράγματος 710 τῷ νῷ ἐφαπτόμεθα ὃ ὄνομα οὐσία, ὥστε τοῦτ' εἶναι τὴν ἐκείνου ὄντοτητα, οὕτω καὶ ὅταν τριάδα τὸν θεὸν λέγωμεν, οὐδενὸς πράγματος ἡμᾶς ἐφάπτεσθαι ὃ ὄνομα τριάς, ὥστε τοῦτ' εἶναι τὸ ἐπὶ θεοῦ λεγόμενον » (1).

εἰ τοίνυν οὐδὲ τούτων ἃ περὶ τὸν θεὸν αὐτὸς φῆς εἶναι ἐφα- 715 πτόμεθα, ἀλλὰ καὶ λεγόμενα ἀπερινόητα μένει καὶ ἀκατάληπτα, πῶς ἀποδεικτὰ μὴ ὄντα γε ἐπιστητά; ἢ πῶς ἐπιστητὰ μὴ ἔχοντα ἐπαφήν; καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἀποδεικτικαῖς ἐπιστήμαις πρότερον τῶν συμπτωμάτων, αὐτῶν καθ' αὐτὰ ἐφαπτόμενοι, ἔπειτα δείκνυμεν (112') αὐτὰ ὑπάρχειν ταῖς ὑποκειμέναις οὐσίαις ὧν ἐφαπτόμεθα. 720

*Attributa Dei secundum ordinem perpensa
causae, subsistentiae, participationis.*

ἐν βελτίονι ἄρα καὶ κρείττονι ἢ κατὰ τὰ ἀποδεικτὰ μοῖρα τακτέον καὶ τὸν θεὸν καὶ τὰ περὶ αὐτόν, εἴπερ ὑγιαίνομεν.

εἴτα πῶς ἔχεις περὶ τοῦδε; ἄλλο τι ὑπολαμβάνεις εἶναι τῷ

(1) Cf. PS. DIONYSIUS, *De div. Nomin.* XIII, § 3. PG. 3, 981 A B.

θεῶ ἐνὶ τε εἶναι καὶ θεῶ εἶναι ἢ ταῦτόν; ἢ τοι ὁ θεὸς ἄλλο τι
 725 ὦν κατ' οὐσίαν εἶτα ἔν ἐστιν, ἢ αὐτὸ τὸ ἐν ἐστιν ὁ θεὸς ὅ, οὐχ
 ἕτερόν τι ὄν, ἐν ἐστιν, ἀλλὰ μόνον ἐν, ἀπηλλαγμένον μὲν πάσης
 ἄλλης ὀντότητος, ἐνώσεως δὲ καὶ πέρατος καὶ ὅρου καὶ συνοχῆς
 καὶ μονιμότητος, καὶ τῆς πρὸς ἑαυτὰ ἐπιστροφῆς πᾶσιν ἐξηγουμέ-
 νον. οἷόν τε λέγω· λέγεται τόδε τὸ ξύλον ἐν, ἀλλ' οὐκ ἔστιν αὐτῷ
 730 ξύλῳ τε εἶναι καὶ ἐνὶ ταῦτόν· ἀλλὰ ξύλον ὄν, μεθέξει αὐτοῦ τοῦ
 ἐνὸς ἢ τῆς μονάδος αὐτῆς, λέγεται ἐν· οἷά ἐστι καὶ τὰ παρὰ τοῖς
 διαλεκτικοῖς παρωνύμα λεγόμενα ⁽¹⁾· ὁ γὰρ δίκαιος ἄνθρωπος, ἄν-
 θρωπος ὦν, μεθέξει δικαιοσύνης αὐτῆς παρωνύμως λέγεται δίκαιος,
 οὐ μὴν αὐτός ἐστιν αὐτὸ τὸ δίκαιον, ὃ οὐχ ἕτερόν τι ὄν δί-
 735 καιόν ἐστι.

τοῦτ' οὖν καὶ περὶ θεοῦ ἔρωτῶ· πότερον αὐτὸ τὸ ἐν ἐστιν ὁ
 θεός, ἂν οὐ πᾶσιν ὑπάρχει τὸ ἐν εἶναι, οὐ ἄλλη τις ὑπαρξίς οὐκ
 ἔστι πλην τοῦ εἶναι ἐν ἢ ἄλλο τι ὦν κατ' οὐσίαν εἶτα ἐν ἐστιν,
 ὥσπερ τὰ συνεγνωσμένα ἡμῖν; ἀλλ' εἰ τοῦτο, πρῶτον μὲν ἔξει ὁ
 740 θεὸς ἁνώτερόν τι καὶ πρεσβύτερον ἑαυτοῦ τὸ αὐτοέν, οὐ μεθέξει,
 ὥσπερ τὰ παρωνύμα, ἔστιν αὐτὸς ἐν.

ἔπειτα οὐ πάντων ἔσται αἷτιον· τοῦ γὰρ αὐτοενός, παρ' οὐ
 ὑπάρχει (112') αὐτῷ τὸ ἐν εἶναι, οὐκ ἔσται αἷτιον· καὶ ἔσται τι
 κοινὸν αὐτῷ πρὸς πάντα τὰ ὄντα· ἕκαστον γὰρ τῶν ἄλλων αὐτὸ
 745 καθ' ἑαυτὸ μεθέξει αὐτοῦ τοῦ ἐνός λέγεται ἐν· καὶ οὐ πᾶν τι συν-
 θέσεως ἀπηλλαγμένος ἔσται.

εἰ δὲ ταῦτα ἄτοπα καὶ οὐχ ἕτερόν ἐστι τὸ αὐτοέν τῆς τοῦ
 θεοῦ ὑπάρξεως, ἀλλ' αὐτὸς ὁ θεός ἐστι τὸ αὐτοέν (καὶ τοῦτό ἐστιν
 ἢ τοῦ θεοῦ ὑπαρξίς, τὸ εἶναι αὐτοέν), πρῶτον μὲν ψεῦδος τὸ περὶ
 750 τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ λέγειν εἶναι τὸ ἐν· κατὰ γὰρ ταύτην τὴν ὑπό-

⁷²⁴ ἄλλο τι MV: id 738 et 739.

⁷⁴⁸ καὶ τοῦτο.. αὐτοέν om. V.

(1) *Categ.*, I, 1. 12.

θεσιν αὐτὸ τὸ ἐν ἔσται ἢ τοῦ θεοῦ οὐσία· ἔπειτα ὅμοιον τὸ λέγειν « ὁ θεὸς αὐτοέν ἐστιν » ὥς εἴ τις εἴποι « ὁ θεὸς θεός ἐστιν », ἢ ὅτι « τὸ αὐτοέν αὐτοέν ἐστι »· τοῦτο δὲ οὐκ ἀποδεικτικόν, οὐδεμία γὰρ ἀπόδειξις δείκνυσιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀνθρωπός ἐστιν, ἢ ὅτι τὸ ζῷον ζῷόν ἐστι, καὶ τὰ τοιαῦτα ⁽¹⁾.

755

εἰ δ' οὔτε κατὰ μέθεξιν προϋπάρχοντος τινὸς εἰδους, οὔτε καθ' ὑπαρξιν λέγεται ὁ θεὸς ἐν, ἀλλὰ κατ' αἰτίαν τῷ αἰτίῳ καὶ υποσιτάτης εἶναι καὶ αὐτοῦ τοῦ αὐτοενός, οὗ μετέξει ἕκαστον τῶν ὄντων λέγεται ἐν, οὐδ' οὕτως ἀποδεικτὸν ἔσται τὸ τὸν θεὸν ἐν εἶναι. πρῶτον μὲν γὰρ ὅτι οὕτω γε καθ' ὑπαρξιν ἔσται ὁ θεὸς οὐκ ἐν· 760 ὥσπερ γὰρ αὐτοζωὴ ὧν ὁ θεὸς καὶ αὐτοσοφία κατ' αἰτίαν, καθ' ὑπαρξιν οὔτε αὐτοζωή ἐστιν οὔτε αὐτοσοφία οὔτε τῶν ἄλλων, ὅσα λέγεται κατ' αἰτίαν, οὕτως εἰ κατ' αἰτίαν ἐστὶν ἐν ὁ θεός, καθ' ὑπαρξιν οὐκ ἔσται ἐν, ὥστε μᾶλλον (113°) οὐκ ἔσται ἐν ἢ ἔσται.

ἐπὶ δέ γε τῶν ἀποδεικτῶν, ὅταν τι ἀποδείξωμεν ὑπάρχον, οὐ 765 μᾶλλον οὐκ ἔστιν ἢ ἔστιν· ἀλλ' ὅταν, φέρε εἰπεῖν, δειχθῇ ὅτι τῆς τοῦ κύβου πλευρᾶς ἄκρον καὶ μέσον λόγον τεμνομένης τὸ μεῖζόν ἐστι τμήμα ἢ τοῦ δωδεκαέδρου πλευρά, ὅταν ἐκότερον τῶν σχημάτων ὑπὸ τῆς αὐτῆς περιέχεται σφαίρας, ὅταν οὖν τοῦτο δειχθῇ, ἔσται μόνον, οὐ μὴν καὶ οὐκ ἔσται ⁽²⁾.

770

ἔπειτα τὸ λέγειν ὅτι ὁ θεὸς αὐτοέν ἐστι, ταῦτόν ἐστι τῷ φάναι ὅτι ὁ θεὸς αἰτιόν ἐστι τοῦ αὐτοενός· τοῦτο δὲ οὐκ ἐμμέσως ὑπάρξει τῷ θεῷ ἥτοι τὸ αἰτίῳ εἶναι τοῦ αὐτοενός, ὥστε οὐκ ἂν εἴη αὐτοῦ ἀπόδειξις ⁽³⁾· τὰ γὰρ ἄμεσα κρείττω ἢ κατ' ἀπόδειξιν ⁽⁴⁾.

⁷⁵³ ἀποδεικτὸν M et, ut mihi videtur, V
κύβου V.

⁷⁶⁸⁻⁷⁶⁷ ὅτι τῆς τῆς τοῦ

⁽¹⁾ Cf. *Metaph.*, VII, 12. 1038.

⁽²⁾ *Metaph.* II, 2. 996^b. 29.

⁽³⁾ *Anal. Post.* II, 19. 99^b.

⁽⁴⁾ *An. Post.* I, 3. 72^b. 22.

775 καὶ πρὸς τούτοις ἄτοπον ὥς ἕτερον ἑτέρῳ ὑπολαμβάνειν ὑπάρχειν τῷ θεῷ τὸ αἰτίῳ εἶναι τοῦ αὐτοενός, καὶ μὴ ταῦτόν ἡγεῖσθαι θεόν τε εἰπεῖν καὶ αἷτιον τοῦ αὐτοενός. ὥστε εἰ τοῦθ' οὕτως ἔξει, πολλῷ μᾶλλον οὐκ ἔσται αὐτοῦ ἀπόδειξις.

ὅτι δὲ παντελῶς ἄπορον καὶ ὅπως χρὴ τὸ πάντων ἐξηρημένον
780 καὶ τρία λέγειν — καὶ εἰκότως ὁ θεὸς διονύσιος ἄγνωστον αὐτὸ ἀποφαίνεται καὶ κατὰ τὸ λέγεσθαι τρία ⁽¹⁾ — δηλὸν ἔσται ἐρωτήσασαι τὰ αὐτά, ἃ καὶ περὶ τοῦ ἑνὸς ἠρώτηται.

ἐπεὶ γὰρ πᾶν τὸ λεγόμενον ἢ κατὰ μέθεξιν λέγεται ἢ καθ' ὑπαρξιν ἢ κατ' αἰτίαν, πῶς ὁ θεὸς λέγεται τρία καὶ τριάς; πότερον
785 ὥσπερ τρία λέγομεν ξύλα ἢ τρία ζῶα τῷ προεπι (113^v) νοεῖσθαι αὐτῶν τὸν «τρία» ἀριθμὸν καὶ αὐτὴν τὴν τριάδα, ἀφ' ἧς κατὰ μέθεξιν ὑπάρχει αὐτοῖς τὸ τρισὶν εἶναι, οὕτω καὶ ὁ θεὸς τρία λέγεται κατὰ μέθεξιν αὐτοῦ τοῦ τρία ἢ ἄλλον τρόπον; ἀλλ' εἰ οὕτως, τὰ αὐτὰ ἄτοπα συμβήσεται ἃ καὶ περὶ τοῦ ἑνὸς εἴρηται· ὁ γὰρ ὑπο-
790 στησάμενος καὶ εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν αὐτόν τε τὸν ἀριθμὸν καὶ τὰ ἀριθμούμενα, ὅσος τε νοητὸς καὶ ὅσος νοερός τε καὶ ψυχικός καὶ φυσικός, ὅσος τε μοναδικὸς καὶ ὅσος εἰδητικός, αὐτοῦ μόνου τοῦ τρία οὐκ ἔσται δημιουργὸς (καὶ αἷτιον καὶ ἀρχή) ἀλλ' ἐξανάγκης ἔξει τὴν αὐτοτριάδα ἑαυτοῦ πρεσβυτέραν, ἀφ' ἧς κατὰ μέθεξιν αὐτὸς
795 ἔστι τρία, ἄλλο τι ὢν καθ' ὑπαρξιν.

εἰ δὲ καθ' ὑπαρξιν ἔστιν ὁ θεὸς τρία, πρῶτον μὲν οὐ περὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἔσται τοῦτο· ἔσται γὰρ ὑπαρξίς αὐτοῦ αὐτὴ ἢ τριάς.

Propria Dei credibilia, sed demonstrative probari non possunt.

εἰτα ἀποδεικτὴ μὲν οὐκ ἔσται· καταληπτὴ δὲ τῶν ἀποδεικτικῶν
800 βέλτιον· οὐ χαλεπὸν γὰρ τῆς ἰδέας αὐτῆς τῆς τριάδος ἐφάψασθαι.

776 μή] μήτε V   782 ταῦτα V   787 ὑπαρξίς αὐτοῦ V.

(1) Ps. DIONYSIUS, *De div. Nomin.* XIII, 3.

ἀλλὰ μὴν πᾶσι μαρτυρεῖται ἡ τοῦ θεοῦ οὐσία ἀκατάληπτος εἶναι.
(οὐκ ἄρα αὕτη ἡ τριάς ἐστιν αὐτοῦ τὸ εἶναι).

εἰ δὲ κατ' αἰτίαν φαίη τις τὸν θεὸν τριάδα λέγεσθαι, ὥσπερ
καὶ φῶς καὶ σοφία καὶ τᾶλλα λέγεται κατ' αἰτίαν, τί μᾶλλον ἔσται
τριάς ἢ τετράς ἢ πεντάς ἢ ἄλλου του ἰδέα ἀριθμοῦ; πάντων γὰρ 805
ἑξέσου ἐστὶν αἰτιον. (ἀλλὰ μὴν τριάς μὲν λέγεται, τετράς δ' οὐ·
οὐκ ἄρα τὸν κατ' αἰτίαν προσίεται τρόπον, ὅταν ὁ θεὸς τρία λέγεται.)

εἰ τοίνυν οἱ συνεγνωσμένοι ἡμῖν τρόποι (114^τ) τῶν λεγομένων
οἱ τρεῖς οὗτοι εἰσὶν, ὁ κατὰ μέθεξιν, ὁ καθ' ὑπαρξιν καὶ ὁ κατ' αἰ-
τίαν — καὶ τούτους οὐκ ἡμεῖς νομοθετοῦμεν, ἀλλὰ παρὰ τῶν 810
ἄκρως ἡμμένων θεολογίας παρειλήφαμεν — φαίνεται δὲ κατ' οὐ-
δένα τούτων εὐλογον ὃν τρία τὸν θεὸν λέγεσθαι, πῶς οὐ καθάπαξ
ἔξω τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ γνώσεως, εἰ ὅλως τὸ πάντων ἐπέκεινα
καὶ τρία ἐστὶ καὶ μόνοις πιστὸν τοῖς ὑπὲρ ἀπόδειξιν τὸ τοιοῦτον
ἡγουμένοις;

815

οὐ μὴν, ἀλλ' εἴ τις ἐστὶ παρὰ σοὶ ἀποδεικτικὸς συλλογισμὸς,
καὶ τῶν τοιούτων ἡμᾶς οἴός τε ὢν ἀπολῦσαι ἀποριῶν, καὶ ἱκανῶς
ἀποδεικνύναι ὥς ὁ θεὸς τρία ἐστὶ, καὶ εἰς στάσιν καὶ ἐπιστήμην
τοῦ τοιούτου τὸν ἡμέτερον νοῦν ἀγαγεῖν, μὴ φθονήσης ἡμῖν τοῦ
τοιούτου καλοῦ, ἀλλὰ θεομιμήτως μετάδος καὶ ἡμῖν αὐτοῦ, καὶ 820
ἀπάλλαξον ἡμᾶς τῆς ἀλόγου ταύτης εὐλαβείας ἣν τέως περὶ τὰ
θεῖα τυγχάνομεν ἔχοντες, ἀποδεικτικούς καὶ ἐπιστήμονας ἀντὶ πι-
στῶν καταστήσας, ὥς, πρὶν ἂν τοιούτῳ ἐντύχωμεν συλλογισμῷ, οὐκ
ἔσθ' ὅπως τὰ περὶ θεοῦ πάντα ἀνώτερα πάσης ἀποδείξεως οὐχ
ἡγησόμεθα.

825

ἀλλὰ ταῦτα μὲν ταύτῃ ἐχέτω· φαίνη δὲ διασύρων τῶν παλαιῶν
οἱ τὴν ἀπόδειξιν ἐπὶ τῶν θείων ἀπηγόρευσαν· ἐγὼ δὲ οὐκ ἔχω
ὅπως οὐ θαυμασίους ἄνδρας ἡγήσομαι αὐτούς, οὕτω γενναίως

τὴν τε ἀνθρώπινην ἀσθένειαν καὶ τὴν θεϊαν ὑπεροχὴν κατανε-
830 νοηκότας.

ὅταν δὲ τούτους θεάσωμαι τὰς μὲν ἀποδεικτικὰς μεθόδους
καὶ ἀναλυτικὰς (114ν), ἔτι δὲ ὀριστικὰς τε καὶ διαιρετικὰς, καὶ
τὴν μεριστὴν τε καὶ μεταβατικὴν πᾶσαν ἐπιστήμην τοῖς μέσοις τῆς
ψυχῆς λόγοις ἐναποκλείοντας, ἐπὶ δὲ τῶν ἐνύλων καὶ φυσικῶν τὸν
835 εἰκότα προΐστασθαι λόγον ἀποφαινομένους, ἐπὶ δὲ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς
ἐκείνο ἰσχυρίζομένους — ὥς οἷς μὲν ἂν θεὰ παραγένηται ἄνωθεν
καὶ φῶς ἀναλάμψῃ νοερόν, δι' οὗ ἔστι τοῖς θεοῖς συζυγεῖν, τοῦ
κρεῖττον ἢ κατ' ἀπόδειξιν τὰς τῶν ὑπερκειμένων ἔχουσι θεωρίας·
οἱ δὲ τοιοῦτοι μὲν οὐκ ἐγένοντο, ὅμως δὲ παρὰ τοιούτων ἀκηκοό-
840 τεσ, τὰς περὶ ἐκείνων ἀποφάνσεις καὶ πιστεύσαντες, ἐπιστήμονες μὲν
αὐτῶν οὐκ εἰσὶ, βέλτεροι δὲ τῶν μήτε αὐτῶν ἑωρακότων μήτε τοῖς
θεασαμένοις πιστευόντων, καὶ διὰ ταῦτα μηδὲν ὑπὲρ τὰ ὁρώμενα
εἶναι νομιζόντων — ὅταν ταῦτα ἀκούσω αὐτῶν λεγόντων, οὐ δύ-
ναμαι ὑπολαβεῖν μὴ καὶ αὐτοὺς ἔστιν οὗ ὑπὸ θεοῦ πεφωτισθαι
845 καὶ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς γεγονέναι.

καὶ περὶ μὲν τούτων ἱκανὰ τὰ εἰρημένα ἔστω.

Quae sint recte disceptandi rationes.

ἃ δὲ φῆς περὶ τοῦ διαλεκτικοῦ συλλογισμοῦ, ὅτι περὶ μόνᾳ
ἔστι τὰ πιθανὰ καὶ ἐνδεχόμενα καὶ ἀμφιῤῥεπῇ καὶ ἄλλο τε ἄλλως
ἔχοντα, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὲν πράγματος οὐδέποτε δηλοῦντα, τοῦ
850 δὲ συμπεράσματος οὐ πάντοτε, ταῦτα σαφέστατα βεβαιοῖ τὸ ἐπὶ
τελευτῇ σοι τοῦ λόγου εἰρημένον, ὅτι παντάπασιν ἐπελάθου τῶν
περὶ λόγους ἐπιστημῶν καὶ τῆς ἀληθινῆς ὁλος σοφίας ἐγένου (1).

⁸³⁴ ἀναποκλείοντας V   ⁸³⁶ ἂν M in margine scripsit   ⁸³⁸ κατὰ
ἀπ. M   ⁸⁴¹ εἰσιν V   ⁸⁴¹⁻⁸⁴⁴ M amanuensis nonnulla delevit et iterum
verba exaravit   ⁸⁴⁸ ἐν δεχόμ. V   ⁸⁵² ὅλως V.

(1) Cf. PAL., *Ad Acind.*, P. 74^r, 21 sgg. e 74^v, 1 sgg.

χρὴ δὴ σε ἐκεῖνο ἐπὶ νοῦν (115^r) λαβεῖν, ὥς εἰ μὴ τι ἦν τοῖς ἀνθρώποις ἀμφισβητούμενον, οὐκ ἂν ὅλως συλλογισμῶν ἐδεήθημεν· ἀλλ' αἱ περὶ τὰ ὄντα ἀμφισβητήσεις ἀναγκαῖαν καὶ τὴν τῶν 855 συλλογισμῶν χρῆσιν ἡμῖν πεποιήκασιν· ἀμφισβητοῦμεν δὲ ἀλλήλοις οὐ μόνον περὶ ἐνδεχόμενα καὶ ἄλλο τε ἄλλως ἔχοντα, ἀλλ' ἤδη καὶ περὶ ἀναγκαῖα (καὶ αἰτίδια καὶ αἰεὶ ὁσαύτως ἔχοντα, οἷόν ἐστι καὶ τὸ ἡμῖν πρὸς λατίνους ἀμφισβητούμενον).

ὅταν οὖν τοῖς ἡμῖν διαφερομένοις εἰς λόγους ἐρχόμεθα περὶ 860 τούτων ἀμφισβητουμένων, εἴτε ἀναγκαῖον εἴη τοῦτο εἴτε ἐνδεχόμενον, δύο ταῦτα φυλαττόμεθα· τό τε μὴ ἀμφισβητούμενα αὐτοῖς εἶναι ἃ ἐρωτῶμεν, καὶ τὸ μὴ ἀσυλλογίστως ἔχειν πρὸς τὸ ζητούμενον. δεῖ γὰρ αὐτὰ καὶ ὁμολογούμενα αὐτοῖς εἶναι καὶ τείνειν πρὸς τὴν θέσιν· συμβαίη δ' ἂν ταῦτα καὶ ἀληθῆ ἀπλῶς εἶναι καὶ 865 ἀναγκαῖα καὶ πρῶτα καὶ ἄμεσα καὶ οἰκεία τῷ δεικνυμένῳ, καὶ αἷτια καὶ τ' ἄλλα τὰ τοῦ ἀποδεικτικοῦ πάντα ἔχειν ἢ ἕναι· καὶ πάλιν μὴθ' ἀπλῶς ἀληθῆ εἶναι, μὴτε ἀναγκαῖα (μὴτε πρῶτα μὴτε ἄμεσα μὴτε οἰκείως ἔχειν πρὸς τὸ δεικνύμενον), καὶ μόνοις τῶν ὄντων ἀνθρώπων τούτοις δοκεῖν ἀληθῆ πρὸς οὓς διαλέγομαι. 870

ἀλλ' ἐμοὶ γε οὐδὲν διαφέρει ὁποτέρως ἂν ἔχοι· ἐάνπερ μόνον καὶ ἀληθῆ αὐτοῖς δοκῇ τὰ ἐρωτώμενα καὶ δυνατόν ἐξ αὐτῶν συναγαγεῖν τὸ (115^v) προκείμενον· ἔξαρχεῖ γὰρ ταῦτα πρὸς γε τὸ τυχεῖν τῆς οἰκείας προθέσεως.

ὅταν οὖν ἀκούσης ἐμοῦ ὑπισχνουμένου λατίνοις διαλεκτικῶς 875 δεῖξιν αὐτοῖς τὸ προκείμενον, μηδαμῶς ὑπολάβῃς με λέγειν πρὸς ἐκείνους ὅτι ἐκ πιθανῶν καὶ ἐνδεχομένων (καὶ ἀμφιῤῥεπῶν) περὶ τοῦ ζητουμένου διαλέξομαι — οὐ τοῦτο δύναται ἢ ὑπόσχεσις — ἀλλ' ὥσπερ εἰ πρὸς αὐτοὺς ἔλεγον· « οὐ μιμήσομαι ὑμᾶς, ὦ φίλοι, οἱ πρὸς ἡμᾶς διαλεγόμενοι ἐκ τῶν ἥκιστα ἡμῖν ὁμολογουμένων 880 ποιεῖσθε τὰς τοῦ προκειμένουδείξεις, ἀλλὰ πειράσομαι ὅτι μάλιστα ταῖς ὑμῶν αὐτῶν παρεπόμενος διανοίαις καὶ ὑπολήψεσιν, ἃς

περί τε τῶν ὄντων καὶ περὶ θεοῦ ἔχετε, ἐκ τούτων αὐτῶν τὸ
προκειμένον συλλογιστικῶς συμπεράναι ». (τοῦτο γὰρ μοι ἐκεῖ τὸ
885 « διαλεκτικῶς ὑπισχνεῖσθαι περὶ τοῦ προκειμένου διαλέξεσθαι »
δύναται.)

οὐδὲ γὰρ ἂν μὲν τὸ παρ' αὐτῶν συγχωρούμενον καὶ οἰκεῖον
ἢ τοῦ ἀμφισβητουμένου, καὶ πρῶτον καὶ ἄμεσον καὶ καθ'αυτὸ καὶ
ἀναγκαῖον καὶ αἷτιον, οὐ λαμβάνομεν τοῦτο εἰς τὴν τοῦ προκει-
890 μένου κατασκευήν, ἂν δὲ ἐνδεχόμενον καὶ ἀμφιῶδες λαμβά-
νομεν, ἀλλ' οἷον ἂν ἢ μόνον πρὸς τὸ συμπέρασμα τεῖνον δε-
χόμεθα.

De syllogismo dialectico.

καλεῖται δὲ διαλεκτικός ὁ συλλογισμὸς οὐκ ἐκ τῆς ὑποκειμένης
ῥήσεως — πῶς γὰρ ὅς γε οὐδὲν ὁρισμένον ὑποκείμενον ἔχει περὶ
895 πάντα κατα(116^τ)γινόμενος; — ἀλλὰ κατὰ τὴν οἰκονομίαν μόνον
καὶ τὴν μεταχείρισιν καὶ τὸ πρὸς ἄλλον ἀεὶ εἶναι ⁽¹⁾.

ἔστι δὲ τοῦναντίον ἢ, ὥς σὺ φῆς; τοῦ μὲν συμπεράσματος πάν-
τοτε αἷτιος, τοῦ δὲ πράγματος ποτέ ⁽²⁾· τὸ γὰρ ἀσυλλόγιστον οὐδὲ
συλλογισμὸς ὅλως.

900 χρὴ δέ σε καὶ τοῦτο εἰδέναι, ὅτι εἰ καὶ ἐκ ψευδῶν ἔστι δια-
λεκτικῶς συλλογίζεσθαι, ἀλλ' οὐκ οὐχ ὁ αὐτὸς τῷ ἀριθμῷ διαλεkti-
κὸς συλλογισμὸς· ποτὲ μὲν ἀληθής, ποτὲ δὲ ψευδὴς γίνεταί.
ἀλλ' ὅς ἂν ἢ ἀληθής, εἴ γε περὶ ἀμεταβλήτου ἐστὶ πράγματος, ἀεὶ
ἔστιν ἀληθής· οὐδὲν οὖν ἄτοπον εἶ, οὔς ποιοῦμεν ἐκάστοτε περὶ
905 τῶν θεῶν πρὸς τοὺς ἡμῖν διαφερομένους συλλογισμούς, διαλεkti-
κοὺς κάλοῦμεν, εἴ γε ἐκ τῶν ἐκείνοις ὁμολογουμένων συλλογιστι-
κῶς ὁμιλοῦμεν αὐτοῖς· ὅπερ, ἐὰν μὴ οὕτω ποιῶμεν, μάτην ἡμῖν
ὁ ἅπας γίνεται λόγος.

⁸⁸⁸ καθ' αὐτὸ V   ⁸⁹⁶ μεταχείρησις V   ⁹⁰³ ἢ] ἢ V; εἴ γε] ἢ γε V.

(1) An. Post. XIX, 81, 17-29. — (2) PAL. ad Acind. P 74^v ff. 15-16.

Consilium quod A. mcuLatinis disserens secutus est.

ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς πρὸς λατίνους σοι πεπονημένοις συλλο-
γισμοῖς, πότερον ταῦτα προτείνεις εἰς κατασκευὴν τοῦ ζητουμένου, 910
ἢ οἶσθα αὐτοῖς ὄντα ὁμολογούμενα ἢ οὐ; ἀλλ' εἰ μὲν ἀμφισβητεῖ-
ται ὁμοίως αὐτοῖς τὰ προτεινόμενα, πῶς ἀποδεικτικοὶ οἱ συλλογι-
σμοὶ μὴ ἐκ τῶν ἀπλῶς γνωρίμων γινόμενοι ⁽¹⁾, (ἢ πῶς οὐ καὶ δια-
λεκτικῶν φαυλότεροι) ἐκ τῶν ἀδήλων τὰ ἀδήλα κατασκευάζοντες;
εἰ δ' ὁμολογουμένας καὶ αὐτοῖς λαμβάνεις τὰς τῶν (116^v) συλλο- 915
γισμῶν ἀρχάς, πῶς οὐ διαλεκτικοὶ ἐκ τῶν δοξῶν, τῶν πρὸς οὓς ὁ
λόγος, γινόμενοι εἶεν;

δεῖ δὲ μετὰ τοῦτο εἰπεῖν πρὸς τί μοι τείνουσιν ἐκεῖ οἱ περὶ
τούτων λόγοι.

ὁρῶν ἔγωγε ὥς ἀδύνατόν ἐστιν ἕκαστον τῶν ὑπ' αὐτῶν γινο- 920
μένων συλλογισμῶν προχειρισάμενον ἀνασκευάσαι, ἐπ' ἄπειρον γὰρ
ἂν συνέβη τοὺς λόγους γενέσθαι, ἐσκεψάμην πῶς ἂν εἴη ἐνὶ λόγῳ
ἅπαντας ἀνασκευάσαι (καὶ δεῖξαι ὄντας σοφίσματα). ἐώρων οὖν
δυνατὸν ὃν τούτου τυχεῖν, εἴ τις οἷός τ' εἴη δεῖξαι τοὺς ἐκείνων
συλλογισμοὺς μήτε διαλεκτικοὺς ὄντας μήτε ἀποδεικτικούς. ἀλλὰ τὸ 925
μὲν μὴ εἶναι αὐτοὺς διαλεκτικοὺς προχειρότατον ἦν μοι δεῖξαι
δηλώσαντι μόνον ὥς ἂ λαμβάνουσιν ἐπίσης ἡμῖν ἀμφισβητεῖται
τῷ συμπεράσματι. τὸ δὲ μὴ εἶναι ἀποδεικτικοὺς ἀδύνατον ὅλως
ἦν ἐξελέγξει συγχωρήσαντι δυνατὸν εἶναι ἀποδεικτικῶς ἐπὶ τῶν
θείων συλλογίσασθαι. πρῶτον μὲν γὰρ ὅτι καὶ αὐτοὶ προσποιοῦν- 930
ται τοῖς αὐτοπίστοις λογίοις ὥς ἀρχαῖς καὶ ἀξιώμασι χρῆσθαι καὶ
τοῖς θεοσόφοις ἔπεσθαι πατρῶσιν· (εἰ δέ τις εἴποι μὴ καλῶς αὐτοὺς

⁹⁰⁹ σοὶ V.

(1) *An. Pr.*, II, 14. 68^b.

ταῦτ' ἐκλαμβάνειν, οὐδὲν κωλύσει κἀκείνους πρὸς ἡμᾶς ταῦτα λέ-
γειν)· ἔπειτα ὅτι καὶ ὅς ἐκ τῶν φύσει ἡμῖν ὑπαρχουσῶν ἐννοιῶν
935 προστιθέασι τοῖς λόγοις προτάσεις, οὐ ῥᾶδιον (117^r) ἐξελέγξαι (ὥς
οὐκ εἶεν ἀληθεῖς).

διὰ τοι ταῦτα ἠνάγκασμαι καθόλου δεῖξαι μηδὲν εἶναι τῶν
ἐν τῇ ὑπερθέῳ τριάδι ἀποδεικτόν· ἔν' ἐκ τούτου συναχθεῖη μηδὲ
τοὺς ἐκείνων ἀποδεικτικούς εἶναι.

940 ἢ δ' ἀπὸ τῶν κτισμάτων ἐπὶ τὸν δημιουργὸν ἄνοδος, (ἐκάστου
καθ' ἑαυτὸν διανοουμένου) οὐδὲν μοι τῷ λόγῳ προσίστατο· ἔμοι
γὰρ ἐκεῖ οὐ περὶ τῆς τοιαύτης θεωρίας ἦν ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ ὧν
ἐκάστοτε συντίθεμεν συλλογισμῶν κατὰ τὸν ἕξω λόγον, ἐν τε ταῖς
πρὸς ἀλλήλους ὁμιλίαις καὶ ἐν οἷς γράφομεν συγγράμμασιν.

945 ἐν ἐκείνῳ μὲν οὖν τῷ συγγράμματι ἦν τι τέλος, οὐ ἕνεκα
οὕτως ἐχρῆν τοὺς λόγους ποιεῖσθαι· τὸ δὲ πρὸς σὲ περὶ τούτων
δυσχυρίζεσθαι καὶ φιλονεικεῖν καὶ φίλον ὄντα καὶ τῆς αὐτῆς πί-
στεως, πρὸς οὐδὲν ὁρῶ χρηστὸν τείνον τέλος. διὸ οὐδὲ τῶν ἄλλων
τῶν κατ' ἐμοῦ σοι εἰρημένων μνήμην (ἐν τῷ παρόντι) ποιήσομαι.

950 σὺ μὲν γὰρ φαίνη δυσχεραίνων εἴ τις οὐκ ἀποδεικτικούς τοὺς
(πρὸς λατίνους) σοὶ γεγενημένους συλλογισμοὺς προσείποι· ἔμοι
δέ, εἴπερ ὑπῆρχε τοῖς ἔμοις πρὸς ἐκείνους τοῦ οἴκειου τέλους τυχεῖν,
οὐδὲν ἂν ἦν διαφέρον εἰ καὶ λήρους τις ἐβούλετο τούτους ἀπο-
καλεῖν, ἐμὲ μόνον ἀτιμάζων.

955 πλὴν ἴστω ἡ σὴ ἀγιότης, ὅτι οὓς τεθέασαι ἡμετέρους λόγους,
ἀπαξ καὶ δις μεταλαβόντες ὕστερον, καὶ ταῦτα ἅ σοι προσέσθη
ἐξεβάλομεν, καὶ οὐδὲν ἕτερον (117^v) ἐν αὐτοῖς εἰάσαμεν, ὃ ἂν
αἴτιον σκανδάλου καὶ τοῖς ἄγαν τῶν τῇδε ἐπιλελησμένοις γένοιτο.

⁹³⁷ διὰ τοιαῦτα V
λατίνους V ⁹³⁸ τίς M.

⁹³⁸ μή δέ M

⁹⁴⁰ δὲ ἀπὸ V

⁹⁵² ἐκείνους]

II.

Τοῦ ἐν πᾶσιν ἐλαχίστου βαρλαάμ τοῦ ἰταλοῦ.
τῷ φιλοσοφωτάτῳ καὶ ἐν κυρίῳ ποθεινοτάτῳ
μοι αὐθέντῃ καὶ πατρὶ κῦρι νείλῳ τῷ τρικλινίῳ.

M.
f. 118^r

Falsae Palamae criminationes dolorem Barlaamo afferunt.

A. dolens ad Nili iudicium confugit.

Ἀρετῇ τε καὶ λόγῳ καὶ συνέσει παντοίᾳ κεκοσμημένον εἰδώς
σε, κριτὴν ἀξιώ γενέσθαι τῶν ἐμοὶ πρὸς τὸν θεσπέσιον συμβε-
βηκότων γρηγόριον· οὐχ ἵνα κρίνης πότερος σοφώτερος ἢ μᾶλ-
λον σπουδαῖος, ὃς γὰρ οὐδεμίαν ἐμαυτῷ σοφίαν ἢ ἀρετὴν εὐνοῖδα,
— πῶς ἂν κατὰ ταῦτα παραβάλλεσθαι τῷ ἀξιῶσαιμι; — οὐδ' αὖθις
ἵνα τι τῶν οὐ καλῶν αὐτοῦ καταψηφίσῃ, κατηγορίαν γὰρ οὐδεμίαν
κατ' αὐτοῦ φέρω, ἀλλ' ἐπεὶ ἀσέβειάν μου ἐν τῷ πρὸς ἐμὲ αὐτοῦ
λόγῳ καταγινώσκει, δέομαί σου ἵν', ἀκούσας καὶ τὴν ἐμὴν περὶ
τούτων ἀπολογίαν, κρίνης πότερον τοιοῦτός εἰμι, οἷον αὐτός με
ὑπείληφεν, ἢ οὐ τοιοῦτος.

10

διηγησάμενος δέ (σοι) ἔξ ἀρχῆς ἀπλῶς καὶ ἀληθῶς τὰ συμβεβη-
κότα, ἔπειτα καὶ τίς ἢ κατ' ἐμοῦ κατηγορία τοῦ ἀνθρώπου, ἧς ἔνεκα
σοῦ κριτοῦ ἐδεήθην, δῆλον ποιήσω ⁽¹⁾. Ἔσχε δὲ οὕτως περὶ τούτων.

Propria Dei credibilia sed demonstrative probari non possunt.

Ὅρῶν ἔγωγε ὡς τὰ πλεῖστα τῶν ἡμετέρων δογμάτων ἐναντίως
ἔχει πρὸς τοὺς ἐκ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν γινομένους ἀποδεικτικούς

15

⁷ ἐπὶ V   ⁹ ἀπολογίαν om. All.; πότερον, εἰ τοιοῦτος V   ¹¹ δὲ
V, δὴ M.

(1) ALLATIUS in « *De Nilis diatriba* » ab « Ἀρετῇ » (r. 1) usque ad
« ποιήσω » (r. 13), e V. cd. affert (v. FABRICIUS, *Bibliotheca graeca*,
Hamburgi 1723, t. V, p. 84).

συλλογισμούς, ὥστε κινδυνεύειν ἢ τοὺς τοιούτους συλλογισμοὺς καὶ ἐπὶ τῶν θείων ἡγησάμενους ἀληθεῖς εἶναι τὰ τῆς εὐσεβείας διαγράψασθαι δόγματα ἢ τούτοις τῶν νικητηρίων παραχωρήσαντας ὑπερόριον τῆς θεολογίας τὴν ἀποδεικτικὴν (118^v) ἐπιστήμην ποιή-
 20 σασθαι, δεῖν φήσῃν μήτ' αὐτὸς δι' ἀποδείξεων τὰ θεῖα ἐρευνᾶν, ἀρκοῦμενος ταῖς περὶ αὐτῶν τῶν λογίων ἀποφάνσεσι καὶ πρὸς πάντας αὐτὰ ταῦτα διαμαρτύρεσθαι, ὡς οὐχ ὅσιόν ἐστιν ἡμῖν ἀποδεικτικοῖς συλλογισμοῖς ἐπιτρέπειν, καὶ κοιναῖς ἐννοίαις τὴν περὶ τὰ καθ' ἡμᾶς δόγματα ζήτησιν.

25 ταῦτα δὲ διανοοῦμενός τε καὶ λέγων, συνφδὰ ῥῆμην καὶ τοῖς ἐνδοξοτάτοις τῶν πατέρων ἡμῶν φρονεῖν, οἳ πολλαχοῦ τῶν ἑαυτῶν συγγραμμάτων ὑπὲρ πᾶσαν ἐπιστήμην καὶ ἀπόδειξιν τὰ χριστιανῶν δόγματα διαβεβαιοῦνται εἶναι.

ἐπεὶ δὲ πάλιν ἑώρων αὐτοὺς τὴν μὲν ἀπόδειξιν ἐπὶ τῶν θείων
 30 ἀπαγορεύοντας, αὐθις δὲ ἐν οἷς περὶ δογμάτων τινῶν διαλέγονται, χρωμένους τῷ ὀνόματι τούτῳ « ὡς ἀποδέδεικται » λέγοντας καὶ « ἀποδείξομεν » καὶ τὰ τοιαῦτα, διττὸν κατανοήσας αὐτὸς τὸ τῆς ἀποδείξεως ὄνομα, ἥκιστα ἡγησάμην αὐτοὺς ἑαυτοῖς περιπίπτειν, ἀλλ' ἀπαγορεύειν μὲν τοῖν σημαινόμενοι τὸ ἕτερον, χρῆσθαι δὲ
 35 τῷ λοιπῷ.

Ταύτη οὖν τῇ διανοίᾳ, καὶ ἐν τοῖς πρὸς λατίνους λόγοις αὐτὰ ταῦτα ἰσχυρίζομαι ὡς τὰ θεῖα, πιστὰ μὲν, οὐ μέντοι ἀποδεικτά, καταπεῖσαι βουλόμενος αὐτοὺς μηδὲν περὶ τῶν θείων μήτ' ἐννοεῖν μήτε λέγειν παρὰ τὰ θειωδῶς ἡμῖν ἐκ τῶν ἱερωτάτων λογίων ἐκπεφασμένα.

A. falso reus agitur Ecclesiæ Patres deridendi.

40 ἐνὶ οὖν τῶν τοιούτων μου συγγραμμάτων ἐντυχὼν ὁ θεῖος γρηγόριος, γράφει λόγον εὐθύς πρὸς τὸν ἀκίνδυνον, ἐν ᾧ ἔνια μὲν

τῶν ἔμοι εἰρημένων φαίνεται ἀπορῶν, τὰ δὲ περὶ τοῦ τὰ θεῖα ὑπὲρ ἀπόδειξιν εἶναι λεχθέντα προφανῶς (119^ε) ἀναιρῶν.

θεασάμενος τοίνυν αὐτὸς τοῦτον αὐτοῦ τὸν λόγον, γράφω πρὸς αὐτὸν εὐθύς ἕτερον λόγον, ἐν ᾧ τὰ τε ἀπορηθέντα, ὥς 45 ἔγ' ᾧμαι, αὐτῷ λέλυκα, καὶ ἔτι καθαρώτερόν τε καὶ σαφέστερον ἐνεδειξάμην, ὅπως ὑπὲρ ἀπόδειξιν εἶναι τὰ θεῖα φρονεῖν ἐπῆλθέ μοι.

τοῦτον δὴ τὸν ἔμὸν λόγον θεασάμενος αὐθις ὁ φιλόσοφος γράφει εὐθύς πρὸς με ἕτερον λόγον, ἐν ᾧ ἄλλα τε πολλά μου κατηγορεῖ, καὶ ὅτι διασύρω καὶ σκώπτω τοὺς ἁγίους πατέρας ἡμῶν, 50 καὶ κατειρωνεύομαι αὐτῶν, καὶ μᾶλλον ἢ αὐτοῖς προσανέχω ἀριστοτέλει καὶ πλάτωνι· καὶ φησὶ διὰ τοῦτο ἠναγκάσθαι πάλιν πρὸς με γράφειν ἵνα με καταπείσῃ τῇ ιδιωτείᾳ τῶν πατέρων μᾶλλον ἢ τοῖς ἔλλησι τὸν νοῦν προσέχειν.

αὕτη μὲν οὖν ἡ κατηγορία ἀσέβειαν ἀντικρυς ἡμῶν καταγι- 55 νώσκουσα. τοῖς γὰρ κυριωτάτοις τῶν ἡμετέρων δογμάτων ἐναντίως ἔχει ἡ ἀπὸ τῶν λογισμῶν διέξοδος· ὥστε, εἴ τις οἴεται δεῖν, ἐν τοῖς τοιούτοις, μᾶλλον ἐκείνοις ἢ τοῖς λογίοις τὸν νοῦν προσέχειν, οὐκ ἔσθ' ὅπως τὰ κρᾶτιστα χριστιανῶν ὃ γε τοιοῦτος οὐ διαγράφεται ὥστε οὐκ ἂν εἶη εὐσεβής. 60

ὅτι δὲ πάντα μᾶλλον ἢ τοιαύτη αἰτία ἔμοι προσήκει, δῆλον μὲν καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου, ἀφ' οὗ ἔδοξεν ἐκεῖνος ταῦτά μου κατηγορεῖν, ἔσται τῇ σῇ θεσπεσιότητι, ἂν αὐτῷ ἐντύχῃς· δῆλον δέ σοι καὶ νῦν ποιήσω παραγραφάμενος ἐνταῦθα ἐκ τῶν ἤδη γεγενημένων μοι λόγων, ὅσα μοι συμβέβηκεν εἰρησθαι περὶ τῆς πρὸς 65 τὰ λόγια αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας, καὶ ὅπως πρὸς αὐτὰ ἔχειν δεῖ τοὺς πιστούς, ἐν οἷς διαφορὰ τις αὐτῶν πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν ἀναφαίνεται (119^ν).

47 ἐπῆλθε μοι M   52 διατοῦτο M hic et alibi   58 κυριωτάτοις]
καιριωτάτοις MV, sed cf. huius ep. r. 110   61 πᾶν V   62 οἷς V.

*Quae in I libro illius de Processione Sp. S. Auctor condidit
crimen propulsant.*

ἐν μὲν οὖν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς λατίνους γεγεννημένων μοι
70 λόγων, γράφω ταῦτα.

« Οἶμαι πάντας ἂν ὁμολογῆσαι τρία εἶναι, πρὸς ἃ δεῖ σκο-
πεῖν τὴν τῆς προκειμένης ὑποθέσεως ὁμολογίαν ἢ διαφωνίαν ·
ἐν μὲν, τὴν τῶν τριῶν προσώπων κατ' οὐσίαν ταυτότητα · δεύ-
τερον δέ, τὴν προσωπικὴν αὐτῶν διαφορὰν · καὶ τρίτον, τὰ ἐν τῇ
75 θείᾳ γραφῇ περὶ θεολογίας ῥητά. τὰ γὰρ κατὰ φιλοσοφίαν δόγ-
ματα χαιρέτω, οὐδὲ γὰρ ἐξ αὐτῶν τὸ τῆς τριάδος ἐμυήθημεν μυ-
στήριον. οὐκοῦν οὐδὲ πρὸς αὐτὰ ἀναφέροντας δεῖ ζητεῖν τὴν
ὁμοφωνίαν οὔτ' ἄλλου τῶν τῆς πίστεως δογμάτων οὔτε τῆς παρού-
σης ὑποθέσεως. ἀλλ' εἴπερ ἄρα δυνηθεῖ τις ταύτην ἀποδείξει τοῖς
80 εἰρημένοις τρισὶ συνάδουσιν, κἂν πρὸς ταῖς κατηγορίαις καὶ πᾶσα
ἡ λογικὴ πραγματεία ἀναιρεθῇ, ἔτι δὲ καὶ ἡ φυσικὴ καὶ ἡ μετὰ
τὰ φυσικά, ὅσα τε πλάτων καὶ ἀριστοτέλης καὶ εἴ τις τοιοῦτος
ἐφιλοσόφησαν, πρὸς δὲ καὶ ἡ μαθηματικὴ, καὶ ἀπλῶς πᾶσα γνῶ-
σις καὶ φιλοσοφία ὅση ἐξ ἀνθρωπίνης πεπόρισται διανοίας, κἂν
85 ταῦτα πάντα δείξῃ τις ἀναιρεθέντα ἐκ τῆς ἡμετέρας ὑποθέσεως,
ἕως ἂν τὴν πρὸς τὰ εἰρημένα τρία διασώξῃ ὁμοφωνίαν, ἡγητέον
αὐτὴν καλῶς τε καὶ ἀληθῶς ἔχειν, καὶ οὐ πειστέον τοῖς τ' ἀναντία
λέγουσι.

« καὶ γὰρ ὑπερφυῖς ἂν εἴη εἰ γεωμετρικὰ μὲν ἐπισκεπτόμενοι

⁷² τὴν τῆς προκειμένης usque ad r. 225 νομιοῦμεν ὑπάρχειν, om. V: qui codex, cum orationem abrumpit verbis « δεῖ σκοπεῖν » μέχρι τοῦ « καὶ ἐπὶ τῆς ἀκρίστου οὐσίας τῆς ἀσυγκρίτως πάντων ὑπερκειμένης ἀληθῆ νομιοῦμεν ὑπάρχειν », tum in margine f. 208^r, verba praebebat « Ἴδε τὸν λόγον τοῦ αὐτοῦ Βασιλαίου, οὗ ἀρχή· εἰ μὲν κοινὴν τινα ἔχομεν ». Nos exscriptum cum cd. Vat. gr. 1110 (W) exemplo recognovimus. v. W, f. 9^r, lin. 3 et sqq.

προβλήματα, πρὸς μόνας τὰς ἐν γεωμετρίας ἀρχάς, ὡς ὁμογενεῖς 90
τοῖς ζητούμενοις, τὴν τούτων ἐξητοῦμεν ὁμοφωνίαν, καὶ οὐκ ἡνι-
χόμεθα τῶν ἐπιχειρούντων αὐτὰ δεικνύναι ἐξ ἀλλοτρίων ἀρχῶν.
οὐδὲ ἔμελέ τι ἡμῖν, εἴ τις αὐτὰ ἔφασκε μὴ συμφωνεῖν ταῖς ἀριθ-
μητικῆς ἢ ἐτέρας ἐπιστήμης ἀρχαῖς (120^r) · ὡσαύτως δὲ ἀριθμητικὰ
ἢ φυσικὰ ἢ ἄλλ' ἅττα σκοπούμενοι πρὸς τὰ οἰκεῖα καὶ ὁμογενῇ 95
αὐτὰ μόνον ἐθεωροῦμεν, ἄχραντα ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων διαφυλάτ-
τοντες, τὸ περὶ τούτων τοῦ ἀριστοτέλους παράγγελμα μνημονεύον-
τες, τὰ δὲ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πίστει ζητούμενα οὐ πρὸς τὰς οἰκείας
ἀρχάς ἀνοίσομεν, ἀλλ' ἀνεξόμεθα τῶν ἀμαθῶς καὶ θρασέως τὰ
ὑπὲρ λόγον καὶ νοῦν ἐξ ἀνθρωπίνης διανοίας ἀνελεῖν ἐπιχει- 100
ρούντων ».

Litterarum testimonia in II libro reperiiri possunt.

Ἀνάγνωθι δὲ καὶ ταῦτα ἐκ τοῦ δευτέρου τῶν πρὸς λατίνους
λόγων ὄντα.

« Ἀλλὰ μὴν τοσούτου δέομεν ἄτοπον νομίζειν ἐν τοῖς περὶ
θεοῦ λεγομένοις τὴν τῶν τοιούτων ἀξιωματῶν ἀναίρεσιν, τῶν ἐκ 105
τῶν πολλῶν μὲν διηρημένως συλλεγόντων καὶ εἰς τὴν ψυχὴν ἀνε-
νεχθέντων, ἐνοειδῶς δὲ ἐν αὐτῇ ὑφισταμένων · ὥστε τοῦναντίον
μᾶλλον καὶ ἄτοπον καὶ ἀνόσιον ἡγούμεθα εἴ τις τοῖς ἀξιώμασι
τούτοις θεόν τε καὶ τὰ περὶ ἐκείνου λεγόμενα ἢ ὑπ' αὐτοῦ γιγνό-
μενα ὑποκεῖσθαι ἀξιοῖ · τὰ κυριώτερα γὰρ ὃ γε τοιοῦτος τῶν μυ- 110
στικῶς ἡμῖν παραδοθέντων δογμάτων ἀναιρήσει, εἴ γε ταῖς κοιναῖς
ἐννοαῖς μᾶλλον αὐτῶν πιστεύσει καὶ παρακολουθεῖν ἐθελήσει.

« ἡμεῖς δὲ εἰδότες ὅτι οἱ καθόλου τῶν ὄντων λόγοι, εἴ τε
ἀπόρρητοίαι τινές εἰσιν ἐκ τοῦ πρώτου τῶν ὄντων εἰς τὸν καθ' ἡμᾶς

⁹⁵ ἄλλᾶττα WM
109-110 γινόμενα M.

¹⁰⁴ v. W. fol. 20^r, r. 2 usque ad 20^v, r. 4

115 νοῦν προϋποσπάντα καὶ ἄνευ τούτων ἀπορρύνεῖσαι, εἴ τε αὐτοὶ ἡ
τοῦ νοῦ τυγχάνουσιν ὄντες οὐσία, ἐκ τῶν καθέκαστά τε συλλεγόντες
καὶ πρὸς τὴν ψυχὴν παραγενόμενοι ἢ τὴν ἀρχὴν ἐνυπάρχοντες, τῷ
ἐν αὐτοῖς φαινομένῳ ἀναγκαίῳ ἢ ἀδυνάτῳ ⁽¹⁾, οὐ τὴν τῶν ὅλων ἀρ-
χὴν, ἀλλὰ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ὑποκεῖσθαι ἀναγκά(120ν)ζει, οὐ
120 τούτοις οἰόμεθα δεῖν χρῆσθαι ἐν τοῖς περὶ θεοῦ λόγοις, οὐδὲ μέλει
τι ἡμῖν κἄν τι τούτων ἀναιρεθῇ. διὸ καὶ καταρχὰς τοῦ πρώτου
λόγου αὐτὸ τοῦτο διεμαρτυράμεν, ὥς τὰ ἐν τῇ πίστει ζητούμενα,
οὐ πρὸς τὰς κοινὰς ἐννοίας ἀναφέροντες ζητοῦμεν εἰ αὐταῖς ὁμο-
φωνεῖ, ἀλλ' εἴπερ ἄρα τοῖς ὁμολογουμένοις τῆς ἐκκλησίας δόγμα-
125 σιν ὁμοφωνοῦντα αὐτὰ δεῖξαιμεν, κἄν πάντα συμβῇ ἀναιρεῖσθαι
τὰ κατὰ φιλοσοφίαν δόγματα, ἔξαρκεῖν ἡμῖν ».

Certa argumenta invenies in V libro.

πάλιν δὲ καὶ ἐκ τοῦ πέμπτου τῶν πρὸς λατίνους λόγων ἐκκεί-
σθωσαν καὶ ταῦτα.

« Τὸ κῦρος ἅπαν ἐν τοῖς δι' ἀποδείξεως καταληπτοῖς αἱ κοιναὶ
130 ἔχουσιν ἐννοιαὶ τὰ αὐτόπιστα ἀξιώματα · ὁ μὲν γὰρ ἂν ἐκ τούτων
ἀποδεικνύηται, τοῦτο τοῖς ἀληθείαις ἐγκρίνεται. οὐ δὲ τεθέντος,
ἀναιρεῖσθαι τίνα συμβαίνει τῶν κοινῶν ἐννοιῶν, τοῦτο οὐδ' ὅτι οὖν
ἀληθείας μετέχειν νομίζεται · οὐδὲν γὰρ πιστότερον καὶ ἀληθέστερον
τῶν κοινῶν ἐννοιῶν ἐν ταῖς ἀποδείξεσιν ἡγούμεθα εἶναι ⁽²⁾. διὸ ταύ-
135 τας προθυμουμένοις αἰεὶ φυλάττειν, ἀνάγκη ἐστὶν εἴ τι ὑπεναντίον
αὐταῖς φανείη, τοῦτ' ἀνελεῖν.

« ἐπὶ δὲ τῶν παραδοθέντων ἡμῖν δογμάτων ὑπὸ τῶν πανιε-
ρωτάτων λογίων, ὅτε διὰ σπουδῆς ἐστὶν αὐτὰ φυλάξαι, πολλὰς
ἀνάγκη τῶν κοινῶν ἀναιρεῖσθαι ἐννοιῶν. αἶτε γὰρ περὶ τε κόσμου

117 τηναρχὴν M 118 ἀναγκάζει WM, sed in W super ἀναγκάζει,
adiunctum et exitum osuon legimus 121 μέλει τι sic W; καταρχὰς sic
WM 125 αὐτὰ W, om. M 129 τὸ κῦρος κτλ. W f. 50^r, r. 20 ss.

(1) *Metaph.* V, 5. 1015^a; I, 9. 991. — (2) *An. Post.* I, 7. 75^{a-b}.

γενέσεως καὶ τῆς μελλούσης ἔσεσθαι ἀποκαταστάσεως καὶ ἀναστά- 140
σεως τῶν νεκρῶν ἡμῖν παρεδόθη, καὶ ὅσα διὰ τε μωσέως καὶ τῶν προ-
φητῶν, καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος καὶ δεσπότου χριστοῦ, ὑπὲρ πᾶσαν
φύσιν ἐγένετο, αὐτό τε τὸ φρικτὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως μυστήριον,
καὶ οἱ περὶ τριάδος λόγοι, ταῦτα πάντα τοσούτου δεῖ ταῖς κοιναῖς ἐν-
νοίαις ἀκολουθεῖν, ὥστε (121^r) μόνοις ἐστὶ πιστά, οἷς οὐδὲν ἄτοπον 145
δοκεῖ τοὺς ὑπεναντίους αὐτοῖς ἀνθρωπίνους λογισμοὺς ἀναιρεῖσθαι.

« οὐκ ἄρα θέμις χριστιανοῖς τὰ τῆς εὐσεβείας αὐτῶν δόγματα
συλλογισμοῖς ἀποδεικτικοῖς καὶ κοιναῖς ἐπιτρέπειν ἐννοίαις εἰ μὴ
μέλλουσιν αὐτὰ ἀναιρήσειν. εἴτα ἐν τοῖς ὁμολογουμένοις παρὰ πᾶσι
χριστιανοῖς δόγμασιν οὐ πιστεύομεν ταῖς κοιναῖς ἐννοίαις, ἀλλ' ἀναι- 150
ροῦμεν αὐτάς. ἐπὶ δὲ τοῖς ἀμφισβητούμενοις ταύταις πιστεύσομεν,
καὶ ἀνελεῖν αὐτάς εὐλαβησόμεθα.

« καὶ πῶς οὐκ ἄλογον, εἰ αὐτοὶ μὲν οἱ ἐκ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν
συλλογισμοὶ καὶ τὰ ὁμολογούμενα ἡμῖν ἀναιροῦσιν, ἡμεῖς δ' ἐλπί-
σομεν δι' αὐτῶν εὐρῆσειν τὰ ζητούμενα; πῶς γὰρ διὰ τούτων 155
κτησόμεθα ἅπερ οὐκ ἔχομεν, δι' ὧν κινδυνεύομεν ἀπολέσαι καὶ
ἅπερ ἔχομεν; πῶς τὰ ἐν τοῖς φανεροῖς ἄπιστα, ἐν τοῖς ἀφανέσιν
ἔσται πιστά; ἢ τίς ὁ λόγος τὰ μὲν ὁμολογούμενα τῶν δογμάτων
ὑπὲρ ἐννοιαν καὶ ἀποδείξιν εἶναι, τὰ δὲ ζητούμενα ἄλωτὰ ταῖς
κοιναῖς ὑπάρχειν ἐννοίαις; » 160

Πάλιν δὴ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου τῆς αὐτῆς ὄντα διανοίας καὶ
ταῦτα γεγράφησαν.

« Ἐτι δὲ καὶ ἐκ τῶνδε ἔσται φανερόν, ὥς εὐλόγως οὐδεὶς
ἡμᾶς καταπεῖσει συλλογισμός, ὅτι καὶ ὁ υἱὸς ἀρχὴ ἐστὶ τοῦ πνευ-
ματος· ἀνάγκη γὰρ τὸν πρὸς τοῦτο συλλογισμόν, εἴτ' ἐκ δύο εἴη 165
προτάσεων, εἴτε καὶ πλειόνων, ἢ πάσας ἔχειν τὰς προτάσεις ἐκ τῆς
θείας γραφῆς εἰλημμένας καὶ οὐδεμίαν ἔξ ἀνθρωπίνου λογισμοῦ,

144 οἷ W   163 ἐτι δε κτλ: W 52^v, r. 20 sqq.

ἡ πάσας ἐξ ἀνθρωπίνων λογισμῶν καὶ οὐδεμίαν ἐκ τῶν λογίων,
ἡ τό γε λοιπὸν τὰς μὲν αὐτῶν ἔχειν ἐκ τῶν λογίων, τὰς δὲ ἐκ τῶν
170 λογισμῶν, ὅποιοί εἰσιν οἱ πλεῖστοι τοῦ θωμᾶ συλλογισμοί, εἰ μὲν
οὖν οὐδεμία ἐστὶν ἐν τῷ συλλογισμῷ πρότασις ἐκ τῶν ἱερῶν (121^v)
εἰλημμένη λογίων, εἰκότως οὐ πιστεύσομεν αὐτῷ. πρῶτον μὲν τὸ
τοῦ ἁγίου διονυσίου τηροῦντες παράγγελμα, ὃς ἔφη « καθόλου τοι-
γαροῦν οὐ τολμητέον εἰπεῖν οὔτε μὴν ἐννοῆσαί τι περὶ τῆς ὑπε-
175 ρουσίου καὶ κρυφίας θεότητος, παρὰ τὰ θειωδῶς ἡμῖν ἐκ τῶν
ἱερῶν λογίων ἐκπεφασμένα » (1). ἀνάγκη οὖν εἰ μέλει ἡμῖν τοῦτο
φυλάξαι τὸ παράγγελμα, οὐδενὶ τοιούτῳ συλλογισμῷ πιστεῦσαι.

« ἔπειτα αἰρέσεως ἡμῖν προκειμένης δύο τινῶν, ἡ τὰς προ-
τάσεις τοῦ τοιούτου συλλογισμοῦ ἐπὶ τῶν θείων πιστεύσαντας ἀλη-
180 θεῖς εἶναι, ψευδῇ νομίσει ὑπάρχειν τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων πατέρων
τὰ δεικνύντα ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ πνεῦμα τὸ
ἅγιον — ἅπερ ἐγραψάμην ἐν τῷ πρὸ τούτου λόγῳ — ἡ ταῦτα
ἀληθῆ ἡγησαμένους ὑπάρχειν, ψευδεῖς τὰς τοῦ ἐναντίου συλλογι-
σμοῦ προτάσεις ὑπολαμβάνειν, αἰρετώτερον ἡγησόμεθα τοῖς ῥητοῖς
185 τῶν ἁγίων πατέρων τῶν νικητηρίων παραχωρήσαντας· δι' αὐτῶν
ἀνελεῖν τοὺς ἀνθρωπίνους λογισμοὺς καὶ ψευδεῖς αὐτοὺς ἐπὶ τῶν
θείων ἡγεῖσθαι ἢ ἐκ τοῦ πιστεύειν ταῖς ἀνθρωπίναις ἐννοίαις τὰ
τῶν ἁγίων ἀθετῆσαι ῥητὰ. φέρε γάρ· τίνα ἀληθέστατα τῶν ἀνθρω-
πίνων ἐννοιῶν ἡγούμεθα ἢ δῆλον ὅτι ταῦτα οἷς μαθηματικοὶ
190 πρὸς τὰς ἀποδείξεις χρῶνται — οἷον τὰ τῷ αὐτῷ· ἴσα καὶ ἀλλήλοις
ἴσα, καὶ ἐὰν τοῖς ἴσοις ἴσα προστεθῇ τὰ ὅλα ἔστιν ἴσα· καὶ τὸ
ὅλον τοῦ μέρους μεῖζόν ἐστι· καὶ ὅσα τοιαῦτα. — ;

« ἀλλ' ὁ μὲν, ἐὰν τις καὶ ἐκ τοιούτων ἀποδείξῃ ὅτι καὶ ἐκ τοῦ
υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπεὶ εὐρίσκονται ῥητὰ τῶν

180 ἡ το λοιπὸν M 182 ἡ M 190 αὐτῷ· ἴσα W (f. 53^v) 191 ἔστιν
ἴσα-μεῖζον ἐστὶ· W 194 εὐρίσκομεν W.

(1) Ps. DIONYSIUS, *De div. Nomin.*, I, 2. PG. 3, 588.

ἀγίων ἀποδεικνύντα ὅτι οὐκ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ υἱοῦ, τούτοις πι- 195
στοτάτοις χρησόμεθα τεκμηρίοις τοῦ μὴ ἀληθῆ εἶναι ἐπὶ γε τῶν
θείων τὰ ἀληθέστατα (122^r) ἐκεῖνα ἀξιώματα ».

προκείσθωσαν δὴ καὶ ταῦτα ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

« Εἰ μὲν γὰρ ἦν ἀναγκαῖον ὅπερ ἔπεται τοῖς ἄλλοις, τοῦτο καὶ
τῷ θεῷ ἔπεσθαι · καὶ ὅπερ οὐκ ἐγχωρεῖ ὑπάρχειν τοῖς ἄλλοις, τοῦτο 200
μὴδὲ τῷ θεῷ ὑπάρχειν, ἀκόλουθον ἂν ὑπῆρχε καὶ τὰς κοινὰς ἐν-
νοίας τὰς ἐπὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων ἀληθεῖς, καὶ ἐπὶ θεοῦ ἀληθεῖς
αὐτὰς ἡγεῖσθαι. ἐπεὶ δὲ οὐθ' ὅσιον οὐτ' εὐσεβὲς ὑπολαμβάνειν ταῦτα
ἔπεσθαι τῷ θεῷ καὶ τοῖς αὐτοῦ ποιήμασιν ἢ ταῦτα μὴ ἐγχωρεῖν
τῷ θεῷ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχειν — οὕτω γὰρ ἂν εἴη τῶν ἄλλων οὐδὲν 205
διαφέρων —, πῶς οὐκ εἰκότως εὐλαβησόμεθα τοὺς ἐπὶ τῶν ἄλλων
ἀληθεύοντας λόγους, ἀληθεῖς ἐξανάγκης καὶ ἐπὶ τοῦ θεοῦ αὐτοὺς
ἡγεῖσθαι ;

« ἔτι πλείονι διαφορᾷ διέστηκε τὰ ὄντα πάντα ἀπὸ τοῦ ποιή-
σαντος αὐτὰ θεοῦ ἢ ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ μὴν ἐν αὐτοῖς τοῖς οὖσιν 210
εἰσὶ τινες κοιναὶ ἔννοιαι αἱ αὐταί, ἐπ' ἄλλων μὲν ἀληθεῖς, ἐφ' ἐτέ-
ρων δὲ ψευδεῖς. οἷον ἐπὶ μὲν μαθηματικῶν ἀληθεῖς, ἐπὶ δὲ φυσι-
κῶν ψευδεῖς, ἢ ἀνάπαλιν · καὶ ἄλλαι ἐπὶ μὲν ἐμψύχων ἀληθεύουσai,
ἐπὶ δ' ἀψύχων οὐ · ὁμοίως δ' εὖροι τις ἂν λόγους καθόλου φυτοῖς
μὲν ἐφαρμόζοντας, ζώοις δ' οὐ · καὶ ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς ὁμογενέσιν 215
ὡσαύτως τὸ τοιοῦτον εὐρίσκεται · ἃ γὰρ ἐπὶ τῶν πεζῶν ζώων ὥς
ἀληθῆ τις ἀξιώσει, ταῦτ' ἐπὶ τῶν ἐνύδρων ἢ πτηνῶν ψευδῆ πάντα
εὐρήσει. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ κατὰ τὰς ἄλλας διαφορὰς · οὔτε
γὰρ τὰ ὑπόποδα τοῖς ἄποσιν, οὔτε τὰ ἔναιμα τοῖς ἀναίμοις, οὔτε
τὰ ζωοτοκοῦντα τοῖς φθοτοκοῦσιν ἴδοι τις ἂν διόλου ὑπὸ τῶν αὐτῶν 220
περιεχόμενα λόγων (122^v).

¹⁹⁹ εἰ μὲν γὰρ κτλ. cf. W, 53^v r. 25 ss: τοῖς ἄλλοις... W 54^r ²⁰¹ μὴ
δὲ ΜW τοῦ τὸ W ²⁰⁷ ἐξανάγκης WM sic hic et alibi ²¹⁷ ἀξιώσειεν W.

« οὐκοῦν εἰ οὐδὲ τὰ ὁμογενῇ τῶν ὄντων τοῖς αὐτοῖς ἀλλήλοις
λόγοις συνδοῦνται, ἐκ ποίας ἀνάγκης τὰ ἐπὶ τῶν κτισμάτων ἀλη-
θεύοντα ἀξιώματα καὶ ἐπὶ τῆς ἀκρίστου οὐσίας τῆς ἀσυγκρίτως
225 πάντων ὑπερκειμένης καὶ ἐξηρημένης ἀληθῆ νομιοῦμεν ὑπαρχειν;

*Eadem invenies in illis scriptis
quae « Solutiones ad Georgium Lapitham » nuncupantur.*

ὁμοια δε τούτοις καὶ ἐν τοῖς πρὸς λαπίθην τὸν κύριον
ἡμοῖς συγγράμμασι γέγραφα ταῦτα.

« Ὅπερ ἐπὶ τῶν φυσικῶν εἶπομεν, τοῦτο ἀνταῦθα ἐροῦμεν,
ὥς ἅπαξ πιστεύσαντες θεοπαράδοτα εἶναι τὰ ποιοῦντα ἡμᾶς εἰς
230 εὐσεβεῖς τελεῖν δόγματα, οὐδεμιᾷ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν μᾶλλον πι-
στεύσομεν αὐτῶν· ἐκείνην κυριωτέραν πασῶν ἐννοιῶν ἡγούμενοι
ὥς ταῦτα τὰ λεγόμενα κοινὰ ἀξιώματα ἐκ τῆς πρώτης ἀρχῆς
ἀπορρῶνέντα εἰς τὸν ἡμέτερον νοῦν τῷ ἐν αὐτοῖς φαινομένῳ, ἀδυ-
νάτῳ ἢ ἀναγκαίῳ, οὐ τὴν οἰκείαν ἀρχήν, ἀλλὰ τὸν ἀνθρώπινον
235 νοῦν ὑποκεῖσθαι ἀναγκάζει. ὥστε οὐδεμία ἀνάγκη τὰ ὑπὸ θεοῦ
γινόμενα ἢ περὶ θεοῦ λεγόμενα συμφωνοῦντα ταῖς κοιναῖς ἐν-
νοίαις ζητεῖν· δεῖ τοίνυν τὰ μὲν τῶν λογίων ὑποκεῖσθαι ἀεὶ· εἴ
τι δὲ ἀντίξουν ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν φαίνοιτο, πειρᾶσθαι
τοῦτ' ἀνελεῖν ».

*Barl. sperat fore ut Palamas finem falso crimine
se insimulandi faciat.*

240 ὅτι μὲν οὖν μάλιστα πάντων οἶμαι δεῖν πιστεύειν τοῖς θείοις
ἡμῶν πατράσι περὶ πάντων ὧν λέγουσι — καὶ τὴν σὴν ἱεράν ψυχὴν
οἶμαι ἐκ τούτων καταπεισθῆσθαι καὶ πάντας, ὅσοι τοῖς τοιούτοις

²²⁶ Abhinc et V orationem refert; id. κύριον V
τρεῖς MV.

²⁴¹ πα-

τῶν ἐμῶν συγγραμμάτων ἐντεύξονται, ὅσα γε ἀπὸ συγγραμμάτων περὶ τῆς τοῦ γεννήσαντος διανοίας ἔστι τεκμήρασθαι —, δέομαι δέ σου τῆς χρηστότητος ἵν' ἐντυχὼν μετὰ τῆς γιγνομένης ἐπιεικείας τῷ ἀδελφῷ, εἰ μὲν μηδενὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ πάθους (123^r) ἐκταράττοντος — τοιοῦτόν με τῷ ὄντι ὑπειληφώς ἕνεκα τῆς ἐμῆς ὠφελείας ἔγραψε τὸν λόγον, ὥς φησιν, οὐκ ἐπὶ διαβολῇ τῇ ἐμῇ, ἀλλ' ἐπὶ διορθώσει τῶν οὐκ ὀρθῶς μοι δεδογμένων (1) —, καταπίσης αὐτὸν ἃ τε καὶ πρὸ τῶν αὐτοῦ λόγων τοιούτους ἡμᾶς 245 ὑπάρχοντας οἷους αὐτὸς προϋθυμεῖτο ποιεῖν· ἀγαπᾶν μὲν ὥς ταῦτά περὶ τῶν αὐτῶν αὐτῷ φρονοῦντας, τῶν δὲ τοιούτων λόγων ἀφόμενον, ἐπὶ τὸ εὐχεσθαι λοιπὸν τραπέσθαι, ὑπὲρ τοῦ καὶ εἰς τὸν ἕξῃς χρόνον βεβαίαν ἡμῖν τὴν τοιαύτην τηρεῖσθαι δόξαν.

εἰ δ' ἴσως παθὼν τι ἀνθρώπινον διαβολῆς ἕνεκα τὸν τοσοῦτον 255 ἡμῶν πεποίηται λόγον, — οὐδὲν γὰρ ἀπεικὸς τοιοῦτόν τι παθεῖν αὐτὸν ἀνθρώπον ὄντα — ἀναμνησθέντα τῆς ἐντολῆς ἐκείνης ἥ πᾶσαν πικρίαν καὶ θυμὸν καὶ ὀργὴν καὶ κραυγὴν καὶ βλασφημίαν ἀρθῆναι ἀφ' ἡμῶν, κελεύει σὺν πάσῃ κακίᾳ σπλάγχνα ἐνδύσασθαι οἰκτιρμῶν καὶ χρηστότητα, τὴν θεοποιὸν ἀγάπην τοῦ 260 ἐναντίου μίσους ἀνταλλαζάμενον, καὶ γράφειν ταῦτα μόνον, ὅσ' ἂν ἀγάπης ὄντα γεννήματα οἶά τ' ἦ καὶ ποιητικὰ ἀγάπης γενέσθαι.

Barl. iniuriam Palamae condonat.

περὶ δὲ ἡμῶν μὴ ἄλλως ἔχειν ἢ ὥς πάντως ἀγαπώντων αὐτόν.

λογίζομαι γὰρ οὕτως περὶ τούτων ὥς γε πρὸς σὲ τάληθές εἰρησθαι. εἰ μὲν ἔξ ἀγνοίας ὑπειληφώς με τοιοῦτον ἀνθρώπος οἶον 265 τῶν πατέρων ὀλιγοροῦντα, μᾶλλον ἢ αὐτοῖς ἄλλοις τισὶ προσανέχειν, εἴτα ὑπὸ φιλανθρωπίας ἐπεχείρησε τῆς τοιαύτης με ἀπαλλάξαι

δόξης, μηδὲν τὴν ἄγνοιαν ὑπολογιζόμενος, τῆς γε προαιρέσεως
δρθῶς ἐχούσης, χάριν αὐτῷ τὴν μεγίστην δεῖν ἔχειν οἶομαι.

270 εἰ δ' αὖθις διὰ μικροψυχίαν τινὰ τὸν λόγον πεποιήται, οἶομαι
δεῖν καὶ οὕτως ἄνθρωπος ὢν ἄνθρωπῳ ὄντι συγγνώμην ἔχειν τῆς
ἀνθρωπίνης (123^v) ἀσθενείας, ἥκιστ' ἂν ἐπιγνώμων ὢν, καὶ πρὸς
τὰ ἑαυτοῦ κακὰ ἀφορῶν, ἃ πάμπολλα ὄντα καὶ μέγιστα, καὶ πᾶ-
σαν πάντων ἁμαρτίαν νικῶντα, οὐδενὶ ἁμαρτάνοντι χαλεπαίνειν ἔῃ.

275 ἔπειτα μέντοι εἴ γ' ἐκ πάθους τὸ πρᾶγμα συμβέβηκεν, οὐ
μᾶλλον τὸ τῆς ἡμετέρας φύσεως ἀσθενές ἢ τοῦ κοινοῦ τοῦ γένους
ἐχθροῦ ἐπιβουλὴν τοῦ κακοῦ αἰτιώμενος, ἐπὶ βλάβῃ τῇ καὶ ἀμ-
φοτέρων τὰ τοιαῦτα μηχανωμένου, καλῶς ἔχειν ἡγοῦμαι τὴν πρὸς
τὸν ἀδελφὸν ἀγάπην ἀμετάπτωτον διατηρῶν, ταύτῃ τὸν αἷτιον
280 καὶ ὑπὲρ ἀμφοτέρων ἀμύνεσθαι.

²⁶⁸ γε] τε V

²⁷³ πάπολα M.

III.

Τοῦ ἐν πᾶσιν ἐλαχίστου βαρλαάμ τοῦ ἰταλοῦ
 τῷ φιλοσοφωτάτῳ καὶ ἐν κυρίῳ ποθεινοτάτῳ
 μοι πατρὶ καὶ ἀδελφῷ
 κύρι γρηγορίῳ τῷ παλαμᾷ.
 ἀπολογητικὸς ἢ κατὰ σοφισμάτων.

M.
f. 123^v

*A. de contumeliis nullum responsum reddet,
 sed mendacium accusationum Palamae probabit.*

Ἄπερ καὶ ἐπὶ τῶν πρότερον λόγων ἢ σὴ ἀγχίνοια πέπονθε
 — μὴ προσεσχηκυῖα γὰρ τῇ τῶν λεγομένων διανοίᾳ δόξαν οὐκ
 ὀρθὴν περὶ τὰ θεῖά μου κατέγων — ταῦτα περιφανέστερον ἔτι
 καὶ λαμπρότερον ἐπὶ τούτων πεπονθυῖα φαίνεται, μηδὲν ὅλως
 τῶν λεγομένων ξυνεῖσα· ἢ γὰρ τοῦτο πέπονθας, ὃ φιλότης, ὁμο- 5
 λογουμένως ἢ εἴπερ τὰ λεγόμενα ξυνῆκας, διὰ γοῦν μικρο-
 ψυχίαν τινὰ ἢ φιλοτιμίαν ὃ τοσοῦτός σοι κατ' ἐμοῦ πεποίηται
 λόγος.

Ἐμὲ δέ, εἰ μὲν φθονερόν καὶ ματαιολόγον καὶ συκοφάντην
 καὶ ἀναιδῆ καὶ διάβολον καὶ λοῖδορον καὶ ἀχάριστον καὶ ἀσύνετον 10
 ἀποκαλῶν με δι' ὅλου τοῦ βιβλίου, χωρὶς τῶν ὅσα κατὰ τε εἰρω-
 νείαν καὶ κατὰ παράλειψιν καὶ ταῖς ὑπονοίαις καὶ παντοίοις ἄλ-
 λοις σχήμασι λελοιδόρηκας, εἰ τοίνυν κατὰ μόνα ταῦτα κακῶς με
 λέγων, (124^r) οὐκ ἐπεχειρεῖς καὶ τὸ μέγιστον τῶν καλῶν ἀφελεῖν
 με, τὴν πίστιν καὶ τὴν εὐσέβειαν, οὐδεὶς ἂν εἶδε πρὸς ταῦτα, εὖ 15
 ἴσθι, ἀπολογούμενον. Ἐπεὶ δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις κακοῖς καὶ ἀσεβείας
 ἐγκλήμασι περιβαλεῖν με ἐσπούδακας, πειράσομαί σοι ἂν οἷός τε
 ὦ ὑπὲρ τῆς ἐμῆς εὐσεβείας ἀπολογήσασθαι· οὐ πρὸς πάντα καθ' ἑξῆς
 ἀπαντῶν, ἀλλὰ ταῦτα μόνα ἐξελέγχων, ἃ μ' εὐθύνει ὡς διανοηθέντα

20 ἅπερ οὐ διενόηθην, καὶ ὥς εἰπόντα ἅπερ οὐκ εἶπον· καὶ δο-
κεῖ μ' ἐλέγχειν ἑμαυτῷ τε μὲν καὶ τοῖς θείοις πατράσιν ἡμῶν
μαχόμενον, τοῖς δ' ἔλλησι συμφερόμενον, καὶ τούτους ὑπὲρ ἐκείνους
τιθέντα.

λοιδορία δὲ καὶ βλασφημία οὐδεμιᾷ πρὸς σὲ χρήσομαι, πλήν
25 τῆς ἀναγκαίας· ἀναγκαίαν δὲ φημι, ἥς ἄνευ ἀδύνατον ἔσται ἐμοὶ
τὰ τῆς ἀπολογίας προβῆναι. ἀνάγκη γάρ μοι ἔσται ἐφ' ἑκάστου
τῶν ψευδῶς μου κατηγορουμένων· ἢ ὅτι συκοφαντεῖς με λέγειν ἢ
ὅτι οὐ ξυνήκας τὸ ἐμὸν βούλημα ἢ τι τοιοῦτον· ὥστε δίκαιος ἂν
εἴης συγγνώμην μοι τούτων γ' ἕνεκα ἔχειν.

Paralogismus «ex ignorantia elenchi».

30 ἔστι δὴ σοι πρῶτον τῶν σοφισμάτων τοιοῦτον· «τῶν δύο
παρὰ σοῦ πρὸς με διακομισθέντων γραμμάτων, τὸ μὲν ἐπαινεῖ
τὰμά, τὸ δὲ ψέγει. ταῦτα δ' ἐναντία· σαυτὸν ἄρ' αὐτὸς διὰ τού-
των ἀναιρεῖς» (1). ὁ μὲν οὖν ἔλεγχος τοιοῦτος ἔστι δὲ οὐκ ἔλεγ-
χος, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ ἐλέγχου ἄγνοιαν παραλογισμός (2). κατ' ἄλλο
35 μὲν γὰρ τὰ σὰ ἐπαινέσαντος, κατ' ἄλλο δὲ ἀνατρέψαντος, εὐθύνεις
με ὥς ἑμαυτῷ περιπίπτοντα. ὁ γὰρ αὐτὸς λόγος — ὅταν ἡ μοχ-
θηρὰ μὲν ἡ τοῦ γεννῶντος προαίρεσις καὶ τὸ τελευταῖον συμπέ-
ρσμα ψεῦδος, οὐδὲν δ' ὅμως παραλιμπάνει τῶν τεινόντων (124^v)
πρὸς τὸ προκείμενον μετὰ τοῦ ἕκαστα εὖ διακεῖσθαι καὶ τοῖς ὀνό-
40 μασι (3). κατὰ μὲν τὰ πρὸς τὸ τέλος, ἐπαινετός, κατὰ δὲ τὸ τέλος,
ψεκτός, καὶ ἀνασκευῆς δεκτικός· ψευδοὺς γὰρ ὄντος τοῦ τελευταίου,
ἀνάγκη καὶ ἕνια τῶν πρὸς αὐτὸ ψευδῆ εἶναι. εἰώθασι δὲ καὶ οἱ
πολλοὶ τούτους μάλιστα θαυμασίους ἡγεῖσθαι τῶν λόγων, οἱ δύ-

³⁵ μὲν om. V.

(1) PAL., ad Barl. P. 77^v, II. 21-27.

(2) V. De Soph. Elench. VI, 168.

(3) V. Id., I, 165^a.

ναιντ' ἄν τοῦ ὁμολογουμένου ψεύδους ὥς ἀληθοῦς παραστήσαι
δόξαν.

45

τοιοῦτός τις καὶ ὁ σὸς λόγος εἶναι μοι ἔδοξε. τὴν μὲν προαί-
ρεσιν τοῦ γεννήσαντος οὐ πάννυ τοι ἀπαθῆ δεικνύς, τὰ δὲ δεικνύ-
μενα ψευδῆ κατ' ἐμὴν δόξαν ἔχων· τὰ μέντοι πρὸς ταῦτα τείνοντα
ἄριστά τε ἔξευρηκὼς καὶ τοῖς ὀνόμασιν ὥς εὐπρεπέστατα ἀπηγγελ-
μένος, δι' ἃ καὶ ἐπαίνου παρ' ἡμῶν ἔτυχεν· ὥστε οὐκ ἀντιφάσει 50
περιεπέσομεν.

Palamae sophisma ex «secundum quid» et «simpliciter».

δεύτερον δέ σοι τῶν σοφισμάτων ἔστι τόδε; «ἐναντία οἷς
λέγεις πράττεις· λέγεις μὲν γὰρ “μηδέν σοι διαφέρειν εἴ τις
ἀπεκάλει τοὺς πρὸς λατίνους οἰκείους λόγους ἅπαντας λῆρον” (1).
οἷς δὲ τοσαῦτα ὑπὲρ τῶν σῶν λόγων φαίνῃ ἀπολογούμενος, τού- 55
τοις δεικνύεις πάννυ τοί σοι διαφέρον ὅν, εἴ τις καὶ ὀπρηοῦν λοι-
δορεῖ σου τοὺς λόγους. σαυτὸν ἄρα κἄν τούτοις ἀναιρεῖς » (2).

τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ συλλογισμός· παρακρούεται δὲ «παρὰ τὸ
πῆ καὶ ἀπλῶς » (3). ὁ γὰρ πῆ εἶπον αὐτός, ὥς ἀπλῶς εἰρημένον
ἐκλαμβάνει· οὐ γὰρ ἀπλῶς οὕτως εἶπον, «μηδέν μοι διαφέρειν εἴ 60
τίς μου λοιδορεῖ τοὺς λόγους», ἀλλὰ μετὰ διορισμοῦ τοῦ «εἴπερ
ὑπῆρχεν αὐτοῖς τοῦ οἰκείου τέλους τυχεῖν » (4), ὃν σὺ
ἀφελόμενος τὸ λοιπὸν ὥς ἀπλῶς δοθὲν ἐξείληφας. ἐπεὶ ἔάν τις
λοιδορῶν μου τοὺς λόγους τῇ ἀπ' αὐτῶν λυμαίνεται ὠφελεία, καὶ
λίαν μοι διαφέρει.

65

ἔπειτ' αὐτὸς οὐ λήρους ἀποκαλέσας μου τοὺς λόγους πρὸς

⁴⁷ τοι] τι V   ⁵⁷ ἀρὰ V.

(1) Ep. I, 952.

(2) PAL., ad Barl. P. f. 78^r, r. 12-14.

(3) Cf. Soph. Elench. V, 167-168.

(4) Ep. I, 952.

ἀπολογία με παρεκάλεσας, (125^τ) ἀλλ' οὐκ ὀρθὰ φρονεῖν αὐτοὺς
περὶ τῶν θείων αἰτιασάμενος. ἐγὼ δὲ οὐδαμοῦ τοῦτ' εἶπον, ὥς
οὐδέν μοι διαφέρει εἴ τις ἀσέβειαν τῶν ἐμῶν καταγνοίῃ λόγων.
70 οὐκ ἄρ' οὐδ' ἐν τούτοις ἀληθῶς ὑπὸ σοῦ ἐληλέγμεθα.

Paralogismus «ex amphibolia» et «ex accidente».

προκείσθω δὴ καὶ τ' ἐφεξῆς τούτοις σόφισμα ἔχον οὕτως·
« ὅπερ ἡμεῖς ἠπορήκαμεν τῶν σῶν τοῦτ' αὐτὸς συνιδὼν ὥς σκαν-
δάλου ἐστὶν αἷτιον, ἐκβέβληκάς σου τῶν λόγων· οὐκ οὐν ἄρα
ὕγιως ἔχειν αὐτὸ καὶ σοὶ ἔδοξεν, ἀλλ' ἀναμφισβητήτως οὐκ ἀγαθὸν
75 εἶναι καὶ αὐτῷ κέκριται. ὥστ' ἐγὼ μὲν καλῶς περὶ αὐτοῦ ἠμφι-
σβήτηκα, σὺ δὲ ματαιολογεῖς τοσαῦτα ὑπὲρ αὐτοῦ λογογραφῶν » (1).

ἔστι δὲ ὁ παραλογισμὸς « παρὰ τε τὴν ἀμφιβολίαν (2) καὶ τὸ
συμβεβηκός » (3)· τὸ μὲν, ὅτι οὐ κατ' ἐμὴν δόξαν ἔφην « αὐτὸ σκαν-
δάλου αἷτιον εἶναι » (4), ἀλλ' ὥς φαῖεν καὶ νομίσαιεν « οἱ ἄγαν τῶν
80 τῇδε ἐπιλελησμένοι » (5) πρὸς σὲ ἀποτεινόμενος δις ἔφης « τῶν
περὶ λόγους ἐπιστημῶν ἐπιλελῆσθαι παντάπασιν » (6).

τὸ δ' ἕτερον, ὅτι καθ' αὐτὸ μὲν δι' ἄλλας αἰτίας « οἱ λόγοι
ἀπαξ καὶ δις ὕστερον μεταβέβληνται » (7) καὶ οὐ δι' ἃ σὺ ἠπόρησας
ὥς κακῶς ἔχειν μοι δόξαντα· πλὴν καὶ ταῦτα συμβέβηκεν αὐτο-
85 μάτως τῇ τῶν ὅλων μεταβολῇ μεταπεποιθῆσθαι· ἐπεὶ ἐν γε τοῖς
πρότερον λόγοις παντὸς μᾶλλον ἐντέχνως ἅμα καὶ εὐσεβῶς καὶ
ἐναρμονίως πρὸς τὸν ὅλον τοῦ λόγου σκοπὸν ἡγοῦμαι αὐτὰ
ἔχειν.

¹¹ οὕτως ἔχον V.

(1) PAL., ad Barl. P. 78^τ, r. 22.

(2) V. Soph. Elench. IV, 166^a.

(3) Id. V, 167^{a-b}.

(4) Ep. I, r. 957-958.

(5) Ep. I, r. 958.

(6) PAL., ad Barl. P. 75^τ, r. 12.

(7) Ep. I, r. 956.

ἔτι φῆς· « συκοφαντεῖς με εἰς τύπον σκώπτων καὶ φρόνημα, μηδενὸς τοιούτου ἐκ τῶν ἐμῶν συγγραμμάτων ἀναφαινομένου » (1). 90
 ἐγὼ δ' ὅτι μὲν οὐδαμοῦ αὐτόθεν μέγαν περὶ σαυτοῦ λέγεις, ὁμολογῶ, ὅτι δὲ φαίνῃ πάμμεγα περὶ σαυτοῦ φρονῶν διὰ πάντων σου τῶν λόγων, καὶ πολλοὶ μοι (125^v) τῶν ἐντυχόντων αὐτοῖς ξυνομολογήσουσι· πάντα γὰρ εἰδότες ἐν πασί σου τοῖς λόγοις ἦθος ἐνδείκνυσαι καὶ εἰς τέλος ἤδη ἀφικομένου ἀρετῆς καὶ σοφίας. 95
 πρῶτον μὲν γὰρ τῶν διδασκῶν ἕνεκα μαθημάτων, οὐδὲν ὅτι μὴ κατορθωκέναι προσποιῇ « παντοίου λόγων εἰδους ἀφείσθαι φάσκων » (2), ὥς πάντως παντοίου πρότερον ἐν ἐπιστήμῃ γενόμενος. ἐν οἷς δ' αὖθις θεολογεῖς, περὶ οὐδενὸς διαπορούμενος φαίνῃ, ἀλλ' οὕτω θαρρύντως καὶ πεπαρηρσιασμένως περὶ πάντων ποιῇ τὸν λόγον 100
 ὥς αὐτὸς τὴν ἀκριβεστάτην τῆς θεολογίας γνῶσιν ἔχων — καίτοι εἴ τις ἀκριβεστάτος οἴεται εἶναι θεολόγος, οὐδὲν ὅ τι μὴ εἰδέναι δοκεῖ —.

Palamae arrogans vanaque locutio reprehenditur.

ὅταν δ' αὖθις περὶ τῶν τοῦ νοῦ παθημάτων διαλεγόμενος, τόδε μὲν φῆς εἶναι νοῦ καθαρισμὸν, τόδε δὲ φωτισμόν, τόδε δὲ τε- 105
 λείωσιν· καὶ τᾶλλ' ἀκριβῶς ἐκφράξεις ἅ μόνα τῶν παθόντων ἐστὶν εἰδέναι τε καὶ διεξίεναι, οὐκ ἔσθ' ὅπως ἂν τις μὴ ὑπολάβοι, ὥς οὐ τοῖς τὰ τοιαῦτα παθοῦσι σαυτὸν συναριθμεῖς.

τί δ' ὅταν λέγῃς « ἴσασι οἱ κεκαθαρμένοι τὴν καρδίαν διὰ τῆς νοερᾶς φωτοφανεῖας οἷον φῶς ἐστὶν ὁ θεός » (3); 110
 ἄρ' οὐ δόξαν παρέχεις περὶ σαυτοῦ τοῦτο λέγειν; ἐπεὶ τίς πώποτε τοῦτ' ἐτόλμησεν εἰπεῖν ὥς « ἴσασι τινες οἷον φῶς ἐστὶν ὁ θεός »; ταῦτ' ἄρα

⁹⁶ γὰρ τῇ τῶν V   ¹⁰⁴ περὶ om. V   ¹⁰⁵ φῆς M   ¹⁰⁸ ἐκφράξης M
 111-112 τούτ' ἐτόλμησεν V.

(1) PAL., *ad Barl.* P. 78^v, r. 30, 79^r.

(2) PAL., *ad Barl.* P. 75^r, r. 13: v. ep. I, 3-4; Intr. p. 125.

(3) PAL., *ad Acind.* P. 73^v, 26-27, v. Intr. p. 68, n. 1.

αὐτὸς βουλόμενός σε τοῦ φρονήματος καθελεῖν καὶ εἰς μετριοφρο-
 σύνην περιαγαγεῖν, σκωπτικῶς οὕτω μετεχειριζόμενῃ πρὸς σὲ τὸν
 115 λόγον, ὠφελῆσαι σε προαιρούμενος. εἰ δ' ἄρα νῦν δισχυρίζῃ μὴ
 καλῶς με καταστοχάσασθαι τῆς σῆς διαθέσεως, μετριοφροσύνης τε
 πέρι καὶ φρονήματος — τῷ ὄντι γὰρ ἀπηλλαγμένην ἔχειν τὴν ψυχὴν
 τύφου παντὸς καὶ οἰδήματος καὶ ταπεινοφροσύνης (126^r) ἀνάπλεων
 — τοσοῦτο δέω διαφιλονεικῆσαι σοι, ὥστε καὶ συγγνώμην αἰτῶ τοῦ
 120 ἤδη ἁμαρτηθέντος μοι. καὶ εἴης μοι διὰ βίου τοιοῦτος φίλων,
 ἄριστε.

*Sophisma ex « secundum quid » « simpliciter »
 et « amphibolia ».*

ἀλλ' ἵτέον καὶ ἐπὶ τὰ ἐξῆς τῶν σοφισμάτων, ἑμοῦ τοίνυν εἰπόν-
 τος ἐν ἐκείνοις· « εἰ δ' ἄρα γε ἁμαρτάνω εἰς μόνην τὴν λέξιν πε-
 ρίσταται μοι τὸ ἁμαρτήμα » (1)· σὺ τοῦτ' οὐχ ὥς δέδωκα ἑκλαβών,
 125 παρὰ τὸ πῇ καὶ ἀπλῶς καὶ παρὰ τὸ ἀμφίβολον παραλογιζόμε-
 νος, ἐλέγχου φαντασίαν παρέχεις. τὸ μὲν « ὅτι » τὸ « εἰ » ἑκβα-
 λῶν εὐθύνεις με ὥς εἰπόντα « ὅτι ἥμαρτον μὲν, πλὴν κατὰ τὴν
 λέξιν... ». τὸ δ' ἀμφίβολον, ὅτι οὐ κατ' ἐμὴν δόξαν εἶπον τὸ « εἰ
 δ' ἄρα γε ἁμαρτάνω » ἀλλὰ κατὰ τὴν σήν, ὥσπερ ἂν εἰ εἶπον « εἰ
 130 δ' ἄρα φῆς με ἁμαρτάνειν, τῆς λέξεως μόνης ἡγοῦ τὸ ἁμαρτήμα »·
 σὺ δὲ μ' ἐλέγχεις ὥς κατ' ἐμὴν δόξαν εἰρημένου. οὕτω πανταχοῦ·
 ἄλλα μὲν αὐτὸς διεννοοῦμην, κατ' ἄλλας δὲ διανοίας σὺ μ' ἐξετάζεις
 καὶ συκοφαντεῖς.

Sophisma « non secundum dictionem ».

προκείσθω δὴ καὶ τὸ δυσαντίβλεπτον σόφισμα, ἔχον καὶ αὐτὸ
 135 οὕτω· « τοὺς ἑμούςς περὶ μοναρχίας λόγους ἀληθεῖς εἶναι ὁμο-

114 περὶ ἀγ. V   115 νῦν] ναῦ V   117 περὶ V; τῶντι V   122 ἐξῆς M
 126 εἰ M.

(1) Ep. I, r. 87-88; PAL., ad Barl., P. 80^r, rr. 18 ss.

λογήσας, ἰσχυρίζη ὅτι καὶ τῷ τῶν λατίνων βοηθοῦσι δόγματι· ἀλλὰ μὴν φῆνι τὸ ἀληθές βοηθεῖ, τοῦτο ἀληθές καὶ ἀπερίτρεπτον· ἀληθές ἄρ' εἶναι τὸ τῶν λατίνων μαρτυρεῖς δόγμα· ὅπερ ἄτοπον »⁽¹⁾.

ἔστι δὲ ὁ παραλογισμὸς παρὰ τὸ « μὴ παρὰ τοῦτο »⁽²⁾· συμβέ-
βηκε γὰρ τὸ ἄτοπον οὐ διὰ τὰ παρ' ἐμοῦ δοθέντα, ἀλλὰ διὰ τὰ 140
ὑπὸ σοῦ προστεθέντα. τὴν γὰρ μείζονα πρότασιν ἦν ὡς ἐκ τῆς
ἐμῆς διανοίας λαβὼν προστίθης τῷ συλλογισμῷ ἐπὶ διαβολῇ τῇ
ἐμῇ, οὐκ ἐπιγινώσκω ὡς ἐμήν· (126^v) ἐγὼ γὰρ οἶδα πολλά, οἷς ἀληθές
μέν τι βοηθεῖ, ἀλλ' οὐδέν τι μᾶλλον αὐτὰ ἀληθὴ ἔστιν. οἷον καὶ
ἐπὶ τῶν δικαστηρίων· τῶν γὰρ ἀντιστρέφόντων καὶ ἐξισαζόντων 145
κεφαλαίων, ταῦτα δ' ἔστιν ὅσα γε καὶ ἑκατέρω τῶν κρινομένων
προσθήκει ὑπὲρ ἑαυτοῦ λέγειν, πολλὰ μὲν ἔστιν ἀληθῆ, ἀλλ' οὐδὲν
ἦττον τοῦ μὲν ἀληθῆ τὰ δεικνύμενα, τοῦ δὲ ψευδῆ. καὶ ἐπὶ τῶν
συλλογισμῶν ὡσαύτως· ἑκατέρα μὲν γὰρ τῶν προτάσεων βοηθεῖ τῷ
συμπεράσματι, ἀλλ' ὅταν ἡ ἡ μία μὲν πρότασις ἀληθής, ἡ δ' ἑτέρα 150
καὶ τὸ συμπέρασμα ψευδῆ· βοηθεῖ μὲν ἡ ἀληθὴς πρότασις τὸ
γ' ἐπ' αὐτῇ τῷ συμπεράσματι, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ψευδὲς αὐτὸ ἔστιν⁽³⁾.
ὥστε κατ' ἐμὲ οὐ πᾶν ὅτῳ ἀληθές τι βοηθεῖ καὶ αὐτὸ ἀληθές. τοῦ
δ' ἕνεκα φαίης ἂν ἐκεῖνα πρὸς σὲ διεμαρτυράμην, διδάξαι σε βουλό-
μενος μὴ τοῖς ἀντιστρέφουσιν κεφαλαίοις πρὸς αὐτοὺς χρῆσθαι, 155
ἀλλ' ἐκείνοις, ἃ καθαρώς ἡμῖν τὴν νίκην ἀπεργάζεται.

Pal. captione utitur ut in Barl. crimen moliat.

ἐπὶ τούτοις οὖν προκείμεσθωσαν ἐκεῖνα τῶν σῶν, ἐν οἷς τὸ πᾶν
ἔστι σχεδὸν τῆς ἐμῆς κατηγορίας. ἔστι δὲ ταῦτα⁽⁴⁾. « ὅτι δ' οὐ

¹⁵⁰ ἀληθές M.

⁽¹⁾ PAL., *ad Acind.* P. 81^r, l. 17-21.

⁽²⁾ *Soph. Elench.*, V, 166-167.

⁽³⁾ *An. Pr.* 21-24; *An. Post.* 24.

⁽⁴⁾ PAL., *ad Barl.* P. 81^v-82^r *ad litteram* Palamae fragmentum Barlaamus refert.

σόν ἐστι περὶ θεοῦ λέγειν, ὥς οἶον φῶς ἐστι, μᾶλλον δὲ πηγὴ
 160 φωτὸς νοεροῦ τε καὶ αὐτοῦ (¹), τοῦτο ἀληθὲς εἰρηκας· ἀκούσεις
 δὲ πῶς, συνήσεις δὲ πῶς, πιστεύσεις δὲ πῶς ».

« ὅς γε τοὺς μὲν ἔξω σοφοὺς θαυμασίους καὶ θεόπτας καὶ πε-
 φωτισμένους ὀνομάζεις, ἐν τῷ πρὸς ἡμᾶς σου λόγῳ, καὶ τοὺς αὐτοῖς
 πιστεύοντας, θαυμαστοὺς καὶ ζηλωτοὺς καὶ αἰδήμονας, διὸ οὐδ' ἔξω,
 165 ἀλλὰ παλαιοὺς σοφοὺς (²) ἀποκαλεῖς σεμνύνων· τοὺς δ' ἐν ἡμῖν διὰ
 τῆς φυλακῆς τῶν θείων ἐντολῶν, καὶ τῆς καθ' ἡσυχίαν ἀκριβοῦς
 σχολῆς μακαριστῶς κεκαθαρμένους τὴν καρδίαν διασύρεις, (127') ἔμοι
 κατ' ἐξουσίαν οἰκοθεν αὐτοὺς συντάττων. οὐπερ ἀκρατῶς κατηγο-
 ρεῖς (³). καὶ οὐ τοὺς περιόντας μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πρὸς οὐρανὸν
 170 ἐκ παλαιοῦ μεταχωρήσαντας καὶ ζῶντας τῷ θεῷ, οὓς ὁ μέγας ἀγάλλει
 διονύσιος, ὥς καὶ τὰς νοεράς, ἐπὶ γῆς ἔτ' ὄντας, ὑπεραναβεβηκότας
 ἐνεργείας, μετ' ἑμοῦ σὺ καὶ τάττεις καὶ σκώπτεις τοῦ κατὰ σὲ πλημ-
 μελοῦς καὶ ἄφρονος καὶ τὸν ἀληθῆ λόγον οὐκ ὀρθοτομοῦντος (⁴)
 « διδάσκει γὰρ με, φῆς, ὁ μέγας διονύσιος περὶ ὑμῶν τῶν θεωρη-
 175 τικῶν (⁵) — τὰ καὶ τὰ ».

« τίνος κατειρωνεύη, ὦ ἄνθρωπε; φαίης ἂν ἑμοῦ; ἀλλ' οὐ περὶ
 ἑμοῦ διονυσίῳ τῷ μεγάλῳ λόγος, ἀλλὰ περὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν
 ἀρίστων ».

ἐν τούτοις οὔτε σμικρὸν οὔτε μέγα φαίνῃ ἀληθείας πε-
 180 φροντικῶς, ἑμοῦ γὰρ ἐν ἐκείνοις βουλομένου λέγειν ὥς οὐκ ἔστιν
 ἕμὸν φάναι ὅ, τι « ἴσασι τινες οἶον φῶς ἐστιν ὁ θεός », σὺ τὸ
 « ἴσασι » τῆς ἑμῆς ἐξελὼν διανοίας, ἀσύνετόν τε καὶ ἄπιστον ἀπο-

167 μακαριστῶς V   169 περὶ ὄντας V.

(¹) V. Ep. I, r. 294-295.

(²) Id. r. 831-832.

(³) Id. r. 840-849.

(⁴) Id. v. II ad *Timotheum*, 2, 15.

(⁵) Ep. I, 440-441.

καλεῖς, ὥς ἀπλῶς οὕτως εἰπόντα « μὴ εἶναι ἕμὸν φάναι οἶον φῶς
 ἔστιν ὁ θεός ». ἐπεὶ πῶς οὐκ ἕμὸν « φῶς ὀνομάσαι τὸν θεόν », ὅς γε
 καὶ πάντα τὰ ὄντα ἄξιῳ ἐν τοῖς ἑμοῖς συγγράμμασι κατ' αὐτὸ λέ- 185
 γεσθαι; οὐ μὴν, ἀλλὰ καὶ εἴ τις μ' ἔροιτο οἶον φῶς ἡγοῦμαι εἶναι
 τὸν θεόν, ἔρῳ ὅτι τὸ κατ' αἰτίαν λεγόμενον· καὶ εἴ τις εἰδέναι φησὶν
 οἶον φῶς ἔστιν ὁ θεός, εἰ μὲν τὸ « οἶον » τοῦτο ἐπὶ τοῦ κατ' αἰτίαν
 νοεῖ, ὀρθῶς αὐτὸν ἡγήσομαι λέγειν· εἰ δὲ καθ' ὑπαρξιν καὶ νοῦ
 ἐπιβολαῖς τε καὶ ἐπαφαῖς εἰδέναι λέγει οἶον φῶς ἔστιν ὁ θεός, 190
 τούτῳ ἐγὼ οὐ συστοιχῶ, ἕως ἂν τῷ μεγάλῳ διονυσίῳ διδασκάλῳ
 θεολογίας χρῶμαι.

τὸ μὲν οὖν ἅπερ καὶ ὀπιοῦν εἶπον μὴ κατὰ τὴν ἑμὴν διάν-
 νοιαν (127') ἐκλαβόντα κατηγορεῖν μου, οὕτω ποιοῦμαι δεινόν,
 καὶ περ ὃν δεινόν· τὸ δ' ἅπερ ὅλως οὐκ εἶπον ταῦθ' ὥς εἰπόντ' 195
 εἰσάγειν με, τοῦτ' οὐδεμίαν καταλείπει συκοφαντίας ὑπερβολήν.

ἐπεὶ ποῦ ποτε τῶν ἑμῶν λόγων, ὦ ἄριστε, αὐτὸς εἶπον ὅτι
 « οἱ ἂν ἀκούσῃσι τὰς θείας ἀποφάνσεις παρ' ἀριστοτέλους καὶ πλά-
 τωνος καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς σοφῶν καὶ πιστεύσωσιν αὐτοῖς, οὔτοι
 θανυμαστοὶ καὶ ζηλωτοὶ καὶ αἰδήμονες τυγχάνουσιν ὄντες (1) » 200

ἅπερ δηλαδὴ προφέρεις μοι δι' ὅλου τοῦ βιβλίου, ταῦτ' οὐκ
 ἐμὰ οὔτε κατὰ διάνοιαν οὔτε κατὰ λέξιν.

*Captiose Pal. quaedam verba Barlaami in malam partem accipit
 et calumniam informat.*

ἐπεὶ τὸ χωρίον, ἂφ' οὗ δοκεῖς ταῦτά μου κατηγορεῖν, ἔχει
 οὕτως· « ὅταν δὲ τούτους θεάσωμαι τὰς μὲν ἀποδεικτικὰς μεθό-
 δους καὶ ἀναλυτικὰς, ἔτι δὲ ὀριστικὰς τε καὶ διαιρετικὰς καὶ τὴν 205
 μεριστήν τε καὶ μεταβατικὴν πᾶσαν ἐπιστήμην τοῖς μέσοις τῆς ψυ-

185 αὐτοῦ V   186 τις] τε M   185 ὄν] οὐ V.

(1) PAL., ad Barl., l. c. et rr. ss.

χῆς λόγοις ἐναποκλείοντας, ἐπὶ δὲ τῶν ἐνύλων καὶ φυσικῶν τὸν
εἰκότα προΐστασθαι λόγον ἀποφαινομένους· ἐπὶ δὲ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς
θεῶν δεῖν ἄνωθεν παραγενέσθαι ἰσχυριζομένους καὶ φῶς ἀναλάμψαι
210 νοερὸν, δι' οὗ ἐστὶ τοῖς θεοῖς συζυγεῖν, καὶ κρεῖττον ἢ κατ' ἀπό-
δειξιν τὰς συνεπτυγμένας καὶ ἀμερεῖς καὶ ἀμεταβάτους καὶ ἀπλᾶς
ἐκείνας ἔχειν θεωρίας· τοὺς δὲ παρὰ τοιούτων ἀκηκοότας τὰς
θείας ἀποφάνσεις καὶ πιστεύσαντας, ἐπιστήμονας μὲν οὐκ εἶναι,
θαυμαστοὺς δ' ὅμως καὶ ζηλωτοὺς ὑπάρχειν τῆς τε προαιρέσεως
215 καὶ εὐπειθείας καὶ αἰδοῦς τῆς πρὸς τὰ θεῖα καὶ τοὺς θεοὺς ἄν-
δρας· ὅταν ταῦτα ἀκούσω αὐτῶν λεγόντων, οὐ δύναμαι ὑπολαβεῖν
μὴ καὶ αὐτοὺς ὑπὸ θεοῦ πεφωτισθαι, καὶ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς γε-
γονέναι ».

τίς οὖν ἐν τούτοις ἡ διαβολή; ἢ ὅτι τὸ « παρὰ τοιού-
220 των » πρὸς (128^ρ) τοὺς ἔλληνας ἀναφέρεις μὴ δηλούσης τοῦτο
τῆς κατὰ τὴν λέξιν συντάξεως; τὸ γὰρ « τοὺς δὲ παρὰ τοιούτων
ἀκηκοότας » καὶ τὰ ἐξῆς, πρὸς τὸ προσεχῶς συντάσσεται· ἦτοι
« παρὰ τοιούτων, οἷς ἂν ἄνωθεν θεῶν παραγένῃται καὶ φῶς ἀνα-
λάμψῃ νοερὸν » δι' οὗ τὸν νοῦν ἐστὶ τῶν νοητῶν ὑπὲρ ἀπόδειξιν
225 ἀντιλαμβάνεσθαι.

ὁποῖοι ποτ' ἂν ὦσιν οὗτοι, οὐ γὰρ δημοῖ τὸ γράμμα, εἴτε
αὐτοὶ « οἱ ταῦτα λέγοντες » εἰσὶν « οὗτοι » εἴτε ἄλλοι τινές, ἀλλὰ

210 κατὰ ἀπ. Μ.

203-218 Exscriptum verbis I ep. collatum (rr. 831-845) has praebet
lectiones: 208 ἐπὶ δὲ... νοερὸν] ἐπὶ δὲ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς ἰσχυριζομένους ὡς οἷς
μὲν ἂν θεῶν παραγένῃται ἄνωθεν καὶ φῶς ἀναλάμψῃ νοερὸν. 210 καὶ κρεῖτ-
τον] τοῦ κρεῖτ. 211 τὰς συνεπτυγμένας... ἀκηκοότας] τὰς τῶν ὑπερκειμένων
ἐχουσι θεωρίας, οἱ δὲ τοιοῦτοι μὲν οὐκ ἐγένοντο, ὅμως δὲ παρὰ τοιούτων
ἀκηκοότες 213-218 τὰς θείας... γεγονέναι] τὰς περὶ ἐκείνων ἀποφάνσεις καὶ
πιστεύσαντες, ἐπιστήμονες μὲν αὐτῶν οὐκ εἰσὶ, βελτίους δὲ τῶν μῆτε αὐτῶν
ἐωρακότων, μῆτε τοῖς θεασαμένοις πιστευόντων, καὶ διὰ ταῦτα μὴδὲν ὑπὲρ
τὰ ὁρώμενα εἶναι νομιζόντων —, ὅταν ταῦτα ἀκούσω αὐτῶν λεγόντων, οὐ
δύναμαι ὑπολαβεῖν μὴ καὶ αὐτοὺς ἔστιν οὐ ὑπὸ θεοῦ...

τοσοῦτον μόνον διορίζεται, ὅτι κατ' ἐπιστήμην μὲν θεολόγον φασίν, ὃς ἂν ἄνωθεν θέας καὶ νοεροῦ φωτὸς ἀξιωθῇ, κατὰ πίστιν δέ, ὃς καὶ αὐτὸς δευτέρως ἐπαινετός, τὸν τῷ πρώτῳ πιστεύοντα παρ' αὐ- 230 τοῦ τὰς θείας ἀποφάνσεις δεχόμενον. ἀποδέχεται δὲ τὸ γράμμα τοὺς ταῦτα πρώτως διορισμένους, κατ' αὐτὸ τοῦτο μόνον τὸ δευτέρως τοῦτο διορίσαι· οὐ μὴν αὐτοῖς ἤδη προσμαρτυρεῖ ἢ κατ' ἐπιστήμην ἢ κατὰ πίστιν θεολόγοις γεγονέναι. ἐγὼ γὰρ ὥσπερ καὶ σὺ καὶ πάντες ὅσοι τῆς αὐτῆς ἡμῖν ἡξιώθησαν χάριτος, ἀποστόλοις μὲν 235 καὶ προφήταις καὶ εἴ τις αὐτοῖς ὅμοιος ἐγένετο, θέαν φημι ἄνωθεν παραγενέσθαι, καὶ φῶς ἀναλάμψαι νοερόν, δι' οὗ κρεῖττον ἢ κατ' ἀπόδειξιν τοὺς τῆς προνοίας ἐνελάμφθησαν λόγους, καὶ πρὸς τὰς ἀπλᾶς καὶ ἀμερίστους ἀνήχθησαν θεωρίας· διὸ καὶ ἐπιστημονικοὺς θεολόγους αὐτοὺς εἶναι τίθεμαι. ὅσοις δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἐξ- 240 ἐγένετο, πίστει δ' ὅμως παρὰ τῶν θείων ἐκείνων ἀνδρῶν τὰς θείας ἀποφάνσεις καθαρωτάτοις κόλποις τῆς ἑαυτῶν διανοίας δεξάμενοι, ἀμεταπίστως αὐτὰς κατέχουσιν, ἐπαινετοὺς μὲν καὶ τούτους καὶ θαυμάστοις ἡγῆμαι, οὐ μὴν καὶ τῶν νοητῶν ἐπιστήμονας.

τοὺς δὲ γ' ἑλληνας ἐπαινῶ κατὰ τοσοῦτον μόνον, (128') κα- 245 θόσον τις μὲν ὁ κατὰ πάθος θεολόγος, τίς δ' ὁ κατὰ δόξαν σαφῶς διωρίσαντο· οὐ μὴν ὡς ἤδη καὶ τοιοῦτους αὐτοὺς γεγονότας. ὥσπερ καὶ τὸν μέγαν βασιλείον ἐπαινῶ μὲν, ἐν οἷς περὶ προφητικοῦ πνεύματος διαλέγεται, καὶ ὅπως τὸ τοιοῦτον πάθος γίνεται, οὐ μὴν καὶ προφήτην, ὅσα γε ἀπὸ τοῦ τοιοῦτου ἐπαίνου αὐτὸν εἶναι τίθεμαι. 250

πρὸς δέ γε τὰς αὐτῶν ἀποφάνσεις οὕτως ἐξω· ὧν μὲν ἀπό- δειξιν καὶ αὐτὸς ἐξω ἢ ἐπαφήν τινα, ταύτας μόνας παραδέχομαι· αἷς δὲ οὐδέτερον τούτων συμβέβηκε, περὶ τούτων χαίρειν αὐτοὺς ἐῷ. καίτοι γε οὐδ' ἐκείνας πάσας ἀξιῶ πιστάς εἶναι, ἐάν τινι τῶν ἡμετέρων δογμάτων ἐναντίως ἐχῶσι· τὰς δέ γε τῶν λο- 255

248 καθόσον τίς MV   251 ὧν V   252 τίνα V.

γίων ἀποφάνσεις ὅπως ποτ' ἔχουσιν, ἀποδείξεως πάσης ἀνώτερον τίθημι, ὥς καὶ ἐν τῷ πρὸς σέ μου λόγῳ δεδηλωκα λέγων· «ἐπεὶ ὅπερ ἐστὶ τοῖς γεωμέτραις ἀρχὴ καὶ κοινὴ ἔννοια καὶ ἀξίωμα, τοῦθ' ἡμῖν ὑπάρχει ἐκάστη τῶν ἀποφάνσεων, ὅσαι ἡμῖν περὶ τῶν
260 θείων ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν ἀπεφάνθησαν· οὐδεμίαν ἄρ' αὐτῶν πειραῖσθαι χρὴ ἐκ συλλογισμοῦ λαβεῖν, ἀλλὰ πρὸς ἐκάστην ἔχειν βέλτιον ἢ κατ' ἀπόδειξιν » (1).

Quae sit sententia in verbis «πεφωτισμένοι παρὰ θεοῦ».

θαυμασίους δὲ καὶ πεφωτισμένους παρὰ θεοῦ προσεῖπον τοὺς φιλοσόφους (2), οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ὁρθῶς
265 διορίσασθαι, τίς μὲν ὁ φυσικὸς καὶ δοξαστικὸς, τίς δ' ὁ μαθηματικὸς καὶ ἀποδεικτικὸς, τίς δ' ὁ ὑπὲρ τούτους καὶ θεολόγος· ὅτι οὐχ ὁ δι' ἀποδείξεως τὰ ὄντα μεταδιώκων, ἀλλ' ὁ διὰ νοεροῦ φωτὸς τοῖς πρώτοις ἐντετυχηκὼς νοητοῖς. οὐ μὴν, ἀλλὰ καὶ ἐν οἷς ἂν ἡ περὶ θεοῦ ἢ περὶ τῶν αὐτοῦ προόδων ἢ περὶ προνοίας ἢ περὶ
270 ἀρετῶν ἢ περὶ ἄλλου τοῦ τῶν τοιούτων ὁρθῶς ἀπεφάνησαν, οὐκ ἔχω (129') ὅπως οὐ θεῖον φωτισμὸν αἴτιον τοῦ τοιούτου ἡγήσομαι.

δοθείσης γὰρ αὐτοῖς παρὰ θεοῦ σοφίας, αἱ μὲν κατώρθωσαν τούτων, τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς σοφίαν αἰτιῶμαι· εἰς αἱ δὲ διήμαρ-
275 τον, πολλοῦ δέω τὴν σοφίαν τοῦ τοιούτου αἰτιάσασθαι, ἀλλ' ἡ εἰς ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ἢ εἰς δαιμόνων ἀπάτην τὸ τοιοῦτον ἀναφέρω. καὶ ἥκιστα κατὰ ταῦτα πεφωτισθαι αὐτοὺς νομίζω· καὶ τοῖς λογίοις οὕτω φρονῶν, συμφωνεῖν μοι δοκῶ.

ὁ γὰρ ἔφη ὁ θεῖος ἀπόστολος ὅτι «ὁ θεὸς ἐφανερώσεν αὐ-

260 αὐτὸν MV sed cf. Ep. I. 357.

(1) Ep. I, 354-358.

(2) Id. 827-844.

τοῖς » (¹), τοῦτο ἐγὼ φημι ὅτι ὁ θεὸς ἐφώτισεν αὐτούς· ὥσπερ 280
 γὰρ ταῦτόν ἐστιν εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ ἡλίου ὅτι τε φωτίζει τὴν ὄψιν
 καὶ ὅτι φανεροῦ τῇ ὄψει τὰ ὁρατά, οὕτως ἡγοῦμαι τῷ « ἐφανέρω-
 σεν αὐτοῖς » τὸ « ἐφώτισεν αὐτούς » ταῦτόν εἶναι (²).

ὥσαύτως δὴ τὸ « λαμβάνειν παρὰ θεοῦ σοφίαν » καὶ τὸ
 « παρ' αὐτοῦ φωτίζεσθαι » ταῦτόν ὑπολαμβάνοντι, ὁρῶντες ἔχειν μοι 285
 δοκεῖ καθόσον τῆς δοθείσης αὐτοῖς παρὰ θεοῦ σοφίας ἐν μετουσίᾳ
 ἐγένοντο, κατὰ τοσοῦτον φάσκειν αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ ποιήσαντος πε-
 φωτίσθαι.

εἰ μὲν γὰρ καὶ ἄλλο φῶς ἐστι μὴ ἐπιγνώσεως λαμβανόμε-
 νον, οὐκ ἦν ἐμοὶ περὶ τοιούτου ἐν ἐκείνοις ὁ λόγος· περὶ δὲ τοῦ 290
 ἐπιγνώσεως λεγομένου, ἀνάγκη μοι φαίνεται, καθόσον καὶ ὁτιοῦν
 ἀληθείας κατελήφασιν, τὸ ὑπερούσιον φῶς καὶ τὴν ὑπέρσοφον σο-
 φίαν αἴτιον αὐτοῖς τοῦ τοιούτου ἀγαθοῦ ὑπολαμβάνειν. διότι παν-
 τὸς τοῦ ἐν τοῖς οὐσι καλοῦ καὶ ὀπηλικοσοῦν θεὸς τὴν αἰτίαν ἀπο-
 φέρεται.

295

ἐπεὶ τοίνυν ὁρῶ τοὺς πάλαι φιλοσοφήσαντας περὶ τηλικούτων
 ἀληθῶς ἀποφηναμένους, ἃ οὐκ ἦν τοῖς πολλοῖς εὐρεῖν τε καὶ ἀπο-
 φήνασθαι, οἷς ὥς καλῶς ἔχουσι καὶ πολλοὶ (129ᵛ) τῶν καθ' ἡμᾶς
 θεολόγων ἐχρήσαντο, εὐσεβὲς εἶναί μοι δοκεῖ τά γε τοιαῦτα ὑπὸ
 θεοῦ πεφανερῶσθαι αὐτοῖς νομίζειν, τοῦ καὶ δημιουργήσαντος τὰς 300
 ἐκείνων ψυχὰς καὶ τοιαύτας ποιήσαντος, οἷας περὶ τηλικούτων
 ἀληθῆς τι δύνασθαι λέγειν. ὥστ' ἐν γε τοῖς τοιούτοις, ὑπὸ θεοῦ
 πεφωτίσθαι αὐτοὺς λέγειν καλῶς ἂν ἔχοι. ὥσπερ γὰρ τὸ φωτίζεσθαι

286 καθόσον sic MV   289 ἐπὶ γνώσεως MV   292 σοφον V
 298 ὡς] οὐ V   299 εἶναι μοι M.   ὑπέρθεον

(¹) Rom. I, 19, τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς· ὁ θεὸς
 γὰρ αὐτοῖς ἐφανέρωσεν.

(²) V. de Re Publ. VI, 508^c-509^a.

ὑπὸ ἡλίου τὴν ὄψιν, τοῦτό ἐστι τὸ γίνεσθαι ὑπ' αὐτοῦ τοιαύτην
 305 οἷαν δύνασθαι τὰ ὁρατὰ ὁρᾶν, οὕτω καὶ τὸ φωτίζεσθαι τὴν ψυχὴν
 ὑπὸ τοῦ θεοῦ τοῦτό ἐστι τὸ γίνεσθαι ὑπ' αὐτοῦ τοιαύτην, οἷαν δύ-
 νασθαι ἀληθές τι νοεῖν.

τοῦ μὲν οὖν ψεύδους τὴν αἰτίαν δαίμονες ἀποφερέσθωσαν,
 τῆς δ' ἀληθείας, θεός· ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ οἱ δαίμονες, κατὰ τὸν
 310 μέγαν διονύσιον, ὃ μὲν εἰσιν, ἀγαθοὶ εἰσι καὶ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ·
 καθ' ὃ δὲ οὐκ εἰσι, κατὰ τοῦτο πονηροί⁽¹⁾.

ὅταν οὖν τὴν ἐν ἐκείνοις τοῖς λόγοις περὶ τῶν φιλοσόφων
 ἐμὴν γνώμην ἀναγινώσκῃς, οὕτως ταύτην νόει· « ὅταν ἀκούσω
 τῶν πάλαι σοφῶν ὀρθῶς καὶ καλῶς τὰ περὶ τῶν διαφόρων γνώ-
 315 σεως ἀποφαινομένων, καὶ τίς μὲν ὁ κυρίως θεολόγος, τίς δ' ὁ κατὰ
 δόξαν σαφῶς διοριζομένων, καὶ τὰ πρῶτα θεῖα ὑπὲρ τὴν ἀνθρω-
 πίνην γνώσιν τιθέντων, οὐ δύναμαι ὑπολαβεῖν μὴ καὶ ταῦτ' αὐτοῖς
 ὑπὸ τοῦ κρείττονος πεφανερῶσθαι καὶ τὸν νοῦν αὐτῶν ὑπ' ἐκείνου
 γεγονέναι τοιοῦτον οἷον ὑγιῶς περὶ τηλικούτων ἀποφύνασθαι ».
 320 ταῦτα γάρ μοι τὸ « πεφωτίσθαι αὐτοὺς » δύναται ».

γεγένηται δέ σοι καὶ ἐν τούτοις πᾶσιν ὁ παραλογισμός,
 παρὰ τε τὴν ὁμωνυμίαν καὶ τὸ πῆ καὶ ἀπλῶς· τὸ μὲν, ὅτι ἐμοῦ
 φῶς ἐκλαμβάνοντος ἐπὶ τῆς γνωστικῆς τοῦ νοῦ δυνάμεως, « πεφω-
 τίσθαι παρὰ θεοῦ » ἀντὶ τοῦ (130°) « εἰληφέναι παρὰ θεοῦ γνῶ-
 325 σιν » εἰρηκότος, φῶς σύ μοι δοκεῖς ξυνεῖναι οὐ τοῦτο, ἀλλ' οἷον εἰ
 τίνα φωτοειδῆ ὑπόστασιν, οἷαν συμπλέκεσθαι ἢ συζεύγνυσθαι ἢ
 συγκέρνασθαι τῇ ψυχῇ, οἷον ἔφησιν εἶναι καὶ τὸ περὶ τὴν κεφαλὴν
 φανέν πρόκλου⁽²⁾· ἢ οἷον φασὶ τινες διὰ τῶν ῥινῶν τῷ ἀνθρώπῳ
 εἰσερχεσθαι, καὶ εἰς τὸν ὁμφαλὸν εἰσδύεσθαι· ὃ πλεονάσαν καὶ

310 εἰσιν V   323 του M.

(1) PS. DION., *De divinis nom.* IV, 23. Cf. THOM., *Quaestiones*,
 Pars I, *Quaest.* LXIII, art. 4; XVI, art. 2.

(2) PAL., *ad Barl.*, v. P. 87^v, 16-20; v. MARINI, *Proclus*, XXIII.

διαχυθὲν ἐπὶ τὰ ἔξω ἂν τύχη νύξ οὐσα καὶ τὸ οἶκημα πᾶν ἐφώ- 330
τισεν· ὁ δαιμόνιον μὲν εἶναι ἂν ἦ πυρρὸν, θεῖον δὲ ἂν ἦ λευκόν.

κατὰ τε οὖν τοῦτο σοφίζῃ καὶ ὅτι πεφωτίσθαι αὐτοὺς εἰπόντος
ἐμοῦ ἐν οἷς τῶν μεγάλων ὁρθῶς ἀπεφάνησαντο, σύ μοι ἐπεξέρχῃ ὥς
ἐν πᾶσιν αὐτοὺς πεφωτισμένους νενομικότι, τὸ πᾶν συγχωρηθὲν ὥς
ἀπλῶς δοθὲν ἐξεληφώς. 335

εἶτα θεόπτας μὲν καὶ θεοπτία προσβεβηκότας, σωκράτεις καὶ
πλάτωνας, αὐτὸς μὲν οὐκ εἶπον, ὥς σύ με συκοφαντεῖς· παῦλος
δέ, ὃς σέβας μὲν καὶ εὐχαριστίαν πρὸς θεὸν αὐτοὺς ἀφαιρούμενος,
γινώσκιν γε θεοῦ αὐτοῖς μαρτυρεῖ (1). ἀλλὰ μὴν τὸ γινώσκειν θεὸν
καὶ θεόπτην εἶναι ἢ θεοπτία προσβῆναι, οὐδὲν διαφέρει. ὥστε 340
ταῦτά μοι προφέρων, ὦ βέλτιστε, ἐμὲ μὲν συκοφαντεῖς, τοῦ δὲ
θεοῦ παύλου τῷ ὄντι κατηγορεῖς.

ἀλλὰ μὴν καὶ ἐν οἷς με κατειρωνευόμενον τῶν τῆς ἀποθ-
ρήτου σοφίας πατέρων εἰσάγεις, φανερώς ἀδικεῖς, καὶ τῇ τοῦ συγ-
γράμματος διανοίᾳ ἤκιστα παρακολουθεῖς· ἐπεὶ γὰρ εἶπον ἐν ἐκεί- 345
νοῖς ὅτι « οὐκ ἔχομεν κριτήριον δι' οὗ ἂν ἐφηψάμεθα τοῦ ἐν τούτοις
κατηγορουμένου ἢ ὑποκειμένου » (2), ἐπεὶ οὖν ταῦτα εἶπον, ἵνα μή
τις ἐνιστάμενος εἴπῃ « εἰ καὶ σοί, ὦ ἄνθρωπε, τοιοῦτον οὐχ ὑπάρχει
κριτήριον, ἀλλ' οὖν οὐδὲν (130') κωλύει ἄλλοις γέ τισιν ὑπάρχειν
αὐτό », ἐπιχειρῶν ἐκ τοῦ μᾶλλον αὐτὸς τὸν θεῖον ἐμαρτυράμην 350
διονύσιον (3) καὶ τῶν θεωρητικωτάτων αὐτῶν ἀπαγορεύοντα τὴν
πρὸς τὸ ὑπερούσιον ἐπαφήν (4).

σὲ δὲ ἐκείνοις συνέταξα, οὐκ ἐκείνους ἀτιμάζων, οὐδὲ σὲ ὅμοιον
ἐκείνοις ἡγούμενος, ἀλλὰ τοῦ σοῦ ἡθους καταστοχαζόμενος, ὃ διὰ

330 διάχυθεν V 342 τινόντι V 348 ἐνί στάμ. V 350 θεῖον 368 σὲ sic cdd.

(1) V. Rom. I, 19.

(2) Ep. I, 438-439.

(3) Id. 440.

(4) De div. Nomin., V, 1.

355 πάντων σοῦ τῶν λόγων ἐνδεικνύμενος δῆλος εἰ τοῖς θεωρητικω-
τάτοις σαυτὸν συντάττων.

εἰ δ' ἄρα γε διαμαρτάνω μὲν αὐτός σου τοῦ ἡθους, ταπεινο-
φροσύνην δὲ σαυτῷ μαρτυρεῖς, εὖχομαι ἵνα τοιοῦτός μοι διὰ τέ-
λους εἴης.

Aliud sophisma.

360 ἔστι δὲ σόφισμα καὶ ἐκεῖνο· « σὺ ὠμολόγησας καὶ ἀμφο-
τέρους ὀρθῶς λέγειν· οὐκοῦν ἀμφοτέρων ἡμῶν ὀρθῶς λεγόντων
κατὰ σέ, κινδυνεύεις σὺ σαυτὸν αὐθις ἀποφαίνεσθαι λέγειν οὐκ ὀρ-
θῶς, ἢνίκ' ἂν ἔπειτα τὸν ὀρθὸν τοῦτον λόγον διαβάλλης ἡμῶν » (¹):
καὶ οὗτός σοι ὁ λόγος παρὰ τὸ διττὸν (²) ἡμᾶς παρακρούεται· τοῦ
365 γὰρ ἐν ἐκεῖνοις ζητουμένου ὄντος, εἰ δεῖ τοὺς περὶ θεοῦ ὑγιεστά-
τους συλλογισμοὺς ἀποδεικτικὸς προσαγορεύειν, καὶ σοῦ μὲν τοῦτ'
ἄξιούντος, ἐμοῦ δ' ἀπαγορεύοντος, ὁ λόγος διττὸν κατανοήσας τὸ
τῆς ἀποδείξεως ὄνομα, καὶ δοὺς σοὶ ὀρθῶς λέγειν κατὰ τὸ ἕτερον
τῶν σημαινομένων, λαβὼν αὐτὸς τὸ λοιπόν, περὶ αὐτοῦ μόνου τὸν
370 ἅπαντα ἑξῆς πεποίηται λόγον· οὐδαμοῦ τό σοι δοθὲν ἀφελόμενος,
οὐδὲ τὸ ὁμολογηθὲν ἀναθέμενος, ἀλλ' ἑαυτῷ ἀκολουθῶς τὰ πάντα
περαίνων.

*Pal. cum Barlaamum reprehendit,
tum eiusdem imprudens sententiam confirmat.*

ἴδωμεν δὲ καὶ ταῦτα· « τί τοίνουν ἂν καὶ ἡμεῖς ἕκαστον
τῶν διαλεκτικῶν σου τουτωνὶ συλλογισμῶν, οὓς εὖχῃ κάλλι-
375 στά τε καὶ ὀρθότατα πεποιηκέναι, διακωδωνίσαντες, ἀπηχῇ τινα

363 διαβάλλης V   367 δὲ ἀπ. V   370 τὸ] τότε M.

(¹) PAL. ad Barl., P. 82^r, r. 14-17; v. Ep. I, 283 sgg.

(²) De Soph. Elenchis, V, 167; VI, 168.

(131^τ) ἤχῃν ἀναδιδόντας δείξωμεν κακοτεχνίας ἔμπλεως; μᾶλλον δ' ἀντὶ τέχνης ἢν αὐχεῖς, ἀτεχνίας ἀναπεφηνότας; καὶ τοσοῦτο δέοντας εἶναι διαλεκτικούς, ὥς μηδὲ συλλογισμοὺς ὅλως εἶναι, μηδὲ γοῦν σοφιστικούς, μηδὲ σχῆμα ὅλως σφύζοντας συλλογισμοῦ » (1);

ἐν τούτοις ἐναντία πράγματα πέπονθας· τὸ μὲν ἔκων, τὸ δὲ 380
ἄκων· ἔκων μὲν διαβάλλων με, ἄκων δὲ βοηθῶν μοι.

καὶ ἴν' ἀμφοτέρω φανερὰ γένηται ἐκκείσθωσαν καὶ ἔξ ἐκείνου τοῦ λόγου ταῦτα, πρὸς ᾧ δηλονότι ὑπάρχει σοι ἡ ἀπάντησις. « ἐγὼ μὲν οὖν πολλοὺς πολλάκις περὶ τῶν θείων ἐξηρηνοχῶς συλλογισμοὺς, οὕτω καὶ τήμερον τοιοῦτον ἀποδεικτικὸν οἶός τ' ἔγε- 385
νόμην ποιῆσαι· ἀλλ' ὅν ἂν ἐκάστατε ποιήσω, οἰόμενος αὐτὸν κάλλιστά τε καὶ ὀρθότατα πεποιηκέναι, αὐτομάτως τοῦτον ὁρῶ πολλὰ τῶν τοῖς ἀποδεικτικοῖς προσόντων οὐκ ἔχοντα » (2). ταῦτα μὲν τᾶμά τίς δὲ ἡ διαβολή; πρῶτον μὲν ὅτι ἐμοῦ μὴ τοὺς πρὸς σέ μου συλλογισμοὺς εἰπόντος « καλλίστους καὶ ὀρθοτάτους », σὺ ὡς τοῦτ' εἶ- 390
πόντα ἐξετάξεις. ἔπειθ' ὅτι « τὸ κάλλιστόν τε καὶ ὀρθότατον » ἐκλαμβάνοντος ἐμοῦ πρὸς τοὺς ὑπ' ἐμοῦ γινομένους — ἔστι γάρ μοι ὁ λόγος τοιοῦτός τις « ὅταν ποιήσω περὶ θεοῦ τῶν ἡκόντων εἰς ἐμὴν δύναμιν τὸν κάλλιστόν τε καὶ ὀρθότατον συλλογισμόν, ὁρῶ τοῦτον εὐθὺς οὐκ ἀποδεικτικὸν ὄντα » — σὺ « τὸ ὀρθὸν καὶ 395
καλὸν » ὡς ἀπλῶς εἰρημένον, καυχήσεως ἕνεκα, ἐξείληφας.

Αὕτη μὲν ἡ διαβολή· βοηθεῖς δέ μοι ἐκ περιουσίας κατασκευάζων ἃ βούλομαι. ἐμὸν μὲν γὰρ βούλημά ἐστι δεῖξαι μὴ ὄντας ἀποδεικτικούς τοὺς ὑπ' ἐμοῦ περὶ θεοῦ γινομένους συλλογισμούς, καὶ τούτου ἐκ τοῦ μᾶλλον παρὰστάσις, ὅτι οὐδ' οἱ κάλλι- 400
στοι (131^τ) τῶν ὑπ' ἐμοῦ γινομένων ἀποδεικτικοὶ εἰσι· σὺ δὲ ἰσχυ-

³⁷⁷ P. 82^v, ἀναπεφηνότας πλήρεις   ³⁷⁸ μὴ δὲ M, P. — ὅλως om. P.

(1) PAL., *ad Barl.*, P. 82^r. 27 sgg. v. Intr. p. 142.

(2) Ep. I 327-331.

ρίζη μηδὲ συλλογισμοὺς τῷ ὄντι αὐτοὺς εἶναι. οὐκοῦν εἰ οὐ συλλογισμοί, πολλῶ μᾶλλον οὐκ ἀποδεικτικοὶ συλλογισμοί, ὅπερ μοι προούκειτο δεῖξαι.

405 αὐθις δὴ σοι διορίζομαι ὅτι διττὸν ἡγούμενος τὸ τῆς ἀποδείξεως ὄνομα, κατὰ μὲν τὸ ἕτερον συγχωρῶ τοὺς περὶ θεοῦ λόγους, ἃν ὡς συλλελογισμένοι καὶ ἀληθεῖς, ἀποδεικτικούς συλλογισμοὺς ὀνομάξωμαι· καὶ σὲ ὁρθῶς φημι κατὰ τοῦτο καλεῖν. κατὰ δὲ τὸ ἕτερον περὶ οὗ μοι ὁ πᾶς λόγος, οὐδενὶ φημι τῆς τοιαύτης προ-
410 σήκειν προσηγορίας· καὶ οὕτω τιθέμενος πολλοῦ δέω ἢ ἑμαυτῷ ἢ τοῖς θεολόγοις διαφωνεῖν. οὐδεὶς γάρ πω ἀποδεικτά, οἶμαι, τὰ θεῖα ἀπεφάνετο, κατὰ τὸ διορισθέν μοι τῆς ἀποδείξεως ὄνομα, ὅπερ αὐτὸς ἀπαγορεύω.

τὰ δέ γε πρὸς τοῦτό μοι προηγουμένως γεγονότα ἐπιχειρή-
415 ματα, τὸ μὲν, τοιοῦτον ἀποδεικτικὸν ἀφαιρεῖται τοὺς λόγους, τὸ δέ γε, συλλελογισμένον καὶ ἀληθές, οὐδαμῶς προσαφαιρεῖται· οὐδὲ δύναται ἂν τις διὰ τῶν αὐτῶν δεῖξαι ὅτι καὶ οὗς οἰόμεθα ὑγιεστάτους περὶ θεοῦ συλλογισμούς, ἀνάγκη τούτους διὰ τὰ αὐτὰ μήτε συλλογισμούς, μήτ' ἀληθεῖς εἶναι.

420 ἃ δὲ φῆς ἐλέγχων καὶ οὗς πρόποτε αὐτὸς περὶ τῶν θείων πεποίημαι συλλογισμοὺς κοινότερον δεικνὺς αὐτοὺς ἀσυλλογίστους τε καὶ « ἀδιανοήτους καὶ ἀῤῥήτους » (1), οὐκ οἶδα πότερον σαυτοῦ δόξαν ἀποφαίνη καὶ ἀληθῶς οἶε ταῦτα εἰρησθαί σοι καὶ ἡγῇ τῷ ὄντι ἀσυλλογίστους εἶναι τοὺς ἑμους λόγους πάντας ἢ ἕνεκα λό-
425 γου ταῦτα λέγεις φιλοτιμούμενος ἵνα δοκῇ καὶ αὐτός τι λέγειν. εἰ μὲν οὖν οὕτως συγγνώμην σοι ἔχω, εἰ δ' ἐκείνως χάριν πολλήν.

δι' ὧν γὰρ κοινότερον (132^r) ἀσυλλογίστους τοὺς ἑμους δει-

402 τωόντι V

423-424 τωόντι V

425 φιλότομούμ V.

(1) PAL., *ad Barl.*, P. 83^r, II-12.

κνύεις λόγους, διὰ τῶν αὐτῶν καὶ οἱ σοὶ καὶ οἱ τῶν θεολόγων
ταῦτο τοῦτο πείσονται.

430

ὥστε τί αὐτὸς ἀδικῶ εἰ οὐς αὐτὸς οἶει ἀσυλλογίστους τούτους
μὴ εἶναι ἀποδεικτικούς ἀποφαίνομαι;

Ὦν δὲ εὐθύνεις ὡς ἐμὸν συλλογισμόν παντάπασιν ἔοικας ἀγνοεῖν
οὗ χάριν ἐγράφη καὶ ὅπως « ἀκριβέστατος » ὠνομάσθη (¹). Ἐγραφα
μὲν γὰρ αὐτὸν οὐχ ὡς ἐμόν, ἀλλ' ὡς τοῦ τυχόντος οὗ βούλει· ἀκρι- 435
βέστατον δ' ἔφην οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ καθόσον ἢ τοῦ ὑποκειμένου
φύσις ἐπιδέχεται.

ἐγράφη δέ, οὐχ ἵνα ἢ ἀποδεικτικὸς ἢ τῶν σῶν βελτίων δειχθῇ,
ἀλλ' ἵνα μᾶλλον αὐτὸ τοῦτο ἐξελεγχθεῖς ὡς οὐκ εἴη ἀποδει-
κτικός, ἐκ τοῦ μᾶλλον ἡμῖν κατασκευάσῃ τὸ πρόβλημα, ὅτι εἰ ὁ 440
δοκῶν ἀκριβέστατος εἶναι οὐκ ἔστιν ἀποδεικτικός, σχολῇ γ' ἂν εἴη
ἄλλος γέ τις ἀποδεικτικός. καὶ ἐγὼ μὲν δεδειχῶς ὡς οὐκ εἶεν αἱ
προτάσεις αὐτοῦ αἴτιαι κατὰ τὸ πρᾶγμα τοῦ συμπεράσματος, ἱκανὸν
ἡγησάμην αὐτὸ τοῦτο τεκμήριον εἶναι τοῦ μὴ εἶναι αὐτὸν ἀπο-
δεικτικόν· σὺ δὲ καλῶς ποιῶν ἐκ περιουσίας τὰ λοιπὰ μοι φιλοτί- 445
μως πάνυ προσαναπεπλήρωκας, πλέον ἢ ὅσου ἐδεόμην δείξας, ἀσυλ-
λόγιστον αὐτὸν ἐξελέγξας· ἐξ οὗ ἐκ περιουσίας τὸ ἐμὸν δείκνυται
ὅτι οὐκ εἴη ἀποδεικτικός.

οὕτως οὖν, ἐν οἷς καθαρῶς φήθης ἀποίσεσθαι τὰ νικητή-
ρια, ἐν τούτοις καθαρῶς φαίνῃ ἐμοὶ συναγορεύων. καὶ γὰρ εἰ 450
μὴ τοῦτον φαίης εἶναι ἀκριβέστατον συλλογισμόν, ἀλλ' ἔχεις αὐτὸς
ἀκριβέστερον ἐκθεῖναι τούτου, οὐδὲν ἦττον καὶ αὐτὸς τὰ αὐτὰ ὑπ'
ἀμφοτέρων πείσεται. (132") ὑπ' ἐμοῦ μὲν οὐκ ἀποδεικτικός, ὑπὸ
σοῦ δὲ ἀσυλλόγιστος δεικνύμενος· ἐξ ὧν ἀμφοτέρων οὐδ' ἄλλος
οὐδεὶς ἀποδεικτικὸς εἶναι λείπεται· πρὸς ὃ μοι πάντες οἱ λόγοι 455
τείνουσιν.

(¹) Ep. I, 633.

Quae sit vis verborum «τὴν θεῖαν ὑπεροχὴν κατανενοηκότας».

ταῦτα μὲν δὴ ταύτῃ ἐχέτω, προκείσθω δὲ ἐξῆς τούτοις καὶ τόδε σου τὸ σόφισμα. «σὺ τοὺς προστάτας τῶν κατὰ φιλοσοφίαν δογμάτων ὡς τὴν θεῖαν ὑπεροχὴν κατανενοηκότας ἄγασαι τὴν
460 καὶ αὐτοῖς τοῖς χερουβὶμ ἀκατανόητον οὖσαν» (1).

καὶ ἐν τούτοις πάλιν παρὰ τὸ διτιτὸν ἐπιχειρεῖς ἀπατᾶν· τὸ γὰρ «κατανενοηκέναι τινὰ τὴν θεῖαν ὑπεροχὴν» (2) διχῶς ἐστιν ἐκλαβεῖν· ἢ ὅτι περιείληφέ τις νῶ ὅση τίς ἐστιν ἡ θεία ὑπεροχή, ὥστε μηκέτι πρὸς τὸν τοιοῦτον νοῦν ὑπεροχὴν εἶναι, ἀλλὰ περιέ-
465 χεσθαι καὶ ὑπερέχεσθαι ὑπ' αὐτοῦ, ἢ ὅτι κατείληφέ τις αὐτὸ τοῦτο, ὅτι πάσης καταλήψεως καὶ νοήσεως ὑπερέχει, καθὼς εἴρηται καὶ τῷ θεολόγῳ καταληπτὸν εἶναι πάντῃ τὴν τοῦ θεοῦ ἀπειρίαν (3). κατὰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον οὐτ' ἄνθρωποι, οὐτ' ἄγγελοι τὴν θεῖαν κατανοοῦσιν ὑπεροχὴν, κατὰ δὲ τὸ δεύτερον καὶ ἄγγελοι καὶ ἄνθρω-
470 ποι. ἐμοῦ τοίνυν κατανενοηκέναι ἐκείνους εἰπόντος τὴν θεῖαν ὑπεροχὴν κατὰ τὸ δεύτερον σημαινόμενον, σὺ κατὰ τὸ πρῶτον ἐκλαβὼν τὸν λόγον δηλὸς εἶ συκοφαντῶν. οὐ γὰρ αἱ ἄγγελοι ἀγνοοῦσιν, ἀλλ' αἱ πολλῶ μᾶλλον αὐτοὶ ἴσασιν, ἔφην αὐτοὺς εἰδέναι.

ὅτι γὰρ καὶ Ἕλληνες κατείληφασιν ὡς νοῦ καὶ ἐπιστήμης
475 καὶ πάσης ἄλλης ἐπαφῆς ὑπερέχον ἐστὶ τὸ ὑπερούσιον καὶ ἀνώ-
νυμον ἀγαθόν, ἀνάγνωθι τὰ πανταίνετφ καὶ βροτίνφ καὶ φι-
λολάφ καὶ χαρμίδει καὶ φιλοξένφ τοῖς πυθαγορείοις
περὶ αὐτὰ (133^α) εἰρημένα. ἐν οἷς εὐρήσεις τὰς αὐτὰς φωνάς, ἃς ὁ μέγας διονύσιος ἐν τῷ τελευταίῳ τοῦ περὶ μυστικῆς θεολογίας

⁴⁶⁰ P. 84: αὐτοῖς τοῖς διὰ τὸ περιὸν τῆς νοήσεως πολυομμάτοις χερουβίμ ⁴⁶¹ περὶ M ⁴⁶² τίνα V ⁴⁷⁷ χαρμήδει MV.

(1) PAL., *ad Barl.*, P. 84^r. 2-5.

(2) Ep. I, 829.

(3) Ps. DIONYS., *De mystica theol.*, V.

ἀφίησι ⁽¹⁾· καίτοι μείζονα τῶν ἐκεῖ θεολογηθέντων περὶ τῆς θείας 480
ὑπεροχῆς οὐδαμοῦ εὐρήκαμεν.

ὅτι δὲ καὶ πλάτων αὐτὸς καλῶς κατείληφε τὴν θείαν ὑπεροχὴν δη-
λοῖ οἷς λέγει ⁽²⁾· « οὔτε ὄνομά ἐστι αὐτοῦ, οὔτε λόγος, οὔτε αἴσθησις,
οὔτε δόξα, οὔτε ἐπιστήμη, οὔτε ἐπαφῇ νοητή, οὔτε νοῦς, οὔτε ὀνομάζε-
ται, οὔτε λέγεται, οὔτε δοξάζεται, οὔτε γινώσκεται »· ταῦτα πάντα καθ' 485
ὑπεροχὴν λέγων. ὡσαύτως δὴ καὶ ἐν πολιτείαις « ποιητικὸν αἴτιον »
εἰπὼν, « τὸ πρῶτον ἀγαθὸν παντὸς τοῦ νοεροῦ καὶ νοητοῦ διακό-
σμου » ⁽³⁾. καὶ ἀνάλογον πρὸς αὐτὰ ἔχειν φάμενος ὡς « ὁ ἥλιος πρὸς
τε ὄψιν καὶ τὰ ὄρατά » ⁽⁴⁾, οὐ μόνον αὐτῶν τούτων ἐξηρησθαί φησιν
αὐτό, ὡς « μήτε τῶν νοούντων, μήτε τῶν νοουμένων καθ' ὑπεροχὴν 490
ὄν, ἀλλ' ἤδη καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ εἶναι ψιλῆς ἐπινοίας ἐπέκεινά φησιν
αὐτὸ εἶναι· ὡς μήτε τὸ ἦν, μήτε τὸ ἔστι, μήτε τὸ ἔσται, μητ' ἄλλο τι
τῶν οὐσίαν δηλωτικῶν ῥημάτων ἐπ' αὐτοῦ προσήκειν λέγεσθαι » ⁽⁵⁾.

Palamae ambigua verba: eiusdem hortationes calumniis refertae.

ἀλλὰ τούτων ἀφόμενον, ἐπὶ τὰ ἐξῆς τῶν κατηγορημάτων
ἰτέον· « καὶ σὲ καταπέισω τῇ τῶν πατέρων ἰδιωτεῖα μάλλον ἢ 495
πλάτωνι καὶ τῷ νικομάχου τὸν νοῦν προσέχειν » ⁽⁶⁾. πόθεν μὲν
οὖν ἐπὶ λυθῇ σοι τοιαῦτα περὶ ἡμῶν φρονεῖν πολλὰ στρέφων κατ'
ἑμαυτόν, οὐ μὰ τὴν ἱεράν σου κεφαλὴν κατιδεῖν ἔχω· οὐδὲ γὰρ
ξύνοιδα ἑμαυτῷ τί τοιοῦτον εἰπόντι, ἐξ οὗ ἂν τὸ τοιοῦτον συνά-
γοιτο· ὅτι δὲ τοῦναντίον φρονῶ, πολλαχοῦ μὲν δεδήλωκα, μάλιστα 500

⁴⁹⁵ καταπέισω] P. πείσω.

⁽¹⁾ PG 3, 1045-1048.

⁽²⁾ *Parmenides* 142, 1-5. Sed cf. Ps. DIONYS., *De mystica theologia*, l. c.

⁽³⁾ *Polit.* 380.

⁽⁴⁾ *Polit.* 508.

⁽⁵⁾ *Parmen.* 141 c. 5-7.

⁽⁶⁾ PAL., *ad Barl.*, P. 84^r, 8-9.

δὲ ἐν οἷς ἔφην «δεῖν τοὺς (133') πιστοὺς μᾶλλον ἀμετα-
 πείστως πρὸς τὰ ἐκ τῶν λογίων δεικνύμενα ἔχειν ἢ
 πρὸς τὰς γεωμετρικὰς ἀποδείξεις (1)· καὶ τοι εἰ πι-
 στότατα μὲν καὶ σαφέστατα τῶν κατὰ φιλοσοφίαν
 505 τὰ κατὰ γεωμετρίαν τυγχάνει ὄντα (2), τούτων δὲ πι-
 στότερα τὰ τῶν λογίων νομίζεσθαι ἀξιῶ», πῶς οὐ δῆ-
 λός εἰμι τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ πάντων τὰ λόγια ὑπερτιθεῖς; τί δ' αὖθις
 ὅταν τὰς τῶν πατέρων περὶ τῶν θείων ἀποφάνσεις, ὥσπερ τινὰς
 ἀρχὰς καὶ κοινὰς ἐννοίας καὶ ἀξιώματα τῶν ἀποδείξεων προτι-
 510 μᾶσθαι κελεύω; ἄρ' οὐκ ἂν τούτοις τῇ τῶν πατέρων φιλοσο-
 φίᾳ φαίνομαι μᾶλλον τὸν νοῦν προσέχων ἢ ἀριστοτέλει καὶ
 πλάτωνι;

Et tamen Palamas aliquid a Barlaamo discit.

ἐπεὶ δὲ φῆς νῦν «ὑπὲρ τὴν ἐμὴν ἀποδεικτικὴν εἶναι τὸ
 θεῖον, οὔτε γὰρ ἐπαφήν, οὐτ' ἐπιστήμην αὐτοῦ εἶναι» (3) χάρις
 515 τοῖς ἐμοῖς λόγοις παρ' ὧν ταῦτ' ἐδιδάχθης· ἐπεὶ ἔν γε τῷ πρὸς
 τὸν ἀκίνδυνον λόγῳ «ὑπὸ τὴν ἐμὴν ἀποδεικτικὴν τὸ θεῖον» (4)
 ἐτίθεις· ὅτε διςχυρίζου τῷ γεγεννημένῳ σοι περὶ θεοῦ συλλογισμῷ
 ἅπαντα τὰ τῆς ἐμῆς ἀποδεικτικῆς προσεῖναι· οὐ ἔνεκα τοσαῦτα
 ἠναγκάσθην πρὸς σὲ γράψαι (5), ἀπαλλάξαι σε τῆς δόξης ταύτης
 520 βουλόμενος. ἐπεὶ εἴπερ καὶ ἐν ἐκείνοις ὑπὲρ τὴν ἐμὴν ἀποδεικτι-
 κὴν ἑώρων σε τιθέντα τὸ θεῖον, οὐκ ἂν τοσαῦτα πρὸς σὲ περὶ
 τούτου ἑώρας με γράφοντα.

(1) Ep. I, 345-346.

(2) Cf. id. 285-287; 354-358.

(3) PAL. ad Barl., 84^v. 7-10: ὑπεροχικῶς γὰρ ἐξήρηται φαντασίας τε καὶ δόξης καὶ ὑπὲρ τὴν ἀποδεικτικὴν· ἐπαφή γὰρ αὐτοῦ οὐκ ἔστι, οὔτε ἐπι-
 στήμη.

(4) PAL., ad Acind., P. 69^r sqq., passim.

(5) Idest I Ep.

*Quae sententia, secundum Barlaamum, verbo συζυγεῖν
sit subiecta.*

ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ « συζυγεῖν » οὐ κατὰ τὴν τῶν παλαιῶν
ἐκλαβὼν διάνοιαν, μακρὰ καὶ περιττὰ περὶ τούτου διεξέρχῃ. τοῦτο
γὰρ οὐκ ἐπὶ παραθέσεως ἐνταῦθα εἴληπται, ἀλλ' ὃν τρόπον εἰώθασι 525
χρησθῆαι αὐτῷ ἐπὶ τῶν πρὸς τι ⁽¹⁾. ἐπεὶ γὰρ τὰ ἐνεργεῖα πρὸς τι
ἅμα τῇ φύσει λέγεται παρ' αὐτοῖς εἶναι ⁽²⁾ καθόσον εἰσὶ πρὸς τι
συναναιροῦντά τε ἄλληλα καὶ συνεισφέροντα, καὶ πρὸς (134^r) ἄλ-
ληλα τὴν ἑαυτῶν δύναμιν ἔχοντα, συζυγεῖν αὐτὰ ἀλλήλοις κατὰ
ταῦτα λέγουσιν.

530

ὥστ' ἐπεὶ ὁ ἐνεργεῖα νοῦς καὶ τὰ ἐνεργεῖα νοητὰ τὴν τῶν
πρὸς τι πρὸς ἄλληλα ἀναδέχονται σχέσιν — ὅτε γὰρ ἐνεργεῖα
νοῦς τῷ τὰ νοητὰ νοεῖν ἐστὶ τοιοῦτος, καὶ τὰ ἐνεργεῖα νοητὰ τῷ
ὑπὸ νοῦ νοεῖσθαι εἰσὶ τοιαῦτα — εἰκότως συζυγεῖν αὐτὰ ἀλλήλοις
λέγουσιν ⁽³⁾. ἐπεὶ τόσοῦτον δέουσιν ἐπὶ μερικῆς ἀλληλουχίας καὶ 535
σωματικῆς παραθέσεως τὸ τοιοῦτον νοεῖν, ὥστε καὶ πλέοντι τῆς
κατὰ σὲ ἀνακράσεως λέγουσι. σὺ μὲν γὰρ ἀνακρίνασθαι φῆς τὸ φῶς
τῷ νῷ ὡς ἕτερον ἐτέρῳ· ἐκεῖνοι δὲ τὸν κατ' ἐνέργειαν νοῦν ταυτόν
φασιν εἶναι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ νοουμένοις· νοοῦντα γὰρ τὰ νοητὰ
ἑαυτὸν νοεῖν ὡς αὐτὸν ὄντα τὰ νοητά, καὶ ἑαυτὸν μὲν πρῶτως 540
νοεῖν ⁽⁴⁾.

ἐπεὶ δὲ αὐτὸς εἰκὼν ἐστὶ τῶν ἐξηρημένων θείων κατ' αὐτούς,
τῷ ἑαυτὸν νοεῖν τιθέασιν αὐτὸν καὶ τὰ ἐξηρημένα θεία νοεῖν,
ὡς τὴν ἐκείνων εἰκόνα νοοῦντα. ὥσπερ ἂν εἴ τις εἴποι ὁρᾶν τὸν

⁵²⁵ εἰωθασί V.

⁽¹⁾ Cf. *Metaph.* XIII, 1. 1088.

⁽²⁾ *Categ.* VII, 7. 19.

⁽³⁾ *De Anima* IV, 1479.

⁽⁴⁾ *Metaph.* XI, 7. 1072.

545 δεῖνα τὴν ἐκείνου ὁρῶν εἰκόνα. τοῦ δέ γε ὑπερουσίου φωτός
τοῦ ποιούντος τὸν νοῦν τοιοῦτον οἶον τὰ νοητὰ ἦτοι ἑαυτὸν νοεῖν,
οὔτε ἀνάγκασιν φασὶ πρὸς τὸν νοῦν εἶναι, οὔτε συζυγίαν, οὔτ' ἐπα-
φήν, οὔτ' ἄλλην τινὰ τοιαύτην σχέσιν· ἀλλὰ καθάπαξ ἀφανὲς εἶναι
τῷ νῶ, τοσοῦτον μόνον ξυνιέντι ὥς ἔστι τι ἑμοῦ ἐξηρημένον ἑμέ
550 τοιοῦτον ποιήσαν, πλεόν δ' οὐδέν.

*Hic nonnulla invenimus signa instantis
praenuntia Palamiticae doctrinae.*

τὰ μὲν οὖν ἐκείνων ταῦτα· οἷς ἔξεστί σοι καὶ ἀντιλέγειν
καὶ μή.

Ἄ δ' αὐτῷ μοι ἐπέρχεται ἐκάστοτε φρονεῖν περὶ τοῦ λεγομένου
παραγίνεσθαι ταῖς ψυχαῖς φωτός, ταῦτά ἐστιν. εἴ τι ἔστι τοιοῦτον
555 φῶς δὲ παραγενόμενον (134') τῇ ψυχῇ ὅπως ποτὲ καὶ πέφυκε πα-
ραγίνεσθαι, τὸ μὲν παθητικὸν αὐτῆς ξύμπαν — ἐν ᾧ τὸ χαίρειν
ἐστὶ καὶ λυπεῖσθαι, καὶ θυμοὶ καὶ ἐπιθυμίαι, καὶ φόβοι καὶ θάρσῃ
καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν παθημάτων — νεκροὶ καὶ δοῦλον τῷ λόγῳ
ποιεῖ· ζῶοι δὲ καὶ διεγείρει καὶ ἀναχώννυσιν τοῦτο αὐτῆς ᾧ ἀλή-
560 θεια καὶ ψεῦδος κρίνεται καὶ εἰδωλον καὶ ὄν, καθαιρόν τε αὐτὸ
τῶν διεφθαρμένων καὶ ψευδῶν κρίσεων καὶ δοξῶν — ὥς ἐνεχά-
ραξεν αὐτῷ ἡ πρὸς (τὰ χεῖρω νεῦσις τε καὶ ἐπιστροφή καὶ ἡ πρὸς)
τὰ ἔξω διὰ τῶν αἰσθήσεων ὁμιλία — καθάπαξ ἀπαλλάττον αὐτὸ
τῆς περὶ τὰ δίκαια καὶ καλὰ καὶ συμφέροντα καὶ αἰρετά, καὶ ἀπλῶς
565 τῆς περὶ τὰ πρακτὰ πάντα (1) καὶ ὄντα πλάνης καὶ ἀφροσύνης·
καὶ ποιῶν αὐτὸ τοιοῦτον οἶον ἐν μὲν ταῖς τῶν ὄντων θεωρίαις
αὐτὸ δι' ἑαυτοῦ φαντασίας χωρὶς αὐτὸ τὸ ὄν ἀπταιστος νοεῖν,

555 ὅπως ποτε M., ὅπως ποτε V
στρόφη καὶ ἡ πρὸς om. V.

562 τὰ χεῖρω νεῦσις τε καὶ ἐπι-

(1) V. *Metaph.* X, 1. 1059.

τήν τε μίαν ἐκ τοῦ ἑνὸς διὰ πάντων ἤκουσαν πρόνοιαν μέχρι
 τῶν ἐσχάτων θεωροῦν καὶ τὴν ἀπάντων πρὸς τὸ ἐν ἐπιστροφὴν
 καὶ συναίρεσιν ⁽¹⁾· ἐν δὲ ταῖς περὶ προᾶξιν νοήσεσι « τὸ ἄριστον 570
 αἰὶ τῶν ἐνδεχομένων γενέσθαι » ⁽²⁾ ὁξέως τε καθορᾶν ἅμα καὶ
 αἰρεῖσθαι· ἐν δὲ ταῖς τῶν λογίων ἀναγνώσεσιν εὐστόχως ἕκαστα
 ξυνιέναι, ἀναπλησθὲν ὑπὸ τοῦ φωτὸς δηλονότι σοφίας καὶ γνώσεως
 καὶ εὐβουλίας καὶ συνέσεως, ἔτι δὲ καὶ ἰσχύος τοῦ ἀκλινῶς αἰὶ
 πρὸς τὰ κρείττω ποιεῖσθαι τὴν ἐπιστροφὴν, ἥθους φυλάττον βέβαιον 575
 καὶ αὐτὸ ἑαυτῷ πάντῃ ὁμολογούμενον. ὁ τοίνυν φῶς τοιούτοις τὴν
 ψυχὴν δωρεῖται, αὐτὸ μὲν θεῖον τῷ ὄντι ἡγοῦμαι, μᾶλλον δὲ θεόν·
 τὴν δὲ τοιαύτην ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ψυχὴν, μακαρίαν ὄντως καὶ
 εὐδαίμονα.

τὴν δὲ (135^α) πρὸς αὐτὴν τοῦ τοιούτου φωτὸς σχέσιν, οὐδέν 580
 μοι διαφέρει εἴ τις συζυγίαν ἢ συμπλοκὴν ἢ παράθεσιν ἢ ἀνάκρα-
 σιν ἢ θ' ὅπως ποτὲ χαίρει ὀνομάζων ἐθέλει προσειπεῖν, μόνον εἰ
 τοιαύτη ὑπ' αὐτοῦ γίνεται.

ὅπερ δέ ἐστι φῶς ψυχαῖς παραγεγόμενον, τοιοῦτον μὲν ὧν
 εἶπον οὐδέν ποιοῦν, ἀλλ' ὥς ἂν ἔτυχε καὶ πρότερον τὸ κριτικὸν 585
 ἔχον, ἀληθείας πέρι καὶ ψεύδους τοιοῦτον ἔόν, εὐφροσύνης δὲ τινος
 μόνον καὶ θυμηδίας, εἴτε ῥητῆς εἴτε ἀῤῥήτου, τὴν ψυχὴν ἐμπιπλᾶν,
 τούτῳ ἔγωγε οὔτε συζεύγνυσθαι οὔτε ἀνακίρνασθαι ἐπιποθῶ, ἕως
 ἂν μή τις με πείσῃ λόγος τί καὶ τὸ τοιοῦτον « τὴν ψυχὴν ὀνί-
 νησιν » ⁽³⁾.

590

εἴ τις γὰρ τὴν τῆς σοφίας καὶ γνώσεως καὶ βουλῆς καὶ συ-
 νέσεως καὶ τῶν τοιούτων παρὰ θεοῦ δόσιν τοῖς ἀξίοις, ἔλλαμψιν
 τροπικῶς ὀνομάζει, ταύτης μόνον ἐφίεμαι καὶ ἐπήβολος γενέσθαι

⁵⁷⁷ τῶντι V; εἰῶν V ⁵⁸² ἢ θ' ὅπως] εἰ θ' ὅπ. ⁵⁸⁶ ἔῶν cdd. ⁵⁸⁹ λό-
 γος τὸ V ⁵⁹¹ τίς V ⁵⁹² ἔλλαμψεν V.

⁽¹⁾ *De Anima*, II, I, 412^b.

⁽²⁾ *Metaph.*, III, 5, 1109^b. 32 ss.

⁽³⁾ PAL., *ad Barl. verba*; cfr. Ep. VI, 11.

εὐχομαι. τῶν δ' ἄλλως λεγομένων ἢ γινομένων ἐλλάμψεων καὶ
 595 ἄλλ' ἅττα παρὰ τὰ εἰρημένα ψυχᾷς δωρουμένων, οὐ πάνυ τοι ἐρω-
 τικῶς ἔχω· ἡγούμενος μηδὲν εἶναι ὄφελος ἀνοήτῳ ψυχῇ ἀφροσύνης
 καὶ λήθης καὶ πλάνης καὶ ἀγνοίας καὶ δοξῶν ἀνοήτων ἀναπεπλη-
 σμένη, φωτὶ συνοικεῖν καὶ ἀνακεκράσθαι οἶφ' μὴ ἐκ τῶν εἰρημένων
 παθῶν καθαίρειν αὐτὴν πεφυκέναι καὶ γνῶσιν τῶν εἰς τὰ ὄντα
 600 τοῦ ἐνὸς προόδων αὐτῇ ἐντιθέναι.

Videat Palamas ut homines

potius diligit quam cuidam lumini se coniungat.

περὶ μὲν οὖν τούτων ἡδέως ἂν ὁτιοῦν μαθητὴς ἐβουλή-
 θην γενέσθαι, τὸ ἀληθέστατον περὶ αὐτῶν εὐρεῖν ποθῶν. ἀπο-
 ρεῖν δέ μοι ἐπέρχεται τί ἂν τις καὶ ποιοίῃ περὶ τηλικούτων δια-
 λεγόμενος, εἰ γε τοὺς συκοφαντοῦντας προαιροῖτο περὶ ἕκαστα
 605 διευλαβεῖσθαι, διὰ ποίας φωνῆς τὰ νοούμενα δηλῶσαι πειραθεῖη,
 περὶ ἣν οὐκ ἂν κακουργήσῃ (135') συκοφάντης ἀνὴρ. ἡ γὰρ οὐ
 καὶ τὸ « ἐφάπτεσθαι » καὶ τὸ « ἀνακίρνασθαι » τὰ σὰ ταῦτα, ὁμοίως
 τῷ « συζυγεῖν » διαβάλοι ἂν τις ἐπὶ νοῦ καὶ νοητῶν ἀκούων αὐτὰ
 λεγόμενα; εἰ γε τὸ μὲν « ἐκλαμβάνει ἐπὶ τῶν σωμάτων ὧν ἅμα τὰ
 610 πέρατα », τὸ δὲ « ὥς ἐπὶ τῶν ὑγρῶν ὅταν τῇ ἑκατέρου εἰς τὸ ἕτερον
 μεταβολῇ καὶ συγχύσῃ, ἕτερον ἐξ ἑτέρων γένηται » (1), τί οὖν ποιή-
 σομεν, ἀδελφέ, περὶ ἀφανῶν καὶ νοητῶν διαλεγόμενοι, τῶν ὄνο-
 μάτων σχεδὸν πάντων τοῖς προφανέσι καὶ αἰσθητοῖς τὴν ἀρχὴν
 τεθέντων;

Nonnulli Thessalonicenses in falsas creduli

criminationes Palamae, contemptorem Patrum Barlaamum habent.

615 ἃ δὲ μάλιστα ἀδικεῖς — καὶ οὐκ οἶδ', ὅπως ἡ ἱερά σου
 ψυχὴ ἠνέσχετο τοιαῦτα κατὰ χριστιανοῦ καὶ φίλου ἀνδρὸς μηχανή-

⁶¹⁰ εἰς] πρὸς V   ⁶¹³ τηναρχὴν M.

(1) Nempe Palamae verba quae vero non invenimus.

σασθαι — ἐκεῖνά ἐστιν· ὅτι ἐμοῦ μετὰ πάσης εὐλαβείας καὶ ὁσιότητος καὶ αἰδοῦς, ὥς προσῆκεν ἀνδράσιν ἐπιγινώσκουσιν ἑαυτούς, περὶ τῶν θείων διαλεγομένου, καὶ μάλιστα τὰ περὶ ἀποδείξεως εἰρημένα πάντα ἐπὶ βοηθείᾳ τῶν πατέρων εἰρηκότος, δεινὸν ποιου- 620 μένου εἴ τις ταῖς ἀποδείξεσι μᾶλλον ἢ τοῖς ἐκείνων προσανέχοι λό- γοις, σὺ τὸν ὅλον λόγον διέβηκας ὥσπερ ἂν εἶ, συγκρίσεως προκειμέ- νης τῶν τε ἁγίων ἡμῶν πατέρων καὶ τῶν φιλοσόφων ποτέροις δεῖ μᾶλλον ἔπεσθαι, ἐγὼ μὲν ἡξίουν μᾶλλον τοῖς ἔλλησι τὸν νοῦν προ- σέχειν, σὺ δ' ὑπὲρ τῶν πατέρων ᾧου δεῖν τὸν λόγον ποιεῖσθαι ⁽¹⁾, 625 τούτοις ἄξιόν δεῖν μᾶλλον πάντας προσθέσθαι. καὶ διὰ ταῦτα οἷς μὲν τῶν ἐλλήνων κατηγορεῖς, σὺν αὐτοῖς καμὲ τάττεις· οἷς δὲ ὑπὲρ τῶν πατέρων ἀγωνίζῃ, ἐναντιούμενον αὐτοῖς εἰσάγεις καὶ ὑποκρίνη ὑπὲρ αὐτῶν ὑπὸ θείου ζήλου ἀγανακτεῖν ὥς ὑπ' ἐμοῦ ὑβρίζομένων.

οὕτως οὖν διαθεῖς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους πάντα τὸν λό- 630 γον, τό γε δοκεῖν εὐσεβῇ ὅσον ἐπὶ σοὶ ἦκει, ἀφείλου με· οὐ γάρ ἐστιν ὅπως (136^α) ὅσοι, τῇ δικαίᾳ περὶ σοῦ δόξῃ κατεχόμενοι, ἐν- τεύξονται τῷ τοιούτῳ λόγῳ μήπω τοῖς ἐμοῖς ἐντυχόντες οὐ φαῦλα περὶ ἐμοῦ δοξάζειν τὰ γ' ἐς πίστιν πεισθήσονται. οὐκ ὀλίγους γὰρ καὶ νῦν παραγενόμενος εἰς θεσσαλονίκην ἐώρακα καταπεισθέντας 635 ἤδη ὑπὸ τοῦ σοῦ λόγου δυσσέβειάν μου καταγινώσκειν.

ποῖαν οὖν ταῦτα ἁδαμαντίνην οὐκ ἂν ἐκταράξεις ψυχὴν καὶ τοῦ καθεστηκότος ἐκστήσειε; ποῖον νενεκρωμένον θυμὸν οὐκ ἂν διεγείραι καὶ ζῶντα ἀποφῆναι καὶ τὸν τηλικαῦτα ἀδικοῦντα ἀμύνεσθαι προθυμούμενον; ποῖος γὰρ λογισμὸς πρὸς τηλικούτον 640 μέγεθος συκοφαντίας ἀντισχῆσαι δυνήσεται; ἀλλ' ὁ μὲν θυμὸς, εἴ τις καὶ ἔστιν, ἔστω κατὰ τοῦ ὄψεως ⁽²⁾· ὁ δὲ λογισμὸς πάλιν, κατὰ τὴν θείαν ἐντολήν, πρὸς ἀπολογίαν ἐτοίμως ἔχέτω ⁽³⁾.

⁶¹⁹ ἀποδείξεσι V   ⁶³⁰ ἀπαρχῆς M   ⁶⁴¹ ἀντισχῆσαι MV.

⁽¹⁾ PAL., *ad Barl.*, P. 87^r. r. 35.

⁽²⁾ V. *ad Eph.*, 4. 31.

⁽³⁾ I PE 3. 15.

*Gentiles Auctor laudat philosophos
tantum ubi cum Patribus convenerint.*

καὶ πρῶτον ἐκείνο τὴν σὴν ἀξιούτω ἀγάπην ἐπὶ νοῦν λαβεῖν,
645 ὥς ἡμεῖς οὐδὲν ἕτερον ἢ ἡ πρὸς τὰ θεῖα εὐλάβεια πρὸς τοὺς περὶ
ἀποδείξεως λόγους ἐκίνησε καταπεισάι βουλόμενον πάντας ἀπλῶς
καὶ ἀπεριέργως τοῖς λογίοις πείθεσθαι, μηδεμίαν ἀπόδειξιν αὐτῶν
προτιμῶντας καὶ μηδὲν ἕτερον περὶ θεοῦ μήτ' ἐννοεῖν μήτε λέγειν
παρὰ τὰ θειωδῶς ἡμῖν ἐκ τῶν ἱερῶν ἐκπεφασμένα λογίων.

650 εἶτα φέρε πρὸς θεοῦ τὸν λογισμὸν κύριον τῶν ἐν σοὶ πάν-
των ποιήσας, ἀποκρίναι· εἴ τινες ἔτι περιῆσαν τῶν τὰ ἐλλήνων
φιλοσοφούντων μήπω τὰ ἡμέτερα μνηθέντες, καὶ τούτων οἱ μὲν
τοιαύτη τινὶ προκατειλημμένοι ἐτύγγανον δόξῃ, ὥς οὐκ ἐν παῖσιν
ἀποδείξεις ζητεῖν χρή, ἀλλ' ἔστιν ἃ τῶν μεγάλων πιστὰ ἡγητέον καὶ
655 χωρὶς ἀποδείξεως — τὰ γὰρ πρῶτα θεῖα καὶ τὰ (136^v) ὑπὸ θεοῦ
ἀμέσως οἰκονομούμενα ὑπὲρ ἀπόδειξιν εἶναι, διὸ εἴ τι περὶ αὐτῶν
παρὰ θεοῦ ἀνδρὸς λέγοιτο πιστεύεσθαι δεῖ ἀναποδείκτως —, οἱ
δέ, τούτοις μόνοις τῶν ζητουμένων ᾤοντο δεῖν περὶ πάντων πι-
στεύειν, ὧν ἐξικνεῖται ἀπόδειξις, εἶτα διεξιόντος τινὸς τὰ ἡμέτερα
660 ἤκουον, ποτέρους οἶει μᾶλλον ἂν παρεσκευάσθαι πρὸς ὑποδοχὴν
τῶν λεγομένων; ἢ δῆλον ὅτι τοῖς μὲν τὴν ἀπόδειξιν περὶ πάντων
ζητοῦσιν ἀδύνατα πάντῃ τὰ τοιαῦτ' ἂν ἔδοξε δόγματα, ἐκείνους
δ' οὐδὲν ἂν ἐκώλυσε τοῖς λεγομένοις πεισθῆναι; οἶμαι δ' ὅτι καὶ
τῶν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων φιλοσόφων, τούτοις μόνοις ἔδοκει μωρία
665 εἶναι τὸ εὐαγγέλιον, οἱ ἐπὶ πάντων ἀποδείξεις ἐξήτουν· ὅσοι δὲ
ἐκείνης τῆς δόξης ἐτύγγανον ὄντες, ἐκ τούτων μόνων εἶναι τοὺς
πιστεύσαντας.

⁶⁵¹ ἀποκρίναι V; τίνες V; περὶ ἦσαν V
σόφων V.

⁶⁶¹ δηλονότι V

⁶⁶⁴ φίλο

πῶς οὖν ἐγὼ, ὃ θαυμάσιε, ταύτης προϋστάμενος τῆς δόξης, ἢ αἰτία καὶ τοῖς ἀπίστοις πίστεως γένοιτ' ἂν, οὐ στοιχῶ κατὰ σὲ τῇ θεοπνεύστῳ γραφῇ; πῶς ἐκ τῆς αὐτῆς παρασκευῆς κατὰ τῶν ἡμετέρων ἑλληγες ἐχώρησαν, ὥς σὺ φῆς, ἕξ ἧς, ὁ ἀληθὴς λέγει λόγος, τὰ ἡμέτερ' ἂν φρονεῖν κατεπείσθησαν ⁽¹⁾; εἰ τοίνυν ἐγὼ ὑπὲρ ἀποδείξιν ἀξιῶν τὰ χριστιανῶν πιστευέσθαι δόγματα, ἀναιδῶς ἔχειν περὶ αὐτὰ παρὰ σοῦ κρίνομαι, τίς ἔτι κατὰ σὲ ὁ αἰδοῦς αὐτὰ ἀξιῶν; ὁ ἀποδείξουσιν ἅλωτὰ πιστεύων αὐτὰ εἶναι; οὐκοῦν « ἄνω ποταμῶν χωροῦσι παγαί » ⁽²⁾.

ἄλλ' ἐπαινεῖς, φησί, τοὺς ἑλληγας καὶ θαυμασίους ἀποκαλεῖς ⁽³⁾. ἄλλ' εἰ μὲν, ὃ βέλτιστε, ἐν οἷς τοῖς πατρᾷσι διαφέρονται τούτους ἐπῆγουν (137^r) εἰκότως ἂν μοι ἐμέμφου· εἰ δ' ἐν τούτοις αὐτοὺς ἐπαινῶ ἐν οἷς ταῦτὰ τοῖς ἡμέτεροις φρονοῦντας ὄρῳ, ἐραυίζόμενος καὶ ἐκ τῶν ἐκείνων τὸ ὑπέρσεμνον τῶν καθ' ἡμᾶς δογμάτων, πῶς οὐκ ἀδικεῖς, εἰ ταῦτά μοι ἐγκαλεῖς;

*Barlaam interea a Palama reprehenditur eis ipsis quae,
Patribus auctoribus, affirmaverat.*

καὶ μὴν οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὁσάκις αὐτὸ τοῦτο οἱ πατέρες ἡμῶν διαμαρτύρονται, ὥς οὐκ ἀποδεικτά ἐστι τὰ χριστιανῶν δόγματα, ἐν οἷς τε περὶ ἀκαταλήπτου διαλέγονται καὶ πρὸς εὐνόμιον μάλιστα ⁽⁴⁾ ἀποτείνονται. πῶς οὖν αὐτοῖς οὐχ ἔπομαι, αὐτὰ ταῦτα καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῆς αὐτῆς εὐλαβείας κατασκευάζων, ἅπερ αὐτοὶ ἀπλῶς ἀπεφῆναντο; τί τοίνον λέγοντας ἢ τί φρονοῦντας ὄρῳ ἡμᾶς, ὃ ἄνθρωπε, ὑβριστὰς τῶν πατέρων ἀποκαλεῖς καὶ περὶ τὰ θεῖα ἀναιδεῖς

⁶⁷⁶ παγαί MV.

⁽¹⁾ Co 12, 13.

⁽²⁾ EURIPIDES, *Medea* 410.

⁽³⁾ P. 87^v. 25-29.

⁽⁴⁾ v. GREG. NISS., *Contra Eunomium*, ed. W. JÄGER, *Enchiridion Patristicum*... 1040/51.

690 καὶ τῶν λογίων ἐπηρεαστάς καὶ οὐ στοιχοῦντας τῇ θεοπνεύστῳ
 γραφῇ; ὅτι τὰ χριστιανῶν δόγματα ὑπὲρ ἀπόδειξιν εἶναι τίθεται;
 ὅτι εἴ τι ἐστὶν ἐν αὐτοῖς ζητούμενον μὴ δεῖν φημι ἐκ τῶν κοινῶν ἐν-
 νοιῶν τὴν τούτου ποιεῖσθαι θήραν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἤδη ἐν αὐτοῖς ὁμο-
 λογημένων; ὅτι ἐν οἷς φαίνεται τις ἐναντιότης τῶν λογίων πρὸς
 695 τὰ ἐκ τῶν λογισμῶν δεικνύμενα, τὰ τῶν λογίων προτιμᾶσθαι κε-
 λεύω; ὅτι εἴ τι καὶ ἕλληνες εἶπον τοιοῦτον οἶον τοῖς ἡμετέροις
 συμφωνεῖν, παρὰ θεοῦ ἰσχυρίζομαι πεφανερωθῆναι αὐτοῖς;

ταῦτά ἐστι, δι' ἃ φῆς ἡμᾶς συντετριφθαι καὶ ἐκτετραχλί-
 σθαι καὶ εἰς μέγαν κρημνὸν ἀφεῖσθαι καὶ εἰς τάναντία περι-
 700 τετράφθαι καὶ τῷ ἀπόλλωνι συντετάχθαι καὶ θρήνου μεγάλου
 δεῖσθαι; καὶ πῶς ἂν τις ἄλλως σέβας ὅτι πλεῖστον καὶ εὐλάβειαν
 ἔδειξε πρὸς (137^ν) τὰ χριστιανῶν, καὶ μᾶλλον ἂν αὐτὰ ἀπεσέμνυνεν
 ἢ ταῦτα λέγων τε καὶ φρονῶν;

Palamas comoediam agit.

ἐπεὶ δὲ ἐν οἷς τῶν ἐλλήνων κατηγορεῖς οὐκ ὀλίγα τῶν εἰς
 705 ἐμὴν τεινόντων διαβολὴν ἀναμέμικται, πειράσομαι, καὶ ταῦτα
 δηλώσας, ἀληθῆ ἀπολογήσασθαι. συντέθεται δὴ σοι ἅπας ὁ
 καθ' ἐλλήνων λόγος ὥς ἐπὶ τοιαύτης τινὸς ὑποθέσεως.

ὅτι τῶν μὲν ἐλλήνων ἀξιούντων ὑπὲρ ἀπόδειξιν εἶναι τὰ
 θεῖα νομίζεσθαι, τῶν δὲ ἁγίων ἡμῶν πατέρων ἀποδεικτὰ εἶναι
 710 αὐτὰ ἀποφαινομένων, καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς ζητούμενων ἕκαστον δι' ἀπο-
 δείξεως εὐρίσκειν οἰομένων, εἴτα ἐγὼ ἐκείνους μὲν διὰ ταῦτα ὑπερ-
 εθαύμαζον καὶ ὑπεραπεδεχόμην, τοῖς δὲ πατράσιν ἡμῶν ὥς ἰδιωτι-
 κῶς περὶ τὰ θεῖα ἔχουσιν ἐμεμφόμην, καὶ πᾶσι παρεκελευόμην
 τούτων ὥς ἁμαθῶν ἀφεμένους, τοῖς φιλοσόφοις μᾶλλον ἐν τούτοις
 715 θέσθαι· εἶναι γὰρ τὴν τούτων περὶ τῶν θείων ὑπόληψιν τὴν τῶν

ἀποδείξεων αὐτὰ ἐξαίρουσαν, πολλῶ βελτίονα καὶ προσήκουσαν μᾶλλον τοῖς θείοις ἢ τὴν τῶν πατέρων ἄλωτὰ ταῖς ἀποδείξεσι τὰ θεῖα οἰομένων· ὥς οὖν τοιαύτης τινὸς ὑποκειμένης ὑποθέσεως καὶ οὕτω περὶ τούτων ἑμοῦ ὑπειληφότος (τε καὶ γεγραφότος), σὺ θείῳ ἐμπνευσθεὶς ζήλω, δεινὸν ποιησάμενος εἴ τις τοιαῦτα εἰς τοὺς πατέρας 720 ὑβρίζει, τοῦναντίον δεῖξαι διὰ τῶν παρόντων λόγων μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἐπεχείρησας, ἰσχυριζόμενος καὶ διὰ πολλῶν δεικνὺς ἐνθυμημάτων ὥς ἡ τῶν πατέρων περὶ τοῦ ἀποδεικτὰ εἶναι τὰ θεῖα δόξα· ἀσυγκρίτως ὑπερέχει τοῦ κατ' ἀριστοτέλην ὑπὲρ (138^r) ἀπόδειξιν· ὅς καὶ daίμοσι καὶ τοῖς ἐγκοσμίοις, κατ' αὐτὸν θεοῖς, τὸ 725 ὑπὲρ ἀπόδειξιν ἀπονενέμηκε. διὰ δέ γε τῆς κατὰ τοὺς πατέρας ἀποδείξεως, τὰ τ' ἔσχατα τῶν λογικῶν καταλαμβάνομεν ὥς ἔχει τάξεώς γε καὶ σχέσεως πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἔτι καθόσον ἐγχωρεῖ καὶ τὸ πρῶτον τῶν ὄντων· τῶν γὰρ ἐναντίων τὴν αὐτὴν εἶναι ἐπιστήμην καὶ τὴν αἰσθησιν μαρτυρεῖν (1).

730

ταῦτα δὴ λέγων, οἶει πάντως εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον τοῖς τουτονὶ τὸν σὸν λόγον ἀναγνωσομένοις τοιαύτην τινὰ δόξαν περὶ ἡμῶν παραστήσεσθαι, ὥς ὁ Ἰταλὸς βαρλαάμ ἄτοπός τις ἄνθρωπος ἦν, ὑποκρινόμενος μὲν τὰ χριστιανῶν, ἑλλην δ' ὧν καθαρῶς, εἴ γε τὸ καθ' ἑλληνας ὑπὲρ ἀπόδειξιν θειότερον ἡγοῖτο εἶναι καὶ σεμνότερον 735 καὶ μᾶλλον τοῖς ἡμῶν κρείττοσι προσήκον ἢ τὸ κατὰ τοὺς πατέρας ἀποδεικτόν. καὶ εἰ μὴ ὁ γενναῖος παλαμᾶς, ζήλω πυρωθεὶς θείῳ, παρελθὼν πρὸς ταύτην ἀντεῖπε τὴν δόξαν, πολλοὺς ἂν ὁ ἀλιτήριος βαρλαάμ τῶν ἀκραιοτέρων διέφθειρε.

τοιαύτη μὲν οὖν δραματοουργία ὑπὸ τῆς σῆς διανοίας κατὰ 740 τοῦ μηδὲν ἡδίκηκότος σε μεμηχάνηται, ἐκ τῆς τῶν εὐσεβῶν χο-

⁷¹⁶ ἐξαίλουσαν M
sic cdd. ⁷²⁸ γε] τε V

⁷¹⁹ τε καὶ γεγραφότος om. V
⁷²⁸ ἀλιτήριος V

⁷²⁴ ἀριστοτέλην

⁷⁴¹ σὲ V.

(1) PAL., *ad Barl.*, P. 88v, 30-31.

ρείας ἐκβαλεῖν αὐτὸν πειρωμένης. ἐγὼ δὲ πάλιν ἀφείς τὸν θυμὸν κατὰ τοῦ ὄψεως, ὃν καὶ οἶμαι αἴτιον τῆς ἀδίκως μοι ἐπενεχθείσης ἐπηρείας ταύτης γεγενῆσθαι, καθαρθῶ τῷ λογισμῷ αὐτίς πρὸς
745 τὴν ἐμοὶ φιλιτάτην κεφαλὴν τὰ εἰς ἀγάπην τείνοντα ἀπολογήσομαι.

Aliis argumentis crimen Barl. removet.

καὶ πρῶτον ἐκεῖνό ὡς ἐγὼ οὐδαμοῦ ταύτην τὴν φωνὴν ἀριστοτέλους ἀκήκοα ὡς τὰ θεῖα ὑπὲρ ἀπόδειξιν (1)· οὐδ' ἔστιν οἶμαι τοῦ ἀνδρὸς (138') τούτου σύγγραμμα τοιοῦτον, οἷον τοιαῦτα
750 περὶ θεῶν εἰτ' ἐγκοσμίων εἴθ' ὑπερκοσμίων εἴθ' ὠντινωνοῦν διορίζεσθαι· μᾶλλον δὲ τοῦναντίον, περὶ τοσούτων μόνων τῶν μεγάλων ὁρῶμεν αὐτὸν ἀποφαινόμενον πανταχοῦ, ὅσων ἐξικνεῖται ἀπόδειξις· εἴτε δὲ ἔστι τι ταύτην διαφεύγον εἴτε οὐκ ἔστιν, οὐδαμοῦ προσδιοριζόμενον. πῶς οὖν ἐγὼ κατ' ἀριστοτέλην
755 φημὶ εἶναι ὑπὲρ ἀπόδειξιν τὰ θεῖα ὅς οὐδαμοῦ φαίνεται τοῦτο λέγων;

τῶν μέντοι πυθαγορείων καὶ τῶν περὶ πλάτωνα ἀκήκοα μὲν τὸ τοιοῦτον δόγμα, πλὴν ἔγωγε οὐ διὰ τοὺς τούτων λόγους ὑπὲρ ἀπόδειξιν ἔφην εἶναι τὰ χριστιανῶν, ἀλλὰ δι' ἃς ἐν τῷ συγ-
760 γράμματι διεξηλθον αἰτίας ἃς σὺ παρελθὼν διαβάλλεις με ὡς ταῦτα περὶ θεοῦ ἀριστοτέλει φρονοῦντα.

εἴτα μέντοι, εἰ ἐμοὶ πρόθεσις ἦν, ἐν ἐκεῖνοις οὐχ ἀπλῶς ἐξαίρειν τῶν ἀποδείξεων ἅπερ ἂν τις ὑπολάβοι θεῖα εἶναι, ἀλλ' ὠρισμένως τὰ χριστιανῶν δόγματα, περὶ δὲ τοιούτων δογμάτων λόγος
765 οὐδεὶς οὐδενὶ τῶν ἐλλήνων, πῶς ἐμὲ φῆς καθ' ἑλληνας λέγειν ἐν τοῖς χριστιανῶν τὸ ὑπὲρ ἀπόδειξιν; τίني γὰρ τῶν ἐλλήνων πώ-

745 τείνον τα M   758 τί V.

(1) PAL., ad Barl., P. 89^r. II-14.

ποτ' ἐμέλησε τοιαῦτα περὶ τῶν ἡμετέρων δογμάτων ἀποφήνασθαι; εἰ δ' ἐκείνοι, ὥς σὺ φῆς, τὰ μὴ ὄντα θεῖα θεῖα εἶναι ὑπολαβόντες ὑπὲρ ἀπόδειξιν αὐτὰ εἶναι ἀπεφάναντο ⁽¹⁾, πῶς οὐκ αἰσχυρόμεθα ἡμεῖς οἱ τὰ ὄντα θεῖα πρεσβεύοντες μὴ τολμώντες αὐτὰ μηδὲ (139^r) 770 τοσοῦτον τιμᾶν;

ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τοὺς ἁγίους πατέρας τεθέαμαί που ἀποδεικτὰ λέγοντας εἶναι τὰ χριστιανῶν δόγματα· μᾶλλον μὲν οὖν καὶ τούτους τ' ἀναντία ἰσχυριζομένους πολλαχοῦ ἐώρακα πρὸς τοὺς πειρωμένους τὰ λόγια ὥς συμφωνοῦντα δεικνύναι ταῖς ἀποδείξεσιν· 775 καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκαζομένους πολλὰ αὐτῶν παρεξηγεῖσθαι καὶ διαφθεῖρειν αὐτῶν τὴν διάνοιαν· πρὸς γὰρ τοὺς τοιοῦτους ἀποτεινόμενοι οἱ πατέρες ὑπὲρ ἀπόδειξιν εἶναι τὰ χριστιανῶν διαβεβαιοῦνται δόγματα.

ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐν τῷ ἐμῷ συγγράμματι σύγκρισίν τινα τοιαύ- 780 τὴν ποιούμενος τοὺς Ἕλληνας προὔκρινα· οὐ γὰρ ἔφην ὅτι οἱ πατέρες ἀποδεικτὰ μὲν εἶναι τὰ θεῖα λέγουσιν, πλὴν οὐ καλῶς, ἀλλὰ κάλλιον Ἕλληνας λέγουσιν, ὥς τὸ σὸν δρᾶμα βούλεται.

ἀλλ' εἰδὼς πολλῷ πρότερον ὥς τῶν πατέρων ἐστὶν οἰκεῖον τὸ δόγμα, οὐχ ὥς ἐναντιουμένους αὐτοῖς τοὺς Ἕλληνας προὔ- 785 κρινα, ἀλλ' ὥς συμφωνοῦντας ἐθαύμασα, καὶ τοῦ τοιοῦτου θαύματος πρὸς τοὺς πατέρας ἀτεχνῶς ἀναφερομένου.

« ναί, φησιν, ὑπὲρ τὴν σὴν μὲν ἀπόδειξιν ἐστὶ τὰ θεῖα » ⁽²⁾, « ἀλλ' οὐ ταύτης μόνον ὑπέρτερα, ἀλλὰ καὶ τῆς πατροπαραδό- 790 του » ⁽³⁾.

⁷⁷⁰ μὴ δὲ M   ⁷⁷¹ τί μᾶν V   ⁷⁷⁴ πρὸ V   ⁷⁷⁶ διατοῦτο M
⁷⁸⁴ ἐστὶν V.

⁽¹⁾ PAI., *ad Barl.*, P. 76^r, 31 ss.

⁽²⁾ Id., 89^r, 15.

⁽³⁾ Id., 89^v, 24. 76^r, 31 ss.

Quid est cur viri inter se conflictati sint?

τί ἔτι διαφερόμεθα, ὦ θεσπέσιε δέσποτα; ὑπὲρ τίνος λοιπὸν ὁ θερμὸς ζῆλος καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ μάχη; καὶ γὰρ τὰμὰ αὐτὰ ταῦτά ἐστιν, ὅτι οὐχ ὑπὲρ τὴν ἐμὴν μόνον, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἀπόδειξιν ἐστὶ τὰ θεῖα. οὐκοῦν συμφωνοῦμεν; ἀγαπᾶν (139v)
795 ἄρ' ἀλλήλους μόνον χρὴ ὥς ταῦτά περὶ τῶν αὐτῶν φρονοῦντας, οὐ φιλονεικεῖν.

« ἥκιστα· σὺ γὰρ κατ' ἀριστοτέλην τοῦτο λέγεις » (1). ἀλλ' ἀδικεῖς· οὐδαμοῦ γὰρ τοῦτ' ἐνεδειξάμην αὐτός, ὥς δεῖ τὰ χριστιανῶν δόγματα πρὸ τῶν ἀποδείξεων τιθέναι, κατὰ τὴν ἀριστοτέλους περὶ
800 τῶν θείων δόξαν. πῶς γὰρ ᾧ γε οὐδὲν τοιοῦτον ξύνοιδα;

« ἀλλὰ μέγα οἶει τὸ ὑπὲρ ἀπόδειξιν τοῦτο, μὴ μέγα ὄν· καὶ καλλωπίζῃ ὥς τι ποιῶν· ὥσπερ ἂν εἴ τις δείξας τὸν ἥλιον λαμπρότερον πυγολαμπίδος, ἔπειτα ᾤετο τὴν ἀξίαν ἀποδεδωκέναι αὐτῷ τιμὴν » (2). οὐ μὰ τὴν ἱερὰν κεφαλὴν, οὐ τοῦτο μέγα ὄμνη·
805 ἀλλ' εἰ δυνηθεῖν σε καταπεῖσαι μὴ ἀποδεικτὰ τὰ θεῖα ὑπολαμβάνειν, τοῦτο μέγα τῷ ὄντι ἡγούμην, ὅτε σε ἐώρων γενναίως πάνυ ἰσχυριζόμενον διὰ ταύτης τῆς ἀποδεικτικῆς ἣν νῦν ἐμὴν ἀποκαλεῖς καὶ τὰ ὑπερκόσμια πάντα δυνατόν εἶναι καταλαβεῖν· εἶναι γὰρ εὐπορεῖν ἐπ' αὐτῶν πάντων ὅσα περὶ ἀποδείξεως ἀριστοτέλει
810 διώριστα.

εἶτα μέντοι, εἰ ἀνάξιον παντάπασι τῷ ἡλίῳ καὶ μικροπρεπὲς λαμπρότερόν πυγολαμπίδος λέγεσθαι, τὸ ὑπολαμβάνειν αὐτοῦ τὸ τοιοῦτον ζῶον τηλαυγέστερον καὶ φωτὶ ἐπικρατέστερον πόσης ἂν εἴη τυφλότητος;

798 ἐστὶν 798 χριστιανῶν V.

(1) PAL., *ad Barl.*, P. 89^r, 16.

(2) Id., 89^v, 22 ss.

« ἀλλ' ἔργῳ ὑπὸ τῶν πατέρων συλλογίζεσθαι περὶ θεοῦ τὸν 815
ἐνδεχόμενον τρόπον ἐδιδάχθημεν » (1). ἀλλὰ μὴν οὐδ' αὐτὸς τοῦτο
οὐδαμοῦ τοῦ συγγράμματος ἐκώλυσα, ἀλλὰ καὶ διαλέγεσθαι φημι
δυνατὸν εἶναι περὶ τῶν θείων ὁρθῶς καὶ συλλογίζεσθαι, καὶ σὲ
ἕνα τίθεμαι τῶν (140^r) μάλιστα περὶ θείων πραγμάτων συλλογί-
ζεσθαι ὁρθῶς καθόσον ἐγγωρεῖ δυναμένων. 820

« ἀλλὰ δεῖ τοὺς καλῶς ὑφ' ἡμῶν περὶ θείων πραγμάτων
γινομένους συλλογισμούς, ἀποδεικτικούς διὰ τὸ τοῦ πράγματος
σεμνὸν προσαγορεύειν » (2). καὶ μὴν αὐτὸς τοῦτο ῥητῶς συνεχώ-
ρησα, φάμενος ὥς, διττοῦ ὄντος τοῦ τῆς ἀποδείξεως ὀνόματος (3),
καλῶς ἂν ἔχοι τοὺς περὶ θεοῦ ὑγιεστάτους συλλογισμούς ἀποδει- 825
κτικούς προσαγορεύειν.

« ἀλλ' αὖθις διαλεκτικούς ἀξιοῖς μᾶλλον τοὺς τοιούτους τῶν
συλλογισμῶν ὀνομάζεσθαι » (4). ἀλλὰ δὴ καὶ τοῦτο σὺ συγχω-
ρεῖς ὅταν λέγῃς τὸ δ' ἀπὸ τῶν ἐκείνοις συγχωρουμένων δεῖν ἡμᾶς
πρὸς αὐτοὺς διαλέγεσθαι, σύμφημι καὶ αὐτός. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ 830
διαλεκτικῶς πρὸς τινὰς διαλέγεσθαι, τὸ ἕξ ὧν αὐτοὶ συγχωροῦσι
ποιεῖσθαι πρὸς αὐτοὺς τὸν λόγον (5). ὥστε ὁ ἐγὼ ὄνομα ἐπιφη-
μίξω τοῖς τοιούτοις τῶν λόγων, σὺ τὸ ὑπὸ τὸ τοιοῦτον ὄνομα
πρᾶγμα συγχωρῶν ἐπ' αὐτῶν, οὐδ' ὅτιοῦν ἐμοί, οὐδὲ περὶ τουτὶ
φαίνῃ διαφωνῶν. 835

τί ἔτι τὸ σὲ ταράξαν καὶ τὸν ζῆλον ποιῆσαν καὶ τὸν ἐμὸν
ἀναγκάσαν φιλόσοφον τοσαύτη κατ' εὐσεβοῦς ἀνδρὸς χριστιανο-
κατηγορία χρῆσασθαι; εἰ γὰρ σὺ μὲν ὁμοίως ἐμοὶ ὑπὲρ πᾶσαν

835 φαίνῃ διαφορῶν φωνῶν V.

(1) P. 89^v, 25 ss.

(2) P. 89^v, 28 ss.

(3) I, Ep. 32^r ss.

(4) P. 90^r, 44 ss.

(5) An. Post. XIX, 81^b.

ἀπόδειξιν καὶ τὴν ἐμὴν καὶ τὴν πατροπαράδοτον τίθης νῦν τὰ
 840 θεῖα, καὶ οὐκ ἀποδοκιμάζεις τὸ διαλεκτικῶς περὶ αὐτῶν διαλέγε-
 σθαι, ἐγὼ δ' αὖθις ὁμοίως σοὶ οὔτε κατ' ἀριστοτέλη δοξάζω τὸ
 ὑπὲρ ἀπόδειξιν τοῦτο, οὔτε μέγα τοῦτο οἰόμενος, οὔτε μὴν περὶ
 τῶν θείων συλλογίζεσθαι ὥς προσῆκε (140ν) κολύων, οὔτ' ἀπαγο-
 845 ρεύων μὴ ἀποδεικτικούς τοὺς τοιούτους συλλογισμούς διὰ τὸ
 σεμνὸν ὀνομάζεσθαι, οὐκ ἤδη τοῦ τῆς φύσεως ἐχθροῦ ἔργον
 τοὺς οὕτω τῷ ὄντι ὁμοφωνοῦντας ὥς διαφερομένους διατι-
 θέναι;

Palamam in charitatem Auctor hortatur.

ἴσθι, ἀδελφέ, ὥς ταῦτά ἐμοὶ φρονῶν ὅσα γε ἀπὸ τοῦ πα-
 ρόντος λόγου συνιδεῖν ἔχω, φαντασίαν μόνον διαφερομένου, οὐκ
 850 οἶδ' ὅτι βουλόμενος ἐπιτετήδευκας. ἐπεὶ εἴ τις ἱκανῶς κατανοήσοι
 τὰς ἀμφοτέρων περὶ τῶν αὐτῶν διανοίας, εὐρήσει τὰς αὐτὰς οὔσας.

ἐπεὶ δὲ πρὸς τῷ τέλει τοῦ λόγου, ἐπ' ἀγάπην ἡμᾶς φαίνῃ
 προσκαλούμενος, εὐχομαι ἵνα καὶ διανοία τοῦτο λέγῃς· ἐπεὶ τὰ
 γε σὰ γράμματα, τοῦναντίον σοι μαρτυρεῖ· οἱ γὰρ σοὶ λόγοι
 855 οὗτοι ὕβριν τοσαύτην καὶ περιφρόνησιν πνέοντες καὶ τύφον καὶ
 συκοφαντίαν, δηλοῖ εἰσι γεννήματα ὄντες ψυχῆς ἥμισυ ἀγαπώσης
 τὸν πρὸς ὃν λέγονται. οὐδεὶς γὰρ ὃν ἀγαπᾷ, συκοφαντεῖν προαρεῖται.
 εἰ δὲ φαίης με καὶν τούτῳ διαμαρτεῖν, ὅπερ εὐχομαι, ἔρεῖς· ἐγὼ
 γὰρ ἃ μὲν φαῦλα περὶ ἀνθρώπων ἐπέρχεται μοι ἐκάστοτε ὑπολαμ-
 860 βάνειν, εὐχομαι ψευδῇ εἶναι, ἃ δ' ἐσθλά, ἀληθῆ — πλὴν τὰ γ' ἐμὰ
 ἔτοιμα — οὔτε γὰρ τὰ πρότερον οὔτε ταῦτα, σὺν θεῷ δ' εἰπεῖν,
 μισῶν σε ἔγραψα.

840 ἀποδοκίμάζεις M
 κατανοῆσαι malim.

848 τῶόντι V

850 κατανοήσοι sic cdd.;

IV.

Τῷ κύρι Ἰγνατίῳ τῷ ἡσυχαστῇ.

M.
f. 85^r

Ἡκέ τις πρὸς ἡμᾶς ἑναγχος τῶν σοὶ συνήθων, φάσκων ὑπερβαλλόντως σε λυπεῖσθαι ἕνεκα τῶν πρώην συμβεβηκότων· καὶ μετ' ὀλίγον ἄλλος, καὶ πάλιν τρίτος, τὰ αὐτὰ ἕκαστος περὶ σοῦ ἰσχυριζόμενος.

εἰ μὲν οὖν ψευδῇ ταῦτα, οὐδὲν ἔτι πρὸς σέ λέγω, εἰ δ' ἀληθῆ, 5 ὅρα μὴ ἥκιστα ἢ συμβαίνοντα τῷ τ' ἐπαγγέλματι τῷ σῷ καὶ τῇ δόξῃ, ἣν πάντες περὶ σοῦ εἶχομεν.

ὅτε γὰρ (85°) πάσης τῆς ἐκκλησίας πάσαις ψήφοις εἰς ἀρχιερωσύνην καλούσης σε ἀνανεύων ἦσθα, καὶ τελευτῶν ὅρκῳ τὰ δεδογμένα ἐπεκύρωσας, τότε δὴ τῆς ἐνούσης ταῖς πάντων ψυχαῖς περὶ 10 σοῦ χρηστῆς δόξης πολλαπλασίῳ [τὸ δικαίωμα] ἐνέβηκας. ἔδοξας γὰρ ἡμῖν τότε οὐκ ἔν τινι μέρει τοῦ σώματος τὸν νοῦν ἔχειν ἐγκλεισμένον τῇ τοῦ σώματος ἀφροσύνῃ τε καὶ παχύτητι συμπεφυρμένον, ἀλλὰ, κατὰ τὸν ἐνδεχόμενον τρόπον, τοῦ μὲν σωματοειδοῦς πάντος κεχωρισμένον, ἑαυτῷ δὲ καὶ τῷ θεῷ ἠνωμένον (1). 15

συνάπτεται μὲν γὰρ τὸ ἐν ἡμῖν θεῖον (καὶ ὅσον ἐστὶν ἐν ἡμῖν παθητικόν) τῷ σώματι τῇ τοῦ φανταστικοῦ μεσότητι (2), ὅφ' ἥς ἐνώσεως ἀφροσύνης καὶ ἀγνοίας καὶ μυρίων δοξῶν (ψευδῶν) καὶ λήθης καὶ ἀπάτης ἀναπίμπλαται, ἃ ὧς ἀληθῶς αἴσχη καὶ κακίαι λογικῆς

¹¹ τὸ δικαίωμα om. cdd., sed in oratione manifesta patet lacuna.
¹⁴ μὲν] μετὰ cdd. ¹⁶ μὲν] μετὰ V ¹⁶⁻¹⁷ [καὶ ὅσον ἐστὶν ἐν ἡμῖν] om. V, quae vero verba apud M sic legimus disposita «συνάπτεται μὲν γὰρ τὸ ἐν ἡμῖν θεῖον τῷ σώματι τῇ τοῦ φανταστικοῦ, καὶ ὅσον ἐστὶν ἐν ἡμῖν παθητικόν» μεσότητι cf. cap.

(1) v. *Phaed.* 67^c; *Rep.* X, 609^d.

(2) Passim in *PLAT.*, v. *Polit.* 500^d; *Phaed.* 65^{b-c}; cf. *de Anima*, 459, 462.

20 ψυχῆς ὄντα, ἐμποδὼν αὐτῇ γίνεται τῆς πρὸς θεὸν ἐξομοιώσεως ⁽¹⁾.
τῶν γὰρ ἐν ἡμῖν τοῦτο μόνον ὁμοιοῦσθαι τῷ θεῷ πέφυκε, περὶ δὲ
τὸ φρονεῖν τε καὶ εἰδέναι γίνεται ⁽²⁾.

ἂν δέ τις τῇ τοῦ κριτικοῦ καὶ φρονούντος ἐπικρατεῖα θεὸν
ἡγούμενος συλλήπτορα τῶν τε προπετιῶν φαντασιῶν περιγένηται
25 καὶ τὸ παθητικὸν ἅπαν καταμαράνη τε καὶ καταργήσῃ, οὗτος τῆς
μὲν πρὸς τὰ χεῖρω ἐπιστροφῆς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀπέστησε, πρὸς
δ' ἑαυτὴν καὶ τὰ κρείττω ὀλιγῶς ποιεῖσθαι τὴν ἐπιστροφὴν πεποι-
ηκε τοσαῦτα χρωμένῃ τῶν κάτω ὅσων ἀνάγκη πᾶσα μὴ ἀπέχεσθαι,
καὶ ταῦτα ἀσχέτως οὕτως ὥστε κατιοῦσαν (86^ε) εὐχερὲς πάλιν ἔχειν
30 τὸ ἀνιέναι ⁽³⁾.

ἐμφανέστερον δὲ τεκμήριον τῆς τοιαύτης ποιούμεθα ἕξεως,
εἰάν τινα θεασώμεθα δόξης γεγενημένον κρείττονα. ὁ μὲν γὰρ ἡδο-
νῆς καὶ χρημάτων κρείττων γενόμενος οὕτω δῆλον εἰ καὶ δόξης
κρατεῖ· εἰ δέ τις καὶ ταύτην ἀτιμάζει, δῆλον ὥς οὗτ' ἂν ἡδονῇ
35 τούτου κρατήσκειν οὗτ' ἔρως χρημάτων. ἀλλὰ μὴν ταῦτα οὐκ ἂν
γένοιτό ποτε ὅτω οὐκ ἐξεγένετο τελεία μὲν παθῶν νέκρωσις, ζώω-
σις δὲ τούτου ᾧ ἀληθὲς τε καὶ ψεῦδος κρίνομεν καὶ εἰδωλον καὶ
ὄν. ὅστις ἄρα δόξης τῷ ὄντι ὀλιγωρεῖ, οὗτός ἐστιν ᾧ προσήκει τῷ
θεῷ ἡνωμένην δι' ὁμοιώσεως τὴν ψυχὴν ἔχειν.

40 οὐκοῦν καὶ αὐτὸς δόξας ἡμῖν τότε οὐδ' ὅτιοῦν ἡτιᾶσθαι δόξης,
σαφέστατον ἡμῖν ἔδοξας αὐτὸ τοῦτο παρασχεῖν τεκμήριον, ὥς ἡμ-
μένος ἤδη ἦσθα τῆς τελεωτάτης ἐν ἀνθρώποις ἕξεως. νῦν δέ, εἰ
ἀληθῶς ἐπὶ τοῖς συμβεβηκόσι σφόδρα λελύπησαι, κινδυνεύεις τὰ
τότε περὶ σοῦ δεδογμένα εἰς τὸ ἐναντίον περιστῆσαι. σκόπει γὰρ
45 οὕτως, ὃ λέγω.

26 ἀπέστησε M   28 ἀνάγκη M   35 οὐ ἂν V   37 ἀληθόν V
40 ἡτιᾶσθαι M

⁽¹⁾ V. *Phaed.* 66^c; *Teet.* 186-187; cf. *Ep.* III, 596-597.

⁽²⁾ V. *Phaed.* 66^c.

⁽³⁾ V. *Cratyl.* 415^d.

τῷ μὲν θεῷ ἀνάγκη δῆπου πᾶσα τοιοῦτον ἕκαστον γινώσκεισθαι οἷός ἐστιν· ἂν μὲν ἀγαθὸς τῷ ὄντι ἢ ἀγαθόν, ἂν δὲ μοχθηρὸς μοχθηρόν, καὶ οὕτ' ἂν σπουδαῖος ὢν τις ὡς πονηρὸς τῷ θεῷ γνωσθεῖη οὔτε τοῦναντίον· τοῖς δὲ γε ἀνθρώποις ἐνδέχεται καὶ πονηρότατον ὄντα ἀγαθὸν νομισθῆναι, καὶ σπουδαίου ὄντος ὡς 50 φαύλου δόξαν παραστήναι (86^v). ὥστε οὐ συνέρχεται εἰς ταῦτο ἑξανάγκης ἢ τε ὑπάρχουσα τῷ θεῷ περὶ ἑκάστου ἡμῶν γνώσις καὶ ἀνθρώποι περὶ ἡμῶν δοξάζουσιν. ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διαφωνεῖ ταῦτα, τούτων οὖν ὁμολογουμένων, δεδοσθω ὅπερ οὐδ' ἄληθές ἐστιν, ἀλλ' οὖν δεδοσθω περὶ σοῦ τινα τὰ δεινότατα εἰρηκέναι 55 καὶ ἃ μάλιστα οὐδ' ὅτιοις σοι προσήκει.

πότερον οὖν οὗτος τὴν ὑπάρχουσαν περὶ σοῦ τῷ θεῷ γνῶσιν ὡς ἀγαθοῦ καὶ σπουδαίου ἡλάττωσε, καὶ ταύτην ἢ τελέως μετέβαλεν ἢ ὕφεσιν ἡντινοῦν ταύτης ἐποίησεν, εἰ δῆλον ὡς αὕτη μὴν ἀναλλοίωτος μένει καὶ ἀνελάττωτος ἕως ἂν καὶ αὐτὸς ὁμοῖος σαυτῷ 60 ᾗς, ἂν τέ τις σε ἐπαινῇ, ἂν τε πάντες ψέγωσι, τὴν δὲ ὑπάρχουσαν τοῖς ἀνθρώποις περὶ σοῦ χρηστὴν δόξαν διαφθεῖραι ἐπεχείρησεν;

εἰ δὲ τοῦτο, φαίνῃ δὲ σὺ νῦν σφόδρα λυπούμενος, τῆς μὲν περὶ σοῦ γνώσεως τοῦ θεοῦ ἀκινήτου μενούσης, τῆς δὲ ὑπαρχούσης τοῖς ἀνθρώποις περὶ σοῦ δόξης διαφθαρῆναι κινδυνευούσης, τίς 65 μηχανὴ τὴν περὶ τοῦ κρείττονά σε δόξης εἶναι δόξαν μὴ οὐ πᾶσαν ἀνατετράφθαι καὶ εἰς τὴν ἐναντίαν μεταβεβληκέναι;

ὃν γὰρ ἢ τῆς δόξης μείωσις λυπεῖ, τοῦτον δῆπου τέρπει ἢ ταύτης ἐπαύξησις· τὸν δὲ τοιοῦτον οὐκ ἔστι ὅπως μὴ δόξης ἡτιονά τις δοξάζων, οὐ τάναντία τῶν ὄντων δοξάζει. 70

ὅτι δὲ καὶ (τῷ) τῶν ἡσυχαστῶν ἐπαγγέλματι ἐναντιώτατόν ἐστι τὸ πάθος ἥκιστα πάντων σὺ ἀγνοεῖς, ὅς, ὅτε μὲ ἐδίδασκες, τέλος

⁵⁰ πονηρότερον V   ⁵¹ ταῦτο M   ⁵² ἑξανάγκης sic cdd.   ⁵³ ἐπιτο-
πολῶ M   ⁵⁴ ὁμολογουμένων M   ⁵⁵ ταύτην ἢ τελέως μετέβαλεν] ταύτην
ἡτέλεσε, μετέβαλεν V   ⁵⁶ εἰ] ἢ cdd.   ⁵⁷ τῷ om V.

ἡσυχίας ἔφησθα εἶναι τὸ ἀπολῦσαι τὴν ψυχὴν πάσης (87^a) γήϊνης
προσπαθείας καὶ μόνῳ τῷ χριστῷ ἐραστὴν ποιῆσαι, οὗ τις τυχὼν
75 οὐδὲν ὅλως τοῦ δοκεῖν ἢ μὴ φροντίζει.

ἀλλ' ὦ τῶν· εἴτε ἔμοι συμβούλῳ χρῆ. εἰ μὲν ἡ θρυλλουμένη
νῆπις τοιαύτη ἐστὶν οἷα δύνασθαι νεκρῶσαι μὲν τὸ παθητικὸν (τῆς
ψυχῆς), ἐν ᾧ τὸ χαίρειν ἐστὶ καὶ τὸ λυπεῖσθαι, ζῶσαι δὲ καὶ
διεγείραι (καὶ ἀναχωννύναι) τὸ ἐν ἡμῖν θεῖον — δι' οὗ θεὸς ἀν-
80 θρώποις συγγίνεται, ὅταν τῶν τε παθῶν ἅμα καὶ τῶν ψευδῶν δο-
ξῶν ἀπηλλαγμένον ᾖ καὶ ἀληθείας ταμεῖον γεγεννημένον —, εἰ τοίνυν
πρὸς ταῦτα τείνει τὰ λεγόμενα νηπτικά, τούτων μὲν ἔχου, ἡμῶν
δὲ τῶν πολλῶν μὴ φροντίζε, οὔτε εἰ ἐπαινοῦμέν σε οὔτε εἰ ψέ-
γομεν (1).

85 εἰ δὲ ἡ ἄδομένη νῆπις τούτων οὐδὲν ποιούσα, φρονήσεως μὲν
τὴν ψυχὴν κενοῖ, φρονήματος δὲ πληροῖ, ταύτης ἀφέντος, ἄλλην
τινὰ νῆπιν ζῆται, ἢ οἷα τε ἔσται τοῦ προσήκοντος ἡσυχασταῖς τέ-
λους ἐπήβολόν σε ποιῆσαι. ἔρῳωσο.

⁷⁴ χριστῷ] θεῷ V   ⁸⁶ πληρεῖ V   ⁸⁷ ἄλλην τινα MV.

(1) Eandem antithesin cfr. apud AESCH., *Agam.* 1404; EURIP.,
Suppl. 1069.

V.

Τῷ αὐτῷ.

Σωκράτη φασὶ τὸν σωφρονίσκου, τῆς ἐν δελφοῖς πυθίας ἀν-
 ελούσης μηδέν¹ αὐτοῦ σοφώτερον εἶναι, διαπιστοῦντα τῷ χρησμῷ
 διὰ τὸ μὴ οἶσθαι σοφὸν ἑαυτὸν, καὶ πολὺν χρόνον διαπορούμενον
 τί ποτε λέγει, ἔπειτα μόλις ἐπὶ ζήτησιν αὐτοῦ τοιαύτην τινὰ τρα- 5
 πέσθαι. ἔλθειν γὰρ ἐπὶ τινα τῶν δοκούντων σοφῶν εἶναι, ὥς ἐν-
 ταῦθα, εἶπερ που, ἐλέγξοντα τὸ μαντεῖον καὶ ἀποφανοῦντα τῷ χρησμῷ
 ὅτι οὕτως εἴη αὐτοῦ σοφώτερος. δια (87') σκοποῦντα οὖν τοῦτον,
 τοιοῦτόν τι παθεῖν, δόξαι γὰρ αὐτῷ τὸν ἄνδρα δοκεῖν μὲν εἶναι
 σοφὸν ἄλλοις τε πολλοῖς καὶ μάλιστα ἑαυτῷ, εἶναι δ' οὐ. καῖπειτα
 πειρᾶσθαι τὸν σωκράτην αὐτῷ δεικνύναι ὅτι οἷοιτο μὲν εἶναι σο- 10
 φός, εἴη δ' οὐ.

διὸ αὐτῷ τε δι' ἀπεχθείας γενέσθαι καὶ πολλοῖς τῶν παρόν-
 των. ἀπιόντα (οὖν πρὸς ἑαυτὸν λογίζεσθαι οὐδέτερον μὲν καλὸν
 καγαθὸν εἰδέναι, διαφέρειν δὲ ἐκείνου καὶ σμικρῷ τινι σοφώτερον
 εἶναι τῷ αὐτῷ μὲν ἥκιστα ἀγνοεῖν) ὅτι οὐκ οἶδεν, ἐκείνον δὲ τὴν 15
 διπλῆν ἀγνοίαν πεπονθέναι, μὴ εἰδότα γὰρ οἶσθαι εἰδέναι. αὐτίς
 οὖν ἐπ' ἄλλον ἔλθειν, ὃς ἐδόκει τοῦ προτέρου σοφώτερος εἶναι, καὶ
 γε αὐτῷ τ' αὐτὰ ταῦτα δόξαι· καὶ ἐνταῦθα κακεῖνον τε καὶ ἄλλοις
 πολλοῖς ἀπηχθῆσθαι. μετὰ ταῦτα οὖν ἤδη ἐφεξῆς τὸν αὐτὸν τρό-
 πον καὶ ἐπὶ τοὺς ἄλλους ἰέναι, αἰσθανόμενον μὲν καὶ λυπούμενον 20
 καὶ δεδιότα ὅτι ἀπηχθάνετο (ὅμως δὲ ἀναγκαῖον δοκεῖν αὐτῷ

¹ Auctor longo narrationis spatio illius « Apologiae Socratis »
 ipsis utitur verbis: cfr. c. 21 ss. — Σωκράτην V, sed sic et M 2-10
⁴ μόλις *Ap. Socr.* V, 21^b ⁶ εἶπερ που apud ed. Burnet (Oxonii) le-
 gimus ⁷ τοῦτον: nonnulla Barl. verba omittit Apologiae ⁹ πολ-
 λοις: ἀνθρώποις *Ap.* 21^c, om. cdd.

εἶναι τὸ τοῦ νομιζομένου παρ' αὐτοῖς θεοῦ περὶ πλείστου ποιεῖσθαι· καὶ ἵνα σκοποῦντα τὸν χρησμὸν τί λέγει, ἐπὶ ἅπαντας τοὺς τι δοκοῦντας εἰδέναι.).

25 ἐξ οὖν τῆς τοιαύτης ἤδη ἐξετάσεως, πολλὰς μὲν καὶ χαλεπώτατας αὐτῷ ἀπεχθείας γεγονέναι, πολλὰς δὲ διαβολὰς ἀπ' αὐτῶν συμβεβηκέναι· μέλητόν τε καὶ ἄνυτον διὰ ταῦτ' αὐτῷ ἐπιθέσθαι, καὶ ἀσεβείας αὐτὸν γράψασθαι, καὶ ἐλόντας θανάτου αὐτῷ τιμῆσασθαι. καὶ οὕτω δὴ σωκράτη ἀποθανεῖν.

30 τί δὴ ταῦτα πρὸς τὴν σὴν θειότητα λεγώ; ἵνα ἐνδείξωμαι ὅτι τρόπον δὴ τινα ἕτερον κινδυνεύω καὶ αὐτὸς ταῦτά ἐκείνῳ πεπονθέναι. διηγήσασθαι σοι οὖν ὅπῃ τοῦτό μοι (88^ο) συνέβη βούλομαι· ἵνα, εἴ τι μοι νῦν χαλεπαίνεις διὰ τὰ συμβεβηκότα, μαθὼν γε τὴν ἀλήθειαν, ἣν εἶχες πρότερον πρὸς με εὖνοιαν, πάλιν αὐτὴν ἀνακα-
35 λέσῃ. οὔτε γὰρ νῦν ἀδίκως σέ φημι λυπεῖσθαι, εἴπερ ὅλως λυπῇ, ἀγνοοῦντά γε τὸ ἕμὸν πρᾶγμα, οὐτ' αὖθις τὰ αἷτια μαθόντα οἶμαι σεαυτὸν κρίνειν δίκαια εἶναι τὰ τῆς προτέρας λύπης. ἄκουσον δὴ τὴν ἑμὴν ἀτοπίαν.

ἡ πρὸς ἡμῶν μὲν « ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ » (1) λεγομένη, πρὸς δὲ τοῦ
40 θεοῦ παύλου « σοφίᾳ θεοῦ » (2) κεκλημένη πολλῶν ἡμῖν μεταδοῦσα τῶν. παρ' ἑαυτῇ ἀγαθῶν, καὶ τούτου ἡμᾶς τοῦ θεσπεσίου δόγματος ἐνέπλησεν, ὥς ἄρα διπλᾶ ἔστι τὰ ὄντα πάντα· αὐτὰ τε ἐκεῖνα καὶ τὰ ἐκάστοις ἐπόμενα εἰδῶλα, ὅμοια μὲν ἐκείνοις ἕκαστον ἐκάστῳ διὰ τινα ὁμοιότητα, ὄντα δὲ ἀπάτη καὶ ψεῦδος. τοιγάρ τοι καὶ
45 τῶν νόημάτων, ὧν περὶ ἕκαστον τυγχάνομεν ἔχοντες, τὰ μὲν εἶναι

22 εἶναι etc.] *Apol.* 21^ο εἶναι τὸ τοῦ θεοῦ περὶ πλείστου ποιεῖσθαι
24 εἰδέναι *Apol.* 21^ο] εἶναι MV = Hic nonnulla eiusdem *Apol.* narra-
tionis, et usque ad cap. 23^a, auctor praetermittit 25 χαλεπὰς V
28-27 cfr. *Apol.* 23^ο-24-27 Μέλιτον MV; διαταῦτ' M 29 δη] μὲν VM;
σωκράτην MV.

(1) *Cor.* I, 1. 30.

(2) *Apol.* 20^a.

ἀληθῆ ὅσα αὐτῶν ἐκείνων τῶν ὄντων ἐφάπτεται, τὰ δὲ εἰδωλικά τε καὶ φασματώδη καὶ ἀπατηλά, ἀπὸ δέ τινων συμβεβηκότων ὑποδύμενα τᾷ ἀληθείᾳ, καὶ αὐτὰ ἐκεῖνα προσποιούμενα εἶναι, ἀνάλογον ἔχοντα ἕκαστον πρὸς ἕκαστον τᾷ ἀληθείᾳ, ὥς τὸ ἑκάστου εἶδωλον πρὸς αὐτὸ τὸ ὄν (¹).

50

εἶναι δὲ τῶν τε εἰδῶλων καὶ τῶν συζυγούντων αὐτοῖς νοημάτων διττὸν τὸν τρόπον· ἐνίων γὰρ ἀναγκαῖον πρῶτον ἐφάπασθαι εἰ μέλλει τίς ποτε αὐτοῦ τοῦ ἀληθοῦς τεύξεσθαι, τὰ δὲ πλεῖστα ἐμπόδια τυγχάνειν ὄντα τὰ μέγιστα πρὸς τὸ τὸ ὄν αὐτὸ κατανοῆσαι, καὶ εἰ τις ψυχὴ τούτοις προκατελίσσεται, χαλεπώτατον πάντων (88ᵛ) 55 ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν χειραγωγῆσαι.

ἐπὶ τε τῶν ἡθικῶν ἀρετῶν ὡσαύτως τὴν διπλὴν ταύτην συμβεβηκέναι, εἶναι γάρ· τινα ἔξιν καὶ διάθεσιν ψυχῆς, ἣ ὄνομα δικαιοσύνη, ἣν τὸν ἔχοντα τῷ ὄντι δίκαιον εἶναι, καὶ αὐτὴς ἄλλην ὑποδουμένην (²) μὲν ἐκείνην τὴν ἀληθῆ τῷ ἵνδαλμά τι ἐκείνης ἔχειν, 60 οὕσαν δ' οὕ, καὶ τὸν ἔχοντα (παρέχουσαν) δοκοῦντα μὲν ἑαυτῷ δίκαιον εἶναι, οὐκ ὄντα δέ· περὶ τε σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας καὶ τῶν ἄλλων καλῶν τε καὶ ἀγαθῶν ἔξεων τὸν αὐτὸν τρόπον (καὶ περὶ ἀγάπης δέ, ὡσαύτως πρὸς τε τὸν θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους, εἶναι μὲν καὶ τὴν ἀληθῶς αὐτὸ τοῦτο οὕσαν τῆς ψυχῆς διάθεσιν, εἶναι 65 δὲ καὶ τὸ ταύτης εἶδωλον, ὃ τὸν ἔχοντα παρέχει οἰόμενον αὐτὸ τὸ ἀληθὲς ἔχειν) (³).

⁵⁵ εἰ] ἢ V   ⁶⁰ ὑποδουμένον cdd., sed manifeste librarius per analogiam eadem ratione qua antecessens τὸν ἔχοντα construxit ⁶¹ παρέχουσαν om. V; hanc vero M verborum praebebat structuram «καὶ τὸν ἔχοντα δοκοῦντα μὲν ἑαυτῷ δίκαιον εἶναι, οὐκ ὄντα δὲ παρέχουσαν περὶ τι... κτλ. — Ut nostram verborum structuram probare possis, cfr. lin. 66, necnon quae de codicibus diximus. ⁶² ἀνδρείας καὶ ἀγάπης V: ἀνδρείας M.

(¹) V. *Phaed.* 65-66; 82^c-83^b.

(²) *Rep.* 381^c.

(³) *Gorgia* 527; *Soph.* 267.

ταῦτά τε οὖν ἡμᾶς ἡ φιλοσοφία ἐμύησεν καὶ πρὸς τούτοις ὡς
 ἔστιν ἐγκοσμίων μὲν ἀγγέλων γένος ἐν τοῖς ἀληθείαι, νοήμασί τε
 70 καὶ ἀρεταῖς συνουσιωμένον· οἷς τοῖς τῷ ὄντι φιλοσοφοῦσιν ἐξο-
 μοιωῖσαι τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν ἢ πᾶσα σπουδῇ. ἕτερον δὲ γένος, δαι-
 μόνων, τοῖς ἀπατηλοῖς καὶ εἰδωλικοῖς νοήμασι καὶ ταῖς δοκούσαις
 ἀρεταῖς συνεξευγμένον καὶ διὰ ταῦτα δοξοσοφίας καὶ δοξοαρετῆς
 καὶ ἀλαζονείας προσαγορευόμενον· ἐξ ὧν ἤδη κατέχονται τῶν ἀν-
 75 θρώπων ὅσοι παμπόλλων τοιούτων νοημάτων ὑποπλησθέντες, καὶ
 τοῖς τῶν ἀρετῶν ἰνδάλμασί τε καὶ σκιαῖς τὴν ψυχὴν ποιηθέντες,
 κατὰ πάντων ἤδη τὰς ὁφρὺς αἴρουσι καὶ μόνοι αὐτοὶ σοφοὶ τε
 κ' ἀγαθοὶ καὶ σπουδαῖοι εἶναι δοκοῦσι, κ' ἂν ὄντινοῦν θεάσωνται
 μὴ ταῦτά ἐκείνοις φρονοῦντα (89^r) ἡπατήσθαι τε καὶ τετυφῶσθαι
 80 νομίζουσι.

ταύτην δὲ τῶν πραγμάτων διαφορὰν σαφῶς πεπεισμένον, δέος
 μ' ἔχει ἀεὶ μήποτε λάθω ἑμαυτὸν ταῖς κακεργάτισι καὶ ἀλαζόσι
 πληθύουσιν ἐξομοιωθεὶς, εἰδώλων τε καὶ φασμάτων ὑποπλησθεὶς, δο-
 κῶν δέ γε σοφία τε καὶ ἀληθεῖ ἀρετῇ κατακώχιμος εἶναι.

85 ὁ δέ με μάλιστα θορυβεῖ καὶ καθεύδειν οὐκ ἔῤ, ὅτι πολλάκις
 διαθέσεις τε καὶ διανοίας σπουδαιοτάτας γε καὶ ἀληθεστάτας ὡς
 γ' ἑμαυτῷ ἐδόκουν ἔχων, οὕτως ὕστερον ἀπ' αὐτῶν μετεβλήθην,
 ὥστε πλὴν τῆς τῶν ὀνομάτων ταυτότητος, τὰς ἐναντιωτάτας (δια-
 θέσεις καὶ) διανοίας ὁρθὰς (καὶ ἀληθεῖς) ἡγεῖσθαι, ὡς τῶν πρό-
 90 τερον οὐδ' ὅτιοῦν ὑγιὲς ἔχόντων.

τοιγάρ τοι καὶ περὶ ὧν νῦν ἔχω, δέδια ὁμοίως μὴ καὶ αὐτὰ
 σίδηρος ἢ κεχρωσμένος χρυσῷ. ἔδοξεν οὖν μοι χρῆναι διὰ ταῦτα
 οὕτως περὶ πάντων ποεῖν· ἐκλέγεσθαι μὲν ἐκάστοτε τῶν προφαι-
 νομένων τὸ βέλτιστον, εὐλαβεῖσθαι δ' ἀεὶ περὶ αὐτοῦ μὴ ἕτερον ἢ

75 παμπόλλων M 76 ποιωθέντες M 79 ταῦτα V 84 ἀρετῇ M;
 κατακώχιμος V 88 ὥστε] ὡς γε V 90 ὑγιὲς] ἀληθὲς V.

τὸ ἀριστον, καὶ τοῦ θεοῦ δεῖσθαι αὐτὸν τοῦ ὁρθοῦ γενέσθαι δι- 95
 δάσκαλον. καὶ οὗς ἂν ἐκάστοτε αἰσθώμαι περὶ τὰ αὐτὰ καταγίνο-
 μένους, τούτοις προσελθόντα, ἂν μὴ τι ἢ τὸ κωλύον, ἀνερωτῶν καὶ
 ἐξετάζειν αὐτοὺς αὐτὰ ταῦτα, ὅπως διὰ τῶν ἀποκρίσεων αὐτῶν φα-
 νερὰ γενόμενα τὰ τῆς ἐκείνων ψυχῆς φρονήματά τε καὶ αἱ διαθέ-
 σεις, περὶ ὧν ἀπορῶ· καὶ παρὰλληλα τοῖς ἑμοῖς τιθέμενα, δῆλον 100
 ἤδη ποιήσωσι ποτέρων δεῖ ὥς ἀληθεστέρων ἀντέχεσθαι.

ταύτη τῇ διανοίᾳ καὶ πρὸς ὑμᾶς ἦλθον, οὐ μὰ τὴν ἱεράν σου
 κεφαλὴν κωμῶδεῖν καὶ διασύρειν (89^ν) τὰ ὑμέτερα βουλόμενος ὥς
 τισιν ἔδοξα, καὶ πάντων ἥκιστα τὰ σά· ἀλλὰ πάντων μάλιστα δια-
 φέρειν ὑμᾶς ἀρετῇ πεπεισμένος, ἐλπίδας τὰς μεγίστας εἶχον ὥς 105
 παρ' ὑμῶν τοῦ ἀληθοῦς τε καὶ ὁρθοῦ περὶ πάντα τευξόμενος.

καί γε τὸ σὸν μέρος οὐκ ἀπέτυχον τῶν ἐλπίδων, περὶ πάντων
 γὰρ ὧν σε ἠρόμην εὐστόχως μοι ἀποκρίνασθαι ἔδοξας, καὶ οὐδὲν
 ὃ τι οὐκ ἔδοξέ μοι αὐτῶν ὁμολογον τῇ ἀκριβεστάτῃ ἀληθείᾳ εἶναι·
 ὧν ἔνεκα οὐκ ὀλίγας σοι ὁμολογῶ χάριτας. ἀλλ' οὐδὲ τοῖς περὶ κα- 110
 λόθιτόν τε καὶ δισύπατον καὶ τὸν χρηστὸν λουνᾶν, οἷς πολλὰκις
 συνέμιξα ἔχω, ὅπως οὐκ εἰδείην χάριν, πολλὰ καὶ ἀγαθὰ παρ' αὐτῶν
 ἐκδιδαχθεῖς.

ἀλλ' ἐνίοις γε τῶν ὁμωνύμων ὑμῖν ἐντυχόν, ὥς οὐκ ὥφελόν
 γε τέρατ' ἅττα καὶ ἀτοπίας δογμάτων, γοῦ μὲν οὐκ ἄξιον εἰπεῖν, 115
 ἀλλ' οὐδὲ διανοίας, δόξης δ' ἡπατημένης (καὶ προπετοῦς φαντασίας)
 γεννήματα, ὑπ' αὐτῶν μεμύημαι. ἐν οἷς διαζεύξεις τινὲς τερατώδεις
 καὶ αὐθις συζεύξεις νοῦ πρὸς ψυχὴν ⁽¹⁾ παρεδίδοντο, δαιμόνων τε
 πρὸς αὐτὴν συνουσιώσεις καὶ φώτων διαφοραὶ πυρρῶν τε καὶ λευ-
 κῶν· καὶ νοεραὶ τινες εἰσοδοὶ τε καὶ ἔξοδοι διὰ τῶν ρινῶν ἅμα 120
 τῷ πνεύματι γινόμεναι, παλμοὶ τέ τινες περὶ τὸν ὁμφαλὸν συμ-

¹¹² οὐ M   ¹¹⁵ τέρατάττά MV.

(1) V. III ep. 523-530.

βαίνοντες· καὶ τελευταῖον συνάφεια ἐντὸς τοῦ ὀμφαλοῦ τοῦ ἡμε-
τέρου δεσπότης πρὸς τὴν ψυχὴν ἐν αἰσθήσει καὶ πληροφορίᾳ καρ-
δίας γινομένη καὶ τοιαῦτ' ἅττα, ἃ τῷ ἐπιτηδεύοντι, ἀναγκαῖόν μοι
125 δοκεῖ ἢ εἰς καθαρὰν μανίαν τελευτῆσαι ἢ (90^r) εἰς φρονήματος
μὲν πλήρωσιν, κένωσιν δὲ φρονήσεως.

ταῦτα οὖν ἐπειδὴ ἀκούσας, ἐνέτυχον μειρακίσκῳ τινί, κινδυ-
νεύοντι τούτοις ὥς ἀληθεῖσι περιπτεσεῖν. διευλαβεῖσθαι παρεκελεύο-
μην μηδὲν τοιοῦτον εἰς τὴν ψυχὴν προσδέξασθαι, μὴ δ' ὥς ὑγιαί-
130 νουσι τοῖς τὰ τοιαῦτα διδάσκουσι προσανέχειν. εἶναι γὰρ καὶ καθ'
ἑαυτὰ ἄτοπα καὶ κατὰ τι παρόμοια τῇ τῶν εὐχιτῶν αἵρέσει. ἐπεὶ
δὲ διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι ὀνομαστὶ αὐτοὺς ἐξεῖπειν τῷ κοινῷ προσ-
εχρησάμην ὀνόματι, αἰτίαν ἔσχον ὥς κατὰ πάντων ἡσυχαστῶν τάδε
εἰπών. ὃ καὶ ὑμᾶς ἴσως λελύπηκεν, οὕς ἐγώ, ὅσα γ' ὑμῖν ἐνέτυχον,
135 ἀρετῆς καὶ ἀληθείας κανόνας τε καὶ παραδείγματα τοῖς εἰς ὑμᾶς
βλέπουσιν ἡγῆμαι.

ταῦτά ἐστι τ' ἀληθῆ, καὶ μηδεὶς ὑμᾶς ἄλλως πείσῃ.

¹²⁴ τοιαυτάττα V

¹³¹ παρόμοια M

¹³⁶ ἡγοῦμαι V.

VI.

Τῷ Δισυπάτῳ.

M.
f. 90^r

Ἔμοι μὲν, ὦ θαυμάσιε, τῆς τε ἀκριβοῦς τῶν ὄντων καταλήψεως, ἧς τὸ ἀκρότατον ἢ ἐνδεχομένη ἐστὶ θεοῦ γνῶσις, καὶ τοῦ ἀγαθο-
ειδῶς (μετ' ἐπιστήμης) διακείσθαι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, κατὰ τὴν
ἐγγωροῦσαν τοῦ κυρίως ἀγαθοῦ μίμησιν, τούτων τῶν δύο οὐδὲν
ἐστὶν οὔτε βέλτιον οὔτε πρესβύτερον, ἀλλὰ καὶ τ' ἄλλα ὅσα ἐστὶ 5
ψυχῶν ἔργα καὶ πάθη ἐπαινούμενα — οἷον σωφροσύνη τε καὶ
ἀνδρεία, (καρτερία τ' ἐν δεινοῖς καὶ ἐγκράτεια,) νηστεία τε (καὶ
ἀγρυπνία, ἔτι) δὲ χαμευνία καὶ ξύμπασα ἢ τοῦ σώματος κακουχία
(τε καὶ ἀσκησις) — ἔὰν μὴ πρὸς (ὅποτερονοῦν) τῶν εἰρημένων
ἀναφέρεται, μάτην τοῖς ἀνθρώποις κατ' ἐμὴν δόξαν ἐπιτηδεύεται 10
(90^v) (καὶ οὐδὲν ὅλως τὴν ψυχὴν ὀνίνησιν, οὔτ' ἐν τῷ νῦν παρόντι
οὔτ' ἐν τῷ μέλλοντι), ὥσπερ οὐδὲ φλεβῶν τομαὶ καὶ διὰ φαρμάκων
καθάρσεις, καὶ ὅσα τοῖς νοσοῦσιν ἰατροὶ ἐπιτάττουσιν, ὀνίνησί τι
τὸ σῶμα, ἂν μὴ πρὸς ὑγίειαν τὴν ἀναφορὰν ἔχη.

ταῦτα δὲ πεπεισμένος, ζητητικὸς τί εἰμι (αὐτὸς) τ' ἀληθοῦς, 15
κ' ἂν τινα αἰσθῶμαι ἡπατημένον, ὅσα γε λωβᾶται ψυχὴν, τῆς τε
ἀπάτης τοῦτον ἀπαλλάξαι καὶ ἐπὶ τ' ἀληθὲς ὁδηγήσαι προθύμως
ἔχω. τούτων γὰρ τῆς προσηκούσης τοῖς φιλοσοφοῦσι τελειότητος
τὸ μὲν ἐστὶ ἀρχή, τὸ δὲ ἀποτελεσμα.

ἔτι δὲ καὶ εἴ τίς μοι διὰ ταῦτα χαλεπαίνει (καὶ λοιδορεῖται) 20
καὶ κακῶς λέγει, οὐδ' ὅτιοῦν ὑπὸ τῶν τούτων λόγων ἀδικεῖσθαι
νομίζω. οὐδὲν γὰρ με τῶν ὅσα πρὸς τὸ σπουδαζόμενον ἔμοι τέλος
τείνει, ἀφαιρεῖται· τοῦναντίον μᾶλλον τὸν ἐκείνου λόγον ὑπὸ τῆς

⁶ ψυχῆς V   ⁸ σύμπασα V   ¹⁰ ἀναφέρεται M   ¹⁴ ἔχει V   ²¹ λέ-
γοι M   ²³ ἀφαίρεται V.

συνεξευγμένης αὐτῷ ἀλογίας καταπατούμενόν τε καὶ ἀδικούμε-
 25 νον καὶ κυριευόμενον ὁρῶν, καὶ τοῦτον θεραπεῦσαι προαιρούμαι,
 τοῦ τε πάθους ἐλευθερῶσαι καὶ τῷ λόγῳ τὴν ἀρχὴν ἀποκατα-
 στῆσαι.

διὸ καὶ τὸν ἱερὸν ἐκείνον ἄνδρα τοῦτον τὸν τρόπον ἀδικούμε-
 νον παρὰ πολλῶν πεπυσμένος, οἱ ἐμὲ ὑπ' ἐκείνου κακῶς γινώσκον-
 30 τες ἀδικεῖσθαι νομίζουσιν, αὐτὸς μὲν (διὰ τῆς προτέρας ἐπιστολῆς),
 φάρμακα τῷ πάθει ᾗθιην δεῖν προσαγαγεῖν, ἃ ἂν οἶά τ' εἶη καὶ
 τοῦ τέως κατέχοντος πάθους καὶ τοῦ ἐναντίου μὲν αὐτῷ, ὁμοίου
 δὲ τὴν μοχθηρίαν τὴν ψυχὴν ἄρχουσαν ἀποφῆναι.

(σὺ δὲ ἠνάγκασάς με (91^α) ἐκείνης ἀφέμενον δι' ἄλλης φιλαν-
 35 θρώπου ἐπιστολῆς, εἰς τὸ ἐναντίον κακὸν θεραπείας προσποιήσει,
 τὸν ἄνθρωπον περιαγαγεῖν).

πρὸς γὰρ τὸν θεωρητικὸν νοῦν (καὶ τὴν ἀληθινὴν ἡμῶν σω-
 τηρίαν), οὐ μᾶλλον ἔστι κακὸν ἢ ἐπ' ἀδοξίαις λύπη ἢ ἡ συμβαί-
 νουσα ἐπὶ (ταῖς) εὐδοκιμήσεσι καὶ τοῖς ἐπαίνοις ἡδονή· ἐμοὶ δὲ
 40 καὶ κάκιον τοῦτο δοκεῖ εἶναι, ὅσῳ ἐκεῖνο μὲν προφανὲς καὶ ἥκιστα
 ἀσπαστόν, διὸ καὶ ἀποτροπὴν μηχανῶνται τοῦ πάθους, αὐτοὶ τε οἱ
 πᾶσχοντες καὶ οἱ φίλοι προσιόντες, τὰς ἐνδεχομένας θεραπείας
 αὐτοῖς τοῦ κακοῦ προσφέρουσι· καὶ ἀπαλλαγῆναι τοῦ πάθους μὴ
 45 δυνηθῶσι, μετριοφροσύνης γοῦν τρόπον γέ τινα αἴτιον αὐτοῖς γί-
 νεται (ἐπιγνοῦσί τε τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν καὶ καταγνοῦσιν ἑαυτῶν
 ὥς μηδὲν καλὸν καγαθὸν κατωρθωκότων).

τῷ δ' ἐναντίῳ πάθει τάναντία συμβέβηκε· σχεδὸν γὰρ καὶ τῷ
 πᾶσχοντι ἄφανες καὶ ἀγαπητόν [τι] (καὶ οὐ πάνυ τοι φυγὴν αὐτοῦ
 μηχανᾶται), καὶ οὐδεὶς τῶν φίλων πρόσσειι τούτῳ ὥς δεινὰ πᾶσχοντι
 50 νουθετήσων τοῦ πάθους περιγενέσθαι. ἀλλὰ δ' ἐπαύξουσιν οἱ πλει-

⁴⁶ κατορθωκότων M   ⁴⁸ τι inserui, om. cdd.   ⁵⁰ νουθετήσων, καὶ
 κάρπὸς τοῦ πάθους V; νουθητήσων M.

στοι τὸ κακὸν τοῖς ἐπαίνοις καὶ ἐκτρέφουσι· καὶ καρπὸς τοῦ πά-
θους τυφὸς καὶ ὑπερηφανία, ἃ μάλιστα θεοῦ χωρίζει τὸν ἄν-
θρωπον.

εἰς τοιοῦτον κακὸν τὸν φίλον ἐμβαλεῖν ἢ σὴ πειρᾶται ἐπιστολή·
σὴ γὰρ ἐπεὶ σοῦ ἐπιτάττοντος ἐγένετο. δεξάμενος οὖν αὐτήν, (91^v) 55
ὅπερ ἄμεινόν σοί (τε κ' ἄκείνῳ) ἡγῆ, τοῦτο ποιήσον.

⁵¹⁻⁵² τυφὸς καὶ ὑπερηφανία ἐστὶν subaudias.

VII.

M.
f. 91^v

Ἰωσήφω τῷ Καλοθέτῳ.

Ὅτι μὲν οὖν ἔστιν οὗ τῆς ἀπλότητος ἐξηνέχθη τὰ γράμματα,
καλῶς μοι δοκεῖς ξυνειδέναι, ὃ ἱερὲ τοῦ θεοῦ ἀνθρώπε· ὅτι δὲ
τῆς διπλότης αὐτὸς αἴτιος ἐγένου οὗ μοι δοκεῖς καθεωρακέναι. ἡ
γὰρ οὐκ ἂν ἐμὲ ταύτης ἦτιώ· ἡ σὺ οὐ τοῦτο ἀπλότητα ἐν τοῖς
5 τοιούτοις οἶει τὴν τῶν λόγων πρὸς τὰ ἐν διανοίᾳ ὁμολογίαν, ὅταν
ταῦτα οὐδ' ὅτι οὖν ἀλλήλοις διαφωνῇ, διπλόην δὲ τὸ ἐναντίον,
ὅταν τις ἕτερον μὲν κεύθῃ ἐνὶ φρεσίν, ἄλλο δὲ εἴπῃ; εἰ δὲ ταῦτα
οὕτως ἔχει — φαίνομαι δὲ ἐγὼ ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις αὐτά, ἅπερ
φρονῶ λέγων καὶ ὁμολογῶν αὐτὸς ἐμαυτῷ, ἐν οἷς δὲ τὰ φιλαν-
10 θρώπινα ἐκείνα πρὸς αὐτὸν λέγω, ἃ ὑμῖν ὑπακούσας ἔγραψα,
ἐν τούτοις μόνοις ἐμαυτῷ διαφωνῶν (καὶ ἄλλα μὲν ἐν φρεσὶ
κεύθων, ἄλλα δὲ λέγων), ὑμῖν χαριζόμενος — πῶς οὐ δῆλον
ὥς ἐν οἷς μὲν ὑμῖν οὐχ ὑπήκουσα ἀπλῶς ἐχρησάμην τοῖς λόγοις,
ἃ δ' ἐγράφη χάριν ὑμῶν, ταῦτά με τῇ διπλόῃ καὶ τῇ κάτω συν-
15 θέσει, ὥς σὺ φῆς, περιέβαλεν; ἀλλ' εἴη μοι πάλιν, κατὰ τὴν σὴν
θεσπεσίαν εὐχὴν, ἐξ οὐρίας τῆς ἀπλότητος ἔχεσθαι καί, μηδενὶ
εἴξαντα, γράφειν τι ἢ λέγειν παρὰ τὸ ἀεὶ δόξαν βέλτιστον.

¹ ὦ] ὁ V; ἀνθρώπε] κεφαλή V   ² ἐν οἷς] ἐν τοῖς V.

VIII.

Τῷ Διςυπάτῳ.

Οὐ τοῦτο σ' ἐχρῆν, βέλτιστε ἀνδρῶν, μόνον σκοπεῖν εἰ μέτεστί
 τι καὶ τραχύτητος τῇ ἐπιστολῇ, ἀλλὰ προσεπισκοπεῖν εἰ καὶ ἀληθῆ
 ταῦτα ἃ κνίζοντα φῆς, καὶ πότερον γεννήματά ἐστι διανοίας ὁμο-
 λογούσης ἑαυτῇ τε καὶ τοῖς λόγοις ἢ οὐ (92^r): καὶ εἰ πρὸς τὸ κατ'
 ἀλήθειαν ἡμῖν τείνει τέλος, ὥσπερ οὐδ' ἐν ἱατρικῇ δῆπου τὰ χρηστὰ 5
 καὶ ὠφέλιμα καὶ τὰ μὴ τοιαῦτα τῶν φαρμάκων τῷ παραυτίκα
 ἡδεῖ τε καὶ λυπηρῷ διορίζομεν, ἀλλ' εἰ πρὸς ὑγίειαν τείνει, οὐ
 ἔνεκα παῖσά ἐστι τοῖς ἱατροῖς ἢ σπουδῇ, οὐδὲν τὸ ἡδὺ ἢ τὸ λυπη-
 ρὸν ὑπὸ λόγον ποιοῦμεθα. σχεδὸν δὲ (καὶ) τοῖς ὠφελιμωτάτοις τῶν
 φαρμάκων ἀηδεστάτοις συμβέβηκεν εἶναι, καὶ ἐν πάνυ ὀλίγοις ἴδοι 10
 τις ἂν τὸ ἡδὺ τῷ ὠφελίμῳ συνδεδραμηκός.

τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ τῶν τοιούτων λόγων. οὐχ οἱ μετὰ
 χάριτός τινος καὶ ἐπαίνων λεγόμενοι πρὸς γε τοὺς ἀρετὴν ἀσκοῦν-
 τας, οὗτοι τυγχάνουσιν ὄντες καὶ ὠφελιμώτεροι, οὐδ' οἱ παραχρημα
 τὴν ἀκοὴν ἡδύναντες τύφου καὶ οἰδήματος τὴν προσδεξαμένην αὐ- 15
 τοὺς ψυχὴν ἐμπιπλάσιν, ἀλλ' οἱ τὸ πρῶτον διὰ τῆς αὐστηρότητος
 μικρὸν τῆς ψυχῆς καθαψάμενοι, ὀλίγον ὕστερον ἡρεμυσάσῃ αὐτῇ
 τὴν ἑαυτῶν ἀρετὴν ἐπιδείκνυνται καὶ τὴν προσήκουσαν αὐτῇ δω-
 ροῦνται ὑγίειαν. ἅπερ, ἐὰν μὴ προσῇ καὶ τοῖς ἑμοῖς λόγοις, ψόγου
 τῷ ὄντι εἰσὶν ἄξιοι οὐκ εἰ δάκνουσιν ἢ κνίζουσιν, ὥς ἡ σὴ φήθη 20
 θειότης. ἔπειτα μέντοι οὐδ' οἶμαι τὸν θεῖον καὶ ἱερὸν ἰγνάτιον, δὴ
 οἶδα ἀρετῆς διὰ βίου ἐπιμελούμενον, τοσοῦτον ἐπιλήσμονα γενέσθαι
 τῆς ἐπὶ τὸ ἄναντες ὁδοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ θυμοῦ καταβαπτισθῆναι,
 ὥστε πλειόνων δεῖσθαι πρὸς θεραπείαν τοῦ πάθους ἢ ὅσον αὐτῷ

⁸ τοῖς ἱατροῖς ἐστὶ V

⁹ καὶ om. V

¹⁷ ὀλίγω M.

25 ὁμολογῆσαι πάντα καλά τε καὶ ἀγαθὰ μοι δεδόχθαι τὰ ὑπ' αὐτοῦ
πρὸς με τότε εἰρημένα· ὃ καὶ πεποί(92^ν)ηκα ⁽¹⁾.

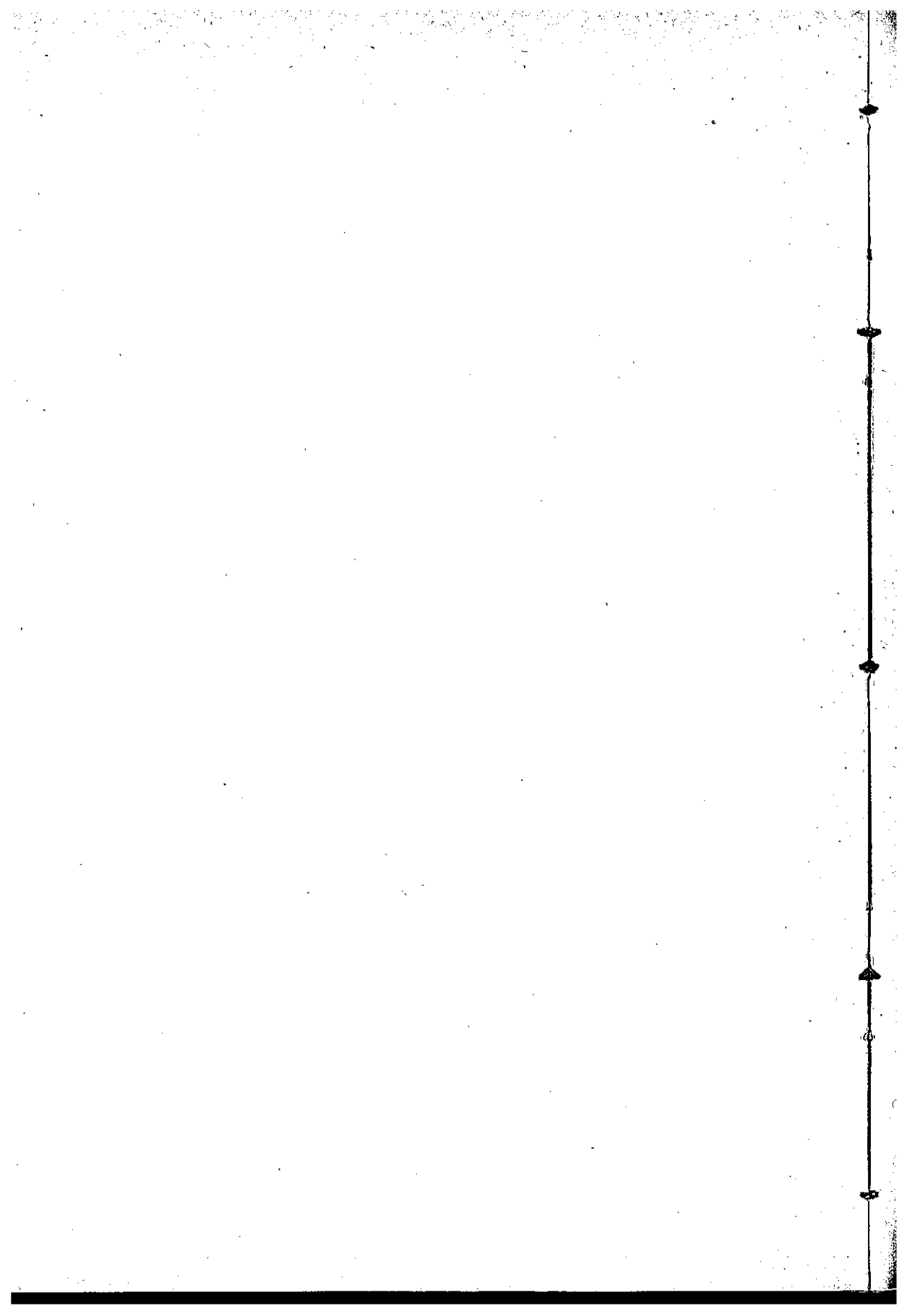
τὰ δ' ἄλλα τῆς ἐπιστολῆς, ἀπολογία τις ἦν ὑπὲρ ἑμαυτοῦ. ὥστε
οὐκ εἰ δάκνοντα ἦν ἔδει σκοπεῖν, ἀλλ' εἰ δυνατόν ἦν ἔμοι τὸ ἀλη-
θὲς ἀφέντα ἄλλως ὑπὲρ ἑμαυτοῦ ἀπολογήσασθαι, τοῦτο θεωρεῖν.

30 τί δεῖ με μακρολογεῖν; εὖ ἴσθι ὅτι οὐ τελέως σοι ὑπήκουσα
διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τελέως φιλοσοφίας παρακοῦσαι, ἥ με ἀναγκά-
ζει αἰεὶ οὐ πρὸς χάριν καὶ ἡδονήν, πρὸς δὲ τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ
ἄριστον ποιεῖσθαι τοὺς λόγους.

³⁰ οὔτε λέως M.

(1) Cf. Ep. V, 105-113.

INDICI

LESSICO FILOSOFICO E TEOLOGICO

AVVERTENZA

I testi, dagli argomenti filosofici e teologici, presentano la terminologia già adottata dagli antichi filosofi e che si è evoluta nelle opere dei Padri Greci. Il valore di moltissimi termini è purtroppo taciuto dai comuni lessici. Malgrado il commento e la traduzione saltuaria di taluni passi presentati nello studio introduttivo, abbiamo tuttavia creduto opportuno scegliere le espressioni più caratteristiche. E ciò per dar ragione delle nostre interpretazioni e offrire al lettore il mezzo di una più comoda personale indagine sul pensiero dell'Autore. È bene tuttavia avvertire che l'economia dello spazio — e non soltanto dello spazio — ci ha costretti a limitare la nostra rassegna. Ci siam quindi fermati sui tratti di particolare rilievo in maniera che il lessico serva anche da indice degli argomenti. Ciò giustifica l'inserzione di alcune voci, pochissime invero, che non appartengono nè alla terminologia filosofica nè alla teologica.

Per quanto riguarda il criterio della compilazione il lettore s'avvede che le voci derivate, che hanno subito una particolare evoluzione semantica, sono state presentate separatamente da quelle della stessa radice.

ABBREVIAZIONI

apod.	= apodittico	Pal.	= Palamas
B.	= Barlaam	rel.	= relazione
def.	= definizione	sill.	= sillogismo
dial.	= dialettico	sin.	= sinonimo
diff.	= differente	Sp. S.	= Spirito Santo
F.	= Figliuolo	SS. PP.	= Santi Padri
n.	= nota	teol.	= teologico
opp.	= opposto	t.	= testo
P.	= Padre		

SEGN

(( ))	: aggiunte dello stesso B.	— —	: chiudono note esplicative
	nella revisione dei suoi scritti	—	: radice o voce sottintesa
( )	: parola sottintesa	=	: corrispondente, analogo

*Ἀγαθοειδώς benevolmente, con carità cristiana τοῦ ἀγαθοειδώς ((μετ' ἐπιστήμης)) διακρίσθαι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους di proposito, con consapevolezza comportarsi benevolmente col prossimo, 63.

ἀγαθόν, τό. il Bene τὸ ἀνώνυμον καὶ ὑπερούσιον ἀγ. l'indefinibile e supersustanziale Bene 3. 476. *ἀγαθυνόμενον*, τό. La cosa buona — che è tale in quanto è partecipe della bontà assoluta —

συνορᾶν ἐκ τῶν ἀγαθυνομένων τὴν αὐτοαγαθότητα comprehendere, riuscire a vedere la bontà in sè dalle cose buone 1 293.

ἀγάπη = ἔξις καὶ διάθεσις τῆς ψυχῆς amore = abito e disposizione dell'anima 5 64; amore cristiano, carità 3 852.

ἄγγελος: ἔστιν ἐγκοσμίαν μὲν ἀγγέλων γένος ἐν τοῖς ἀληθείαι (a ispirare la mente dell'uomo) nella verità c'è un solo ordine di angeli universali. 5 69 v. Ps. Dion. Ar. Div. Nom. 684c.

ἀδύνατον: ἀναγκαῖον ἢ ἀδυνάτω 2 118.; δεῖξιν δι' ἀδύνατον dimostrazione per assurdo 1 63-66.

αἰδία: αἰδία καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχοντα principi eterni ed immutabili 1 858.

αἰρέσις: παρόμοια τῇ τῶν Εὐχιτῶν αἰρέσει principi simili a quelli dell'eresia degli Euchiti 5 131.

αἰσθήσις: ἐν αἰσθήσει καὶ πληροφορία τῆς καρδίας nella sensazione e sicura coscienza del cuore 5 123. ἐπειδὴν τὰς αἰσθήσεις καὶ τὰς λέξεις καθάπαξ ἀφέντες μυστικῶς τῷ θεῷ συγγένησθε allorchè abbandonati completamente il senso e la favella vi unite misticamente con Dio 1 306; — ἐραπτόμεθα αἰσθήσει afferriamo col senso 1 660; ἐπιστήμη καὶ αἰσθήσις nozione e sensibilità 3 730.

αἰσθητής: ταῦτα τὰ αἰσθητά, questo mondo sensibile; τῶν καθέκαστα αἰσθητῶν dei sensibili particolari 1 469. 661.

αἴτημα, postulato; βελτίων μὲν αἰεὶ συλλογισμὸς ὁ ἔξ ἐλαττόνων αἰτημάτων τοῦ ἐκ πλείονων il sillogismo formato di un più piccolo numero di postulati è sempre migliore di quello composto di più postulati 1 392.

αἰτία, causa 1 177; τοῦ ἐν τοῖς οὐσι καλοῦ θεός, Dio causa del bene che è nelle cose 3 294; πρώτην αἰτίαν (τῆς θεότητος), τουτέστι τὸν πατέρα καὶ μοναρχίαν ἐν ἡμῖν τὸ φανταζόμενον la prima causa della divinità, cioè il Padre e la Monarchia costituiscono in noi un solo concetto 1 273; δεῖ τὰς προτάσεις τοῦ ἀποδεικτικού συλλογισμοῦ αἰτίας εἶναι

τοῦ συμπεράσματος occorre che le premesse del sillogismo apodittico siano cause della conclusione 1 412.; τὴν αἰτίαν τοῦ μὲν πράγματος οὐδέποτε δηλοῦντα, τοῦ δὲ συμπεράσματος οὐ πάντοτε (il sillogismo dialettico) la causa sostanziale non la rivela mai, la causa della conclusione non sempre 1 849.; κατ' αἰτίαν secondo, in rapporto di causa: αὐτοζωὴ ὧν ὁ θεὸς καὶ αὐτοσοφία κατ' αἰτίαν, καθ' ὑπαρξιν οὔτε αὐτοσοφία οὔτε αὐτοζωή — Dio essendo per sè vita e per sè sapienza secondo causa, non può essere per sè sapienza e per sè vita secondo esistenza 1 757ss. 784. 803. 807. 809; 3 187-188. per i vari rapporti κατὰ μέθεξιν, καθ' ὑπαρξιν, κατ' αἰτίαν 1 761ss.

αἴτιον causa: ἀνάγκη μοι φαίνεται... τὸ ὑπερούσιον φῶς καὶ τὴν ὑπερσοφον σοφίαν αἴτιον... τοῦ τοιούτου ἀγαθοῦ ὑπολαμβάνειν mi sembra necessario considerare la luce e la sapienza soprannaturali causa di questo bene 3 293. 271; 1 649. — τό: ποιητικὸν αἴτιον τὸ πρῶτον ἀγαθόν causa efficiente il sommo bene 3 486; πρότερον (v.) 1 603. 609 (v. εἰδησις). 610. τὸ αἰτίω εἶναι: l'essere causa; la causalità ἄτοπον ὡς ἕτερον ἕτερον ὑπολαμβάνειν ὑπάρχειν τῷ θεῷ τὸ αἰτίω εἶναι τοῦ αὐτοεσῆς: è assurdo credere che l'essere causa del « di per sè uno » sussista in Dio come cosa diversa (dello stesso essere Dio) 1 775.

αἴτιος: πῶς οἱ ἐν ἡμῖν λόγοι τῆς θείας ὑπερουσιότητος αἴτιοι ἂν εἴεν; in qual modo i concetti esistenti in noi uomini (della natura) potrebbero essere causa della divina supernaturalità? 1 641.

ἀκατάληπτος: πᾶσι μαρτυρεῖται ἡ τοῦ θεοῦ οὐσία ἀκατάληπτος εἶναι da tutti è affermato che l'essenza di Dio è incomprendibile 1 801., 716.

ἀκατανόητος: αὐτοῖς τοῖς Χερουβὶμ ἀκατανόητον οὖσαν — τὴν ὑπεροχὴν — (la divina superenza) che è incomprendibile agli stessi Cherubini 3 460.

ἀκολουθία: prassi, procedimento: κατὰ τὴν συλλογιστικὴν ἀκολουθίαν

secondo il procedimento sillogistico 1 413.

ἄκρα, τὰ: termini estremi καὶ τὸ ὑπὸ τῶν ἄκρων ἴσον ἢ τῷ ἀπὸ τῆς μέσης, ἀνάγκη τὰς τρεῖς εὐθείας ἀνάλογον εἶναι perchè vi sia uguaglianza dei termini estremi col termine medio occorre che le tre rette siano proporzionali. 1 512-513. 509.

ἀκτίς: τοσοῦτον ἐγένον τῶν παμφαῶν ἐκείνων ἀκτίνων: sei divenuto così circondato di codesti luminosissimi raggi 1 9., 442.

ἀλήθεια: verità — in senso universale — τοῦ μὲν οὖν ψεύδους τὴν αἰτίαν δαίμονες ἀποφερέσθωσαν, τῆς δ' ἀληθείας θεός: causa dell'errore siano riconosciuti i demoni, della verità Dio. 3 308. 559; in endiade con valore di agg. ἀρετῆς καὶ ἀληθείας κανόνας norme di vera virtù 5 135.

ἀληθής, τό: la verità particolare... τῶν νοημάτων ὧν περὶ ἕκαστον τυγχάνομεν ἔχοντες, τὰ μὲν εἶναι ἀληθῆ ὅσα αὐτῶν ἐκείνων τῶν ὄντων ἐφάπτεται, τὰ δὲ εἰδωλικά τε καὶ φασματώδη καὶ ἀπατηλά, ἀπὸ δὲ τινων συμβεβηκότων ὑποδυόμενα τὰληθῆ καὶ αὐτὰ ἐκεῖνα προσποιούμενα εἶναι, ἀνάλογον ἔχοντα ἕκαστον πρὸς ἕκαστον τὸ ἀληθές, ὡς τὸ ἐκάστου εἰδωλον πρὸς αὐτὸ τὸ ὄν. dei concetti che noi ci formiamo su ogni cosa sono veri quelli che sono aderenti alle loro rispettive realtà, illusori fantastici e fallaci quelli che rivestiti di alcuni accidenti fanno credere di essere veri, ma che invece stanno ciascuno rispetto alla verità come ogni immagine sta rispetto all'essere reale 5 45-50-69. 106., v. ἄγγελος — 1 480., 2 131., 3 135. ὅτι τὸ ἀληθές βοηθεῖ, τοῦτο ἀληθές cioè che trova sostegno nella verità è verace 3 137, 147. 148. 302 alibi. — ὡς = δικαίως: οὐδ' ἐν τούτοις δλ. ὑπὸ σοῦ ἐληλέμεθα nemmeno su questi argomenti siamo stati da te accusati a ragion veduta 3 70.

ἀλληλουχία, reciproca connessione — rapporto fra due termini e nel caso particolare fra ὁ ἐνεργεία νοῦς καὶ τὸ ἐνεργεία νοητὰ

l'intelletto in atto e l'intelligibile in atto 3 535.

ἄλλος: «οὐκ ἐξ ἄλλου» «non da altri» — della terminologia teologica sulla Proc. dello Sp. S., τὸ τῆς διανοίας μεταβατικὸν ἐκ τοῦ διαγοισθαι πρότερον ὅτι «οὐκ ἐξ ἄλλου» εὐθὺς συνάγει ὅτι «ἐκ τοῦ πατρὸς μόνον» il passaggio dialettico dalla iniziale concezione del «non ab altero» porta direttamente all'ammissione del «a patre solo» 1 526. — τὸ πρὸς ἄλλον ἀεὶ εἶναι la natura relativa, l'insita relazione 1 896. — ὡς: ταῖς ἄλλω ἐχούσαις τρισὶν (εὐθείαις) alle tre rette che siano in diverso rapporto 1 511. ἄλλο τε ἄλλος ἔχοντα instabili; 1 848 opp. a δὲ ὡσαύτως ἔχοντα immutabili, costanti 1 857-858.

ἄμεσος: (συλλογισμός) ἐξ ἀμέσων sillogismo formato su nozioni immediate 1 481. 866. 869. 888. — τὰ ἄμεσα κρείττω ἢ κατ' ἀπόδειξιν le nozioni immediate sono migliori delle nozioni dedotte da dimostrazione 1 774. — ὡς: in modo immediato, diretto, opp. ἐμμέσως: (οὐδὲ σὺ... εἰποὺς ἄν) τὰ μὲν αὐτῶν κατηγορεῖσθαι τοῦ θεοῦ ἀμέσως, τὰ δ' ἐμμέσως nemmeno tu potresti dire se alcuni di quegli attributi sono immediati in Dio altri invece indiretti 1 300. — ἕτερον καθ' ἑτέρου τῆς αὐτοαπλότητος ἐκείνης κατηγορούμενον ἢ ἀμέσως ὅλως ἢ ἐμμέσως un attributo di quella semplicità assoluta assume valore diverso secondo (si dica) che sussiste (in Essa) in modo assolutamente immediato o indiretto. 1 307. — τοῦ δὲ ἀμέσως τινὶ ὑπάρχοντος οὐδεὶς ἀποδεικτικὸς συλλογισμὸς γίνεται. ἀλλὰ μὴν τὸ οἶσθαι γὰρ μὴ ἀμέσως ὑπάρχειν τὸ πατρὶ καὶ θεῷ τὸ μόνον εἶναι προβολέα τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀλλ' εἶναι τὴν μέσον καὶ αἰτίον αὐτῷ τοῦ μόνον εἶναι προβολέα, μὴ λίαν ἢ πλημμελές; Su quel che a un soggetto sussiste in maniera immediata non si fa alcun sillogismo apodittico. Ma allora credere che l'essere il solo emanatore dello Sp. S. non sussista in Dio Padre direttamente, ma che dell'essere il solo emanatore vi sia per Lui una causa

estanea — indiretta — non ti pare sia cosa sconveniente? 1 397 ss. — τὰ ὑπὸ θεοῦ ἀμέσως οικονομούμενα ὑπὲρ ἀποδείξιν εἶναι le operazioni personali di Dio trascendono la dimostrazione 3 656.

ἀμετάβλητος: immutabile. ἀλλ' ὅς (συλλογισμός) ἂν ἡ ἀληθής, εἰ γε περὶ ἀμεταβλήτου ἐστὶ πράγματος, αἰεὶ ἐστὶν ἀληθής: ma il sillogismo che sia verace, se verte su un soggetto immutabile, è sempre verace 1 903.

ἀμεταπειστος = indissuasibilmente — trad. non elegante, ma fedele —: διὰ τὸ δεῖν τοὺς πιστοὺς μᾶλλον ἀμεταπειστος πρὸς αὐτὸν ἔχειν per indurre i credenti a credere a quel (sillogismo) più indissuasibilmente 1 345. 3 501.

ἀμφιβολία: — figura sofistica — doppio senso παραλογισμός παρὰ τὴν ἀμφιβολίαν paralogismo per amfibolia = doppio senso 3 77. v. ἀμφίβολον.

ἀμφίβολον, τὸ: il doppio senso — determinato, particolare, da distinguere da ἀμφιβολία doppio senso generico o la figura dialettica costituita dall'ἀμφίβολον 3 125.

ἀμφιῤῥητής: (συλλογισμός) ἔξ ἀμφιῤῥητῶν sillogismo — formato — su nozioni incerte. 1 844. 848. 877. 890: v. sill. dial.

ἀναγκαῖον: necessario τὸ —: elemento proprio, e quindi indispensabile del sill. apod., opp. all'ἐνδεχόμενον del sill. dial. εἴτε ἀναγκαῖον εἴη τοῦτο εἴτε ἐνδεχόμενον se ciò sia necessario o possibile 1 861; 480. 858. 866. 868., 2 118.

ἀνακίρνασθαι fondersi: ἡ γὰρ οὐ καὶ τὸ ἐφάπτεσθαι καὶ τὸ ἀνακίρνασθαι τὰ σὰ ταῦτα, ὁμοίως τῷ συzyεῖν διαβάλοι ἂν τις ἐπὶ νοῦ καὶ νοητῶν ἀκούων αὐτὰ λεγόμενα; forse che questi tuoi «ἐφάπ. καὶ ἀνακ.» — attaccarsi e fondersi — non potrebbero adottarsi con lo stesso valore di συzyεῖν — congiungersi — quando si volesse parlare (delle relazioni) dell'intelletto e del pensato? 3 607 ss. — 588.

ἀνάκρασις mescolanza 3 581. v. συzyία.

ἀνάλογον proporzionale αἱ ἀνάλογον τρεῖς εὐθεῖαι tre rette proporzionali 1 508. 513. — ἀνάλογον ἔχειν essere in rapporto — ἀν. ἔχοντα ἕκαστον πρὸς ἕκαστον τάλιθές (parvenza esteriore) che è in rapporto alla corrispettiva realtà (dell'essere) 5 49.

ἀναλυτικός, ἡ μέθοδος metodo, procedimento analitico 1 832, 3 205.

ἀνάστασις: τῶν νεκρῶν la resurrezione dei morti 2 141.

ἀνοδος: ascensione ἀπὸ τῶν κτισμάτων ἐπὶ τὸν δημιουργὸν dalle cose create al creatore 1 943.

ἀντιστρέφων: ἀντιστρέφοντα κεφάλαια termini convertibili 3 145.

ἀντίστροφον, τὸ: la maniera, condizione o lo stato inverso 1 512.

ἀνυπόστατον: inesistente. (ταῦτα) ἀνυπόστατά ἐστιν ἡ μετέχει τινὸς ὑπάρξεως: queste cose sono inesistenti o partecipano di una certa sussistenza 1 671.

ἀνωθεν: desursum, di origine celeste: λόγος ἀνωθεν da distinguersi dal καθόλου λόγος nozione universale. 1 470.

ἀνώνυμος indefinibile. τὸ ὑπερούσιον καὶ ἀνώνυμον ἀγαθόν. Il Bene soprannaturale è ineffabile 3 475.

ἀξίωμα: assioma. οὐδεὶς ἀποδεικτικὸς συλλογισμὸς ἐπιχειρεῖ πρώτην ἀρχὴν καὶ ἀξίωμα δεικνύναι nessun sill. apod. tende a dimostrare un principio primo e un assioma 1 350. — ὅπερ ἐστὶ τοῖς γεωμέτραις... ἀξίωμα, τοῦθ' ὅμιν ὑπάρχει ἐκάστη τῶν ἀποράσεων, quel che per i geometri è l'assioma, per noi sono ciascuna delle rivelazioni 1 355. — αὐτόπιστον l'ass. è credibile di per sé 2 130., 105. 197. 224.

ἀπειρία infinità. — τοῦ θεοῦ τῷ θεολόγῳ καταληπτὸν εἶναι essere comprensibile al teologo l'infinità di Dio 3 467 (per il commento alla frase e il suo significato ortodosso v. id. 461-473).

ἀπερινόητος: ἃ περὶ θεοῦ... ἀπερινόητα μένει καὶ ἀκατάληπτα i misteri divini che rimangono inintelligibili e incomprendibili 1 716.

ἀπερίτρεπτος: ὅτι τινι τὸ ἀληθὲς βοη-
θεῖ τοῦτο ἀληθὲς καὶ ἀπερίτρεπτον
ciò che viene sostenuto dal vero
è anch'esso vero e incontrover-
tibile 3 137.

ἀπλότης, ἡ: sincerità 7 1., ἀπλότη-
τα... οὐκ οἶει τὴν τῶν λόγων πρὸς
τὰ ἐν διανοίᾳ ὁμολογίαν; non cre-
di che la sincerità consista nella
corrispondenza delle parole al
pensiero? 7 4.

ἀπλῶς assolutamente: ὁ ἀποδεικτι-
κὸς συλλογισμὸς πᾶσιν ἀπλῶς δοκεῖ
εἶναι ἀληθής il sill. apod. appare
vero assolutamente a tutti — a
tutti senza distinzione — 1 403;
ἀλλὰ καὶ ἡ μονὰς καὶ ἡ τριάς πᾶ-
σιν ἀπλῶς ἄγνωστον ma anche la
monade e la triade (divina) so-
no a tutti assolutamente inin-
telligibili 1 707; — τό, il senso
assoluto, il « sic et simpliciter »,
in rel. con τὸ πᾶν « secundum quid »,
sotto un certo aspetto: τοιοῦτος
μὲν οὖν ὁ συλλογισμὸς παρακρούε-
ται δὲ παρὰ τὸ πᾶν καὶ ἀπλῶς· ὁ
γὰρ πᾶν εἶπον αὐτός, ὡς ἀπλῶς εἰ-
ρημένον ἐκλαμβάνει σιφίττο è dun-
que il tuo ragionamento, ma
esso è sbagliato e « in senso as-
soluto » e « sotto un certo aspet-
to » perchè quello che io ho detto
« sotto un certo aspetto » esso lo
considera come detto « in senso
assoluto » 3 58 ss.; 125. 322. 335.

ἀποδεικτική, ἡ, la capacità dimo-
strativa dell'uomo ὑπὲρ τὴν ἐμὴν
ἀποδεικτικὴν εἶναι τὸ θεῖον il di-
vino trascende la mia capacità
dimostrativa 3 513., 516. 518.
520.

ἀποδεικτικός, dimostrativo, apodit-
tico (sill.). 1 327. 344. alibi pas-
simum in 1. 2. 3. — ἀπ. ἡ μέθοδος
metodo, procedimento apodit-
tico 1 831, — τὸ ἀπ. ὅν εἶναι
apoditticità, dimostrabilità: ὁ σὺ
φῆς ἀποδεικτικώτατον εἶναι οὐ μόνον
ἀποτυχάνει τοῦ ἀποδεικτικόν
εἶναι, ἀλλ' ἡδὴ πρὸς τῷ ἀσυλλόγι-
στον εἶναι καὶ τὸ ἐν ἀρχῇ αἰτεῖται
quel (sill.) che tu dici essere
apodittico al massimo grado non
solo non consegue l'apodittici-
tà, ma accusa l'irrazionalità e
pecca per petizione di principio,
1 501. — ὡς: οὐκ ἐπιτυχάνει τοῦ
ἀπ.ὡς συλλογίζεσθαι non perviene

a un ragionamento apodittico
1 351.; ἀλλ' εἰ μὲν τοῦτο πῶς
ἀποδεικτικῶς περὶ αὐτὰ ἔχεις; Ma
se è così, come su questi pro-
blemi puoi procedere apodittica-
mente? 1 688. Per altro v. συλ-
λογισμός.

ἀποδεικτός: dimostrabile. ἡ θεία
οὐσία μὴ ἀπ. ἡ: la divina essenza
è indimostrabile 1 673. 3 805.,
πῶς ἀποδεικτὰ μὴ ὄντα γε ἐπιστη-
τά; come ciò può essere dimostra-
bile dato che non è conoscibile?
1 717. τὸ ἀποδεικτὰ εἶναι la di-
mostrabilità: ἡ τῶν πατέρων περὶ
τοῦ ἀποδεικτὰ εἶναι τὰ θεία δόξα
ἀσυγκρίτως ὑπερέχει τοῦ κατ' Ἀρι-
στοτέλην ὑπὲρ ἀπόδειξιν l'opinione
dei (santi) Padri sulla dimostra-
bilità delle cose divine è incom-
parabilmente al di sopra della
(teoria) della trascendenza ari-
stotelica. 3 723.

ἀπόδειξις: dimostrazione. διττὸν τὸ
τῆς ἀποδείξεως ὄνομα· κοινῶς τε
καὶ ἰδίως λεγόμενον duplice è il
nome della dimostrazione: il co-
mune e il propriamente detto —
sill. apod. — 1 311., 2 33. 3 368.
405. 824. — κατὰ μὲν τὸ ἕτερον
συγχωρῶ τοὺς περὶ θεοῦ λόγους ἄν
ὡσι συλλελογισμένοι καὶ ἀληθεῖς,
ἀποδεικτικούς συλλογισμούς ὀνομά-
ζεσθαι... κατὰ δὲ τὸ ἕτερον, περὶ
οὐ μοι ὁ πᾶς λόγος, οὐδενὶ φημι
τῆς τοιαύτης προσήκειν προσηγο-
ρίας secondo l'uno (il comune)
convegno che le dissertazioni
teologiche, che siano ben ragio-
nate e giuste, siano chiamate
sillogismi apodittici; però secon-
do l'altro — inteso nel senso pro-
prio aristotelico —, sul quale
tratta tutta la mia opera, io af-
fermo che a nessun sillogismo
teologico convenga simile deno-
minazione (di sillogismo apo-
dittico) 3 406 ss. alibi passim
frequenter in 1. 2. 3. τὰ περὶ
θεοῦ πάντα ἀνώτερα πάσης ἀπο-
δείξεως le proprietà divine sono
tutte al di sopra di ogni dimo-
strazione 1 824. — φαίνη δὲ δι-
σῶρων τῶν παλαιῶν οἱ τὴν ἀπό-
δειξιν ἐπὶ τῶν θείων ἀπηγόρευ-
σαν: ti ridi manifestamente de-
gli antichi i quali rinunciaro-
no alla dimostrazione sulla di-
vinità 1 826, — ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν

(v.) 1 119. 150. 177. — τῶν ὄντων: principio degli esseri, Dio 1 148. 166ss. passim. — principio ipostatico di derivazione 1 166-173ss. passim. — « ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή » principium a principio: κατὰ τὸ θεογόνον secondo la generazione in Dio 1 162.; δημιουργική id.; 1 81. 91. 168. — : δύο ἀρχαί 1 116 = ἀρχή καὶ ἀρχή 1 144 passim usque ad 225. — : ἡ πρώτη καὶ δευτέρα ἀρχή 1 92. — : μία ἐκ δύο συνισῶσα ἀρχῶν un unico principio formato da due Persone due principi 1 92. — : τρεῖς ἀρχαί 1 179. 181. — ἀπλῶς principio assoluto 1 174. 176.

ἀρχικώτατα = πρώτιστα: primordiali 1 297.

ἄσκησις vita ascetica 6 9.

ἀσυλλόγιστος: τὸ ἀσυλλόγιστον εἶναι: irrazionalità 1 503 (v. ἀποδεικτικός). — ὡς ἔχειν πρὸς τὸ ζητούμενον procedere irrazionalmente sull'argomento d'indagine 1 863.

ἀτύπωτος — οὐς ἀρχετυπίας (v.) 1 381.

ἄυλος: -ου φωτὸς νοεροῦ d'incorporata luce intellettuale 1 290. — -ους ἀρχετυπίας immateriali forme primitive 1 381. — ὡς ἔχειν: possedere astrattamente (τοὺς λόγους:) 1 600.

αὐτοαγαθότης: « ipsamet bonitas » (Ps. Dion. 636c): ἐκ τῶν ἀγαθνομένων τὴν αὐτοαγαθότητα dalle cose buone - rese buone - la bontà in sè 1 293.

αὐτοαπλότης: semplicità assoluta - attribuito di Dio - 1 307. (v. ἀμέσως).

αὐτοέν, τό: οὐχ ἕτερόν ἐστι τὸ αὐτοέν τῆς τοῦ θεοῦ ὑπάρξεως, ἀλλ' αὐτὸς ὁ θεὸς ἐστὶ τὸ αὐτοέν καὶ τοῦτ' ἐστὶν ἡ τοῦ θεοῦ ὑπαρξίς, τὸ εἶναι αὐτοέν: l'unità assoluta non è diversa dalla sussistenza di Dio, ma Dio stesso è l'unità assoluta: perchè questa è l'essenza di Dio, l'essere unità assoluta 1 747ss. 771. — τὸ αἰτίω εἶναι τοῦ αὐτοενός l'esser causa dell'unità assoluta 1 776. κατ' αἰτίαν τῷ αἰτίος καὶ ὑποστάτης εἶναι καὶ αὐτοῦ τοῦ αὐτοενός: l'esser autore e creatore dell'unità assoluta sussiste in Dio

stesso in rapporto di causa 1 757.

αὐτοζωή, ἡ: vita assoluta, la vita in sè ἐκ τῶν ζωοποιουμένων τὴν αὐτοζωήν — συνοράν — comprendere dalle cose viventi (vivificate) la vita in sè — la vita assoluta 1 294. — αὐτοζωή ὧν ὁ θεὸς καὶ αὐτοσοφία κατ' αἰτίαν: essendo Dio vita assoluta e sapienza assoluta secondo causa 1 761.

αὐτόπιστος: τοῖς αὐτοπίστοις λογίοις ὡς ἀρχαῖς καὶ ἀξιώμασι χρῆσθαι servirsi delle scritture (in quanto di per sè credibili) come principi ed assiomi 1 931, τὰ αὐτόπιστα ἀξιώματα gli assiomi di per sè credibili 2 130.

αὐτοσοφία sapienza assoluta, di per sè sapienza κἂν λέγῃς τὸν υἱόν... κἂν θεὸν κἂν αὐτοσοφίαν anche se chiami il Figlio, Dio e sapienza assoluta 1 126. 303. 761.

βέλτιστον, τό: τῶν προφαινόμενων τὸ βέλτιστον l'apparenza migliore 5 94.

γένεσις: τοῦ κόσμου creazione del mondo 2 140.

γεννήτωρ: ὁ μὲν πατὴρ πηγὴ ἐστὶ καὶ ὡς γεννήτωρ καὶ ὡς προβολεὺς il Padre è fonte e come genitore e come emanatore 1 230, 365: μόνον τὸν πατέρα γεννήτορα καὶ προβολέα solo il P. è generatore ed emanatore. 1 362.

γένος: ἀγγέλων 5 69. — δαιμόνων 5 71.

γεωμέτρης: -αις ἀρχή καὶ κοινὴ ἐννοια καὶ ἀξίωμα ciò che per i geometri è il principio, la nozione comune e l'assioma 1 354, 3 258.

γεωμετρία: πιστότατα μὲν καὶ σαφέστατα τῶν κατὰ φιλοσοφίαν τὰ κατὰ γεωμετρίαν τυγχάνει ὄντα, τούτων δὲ πιστότερα τὰ τῶν λογίων νομίζεσθαι ἀξιώ: le più vere ed evidenti acquisizioni filosofiche sono quelle della geometria, ma io credo di reputare le rivelazioni delle Scritture ancora più credibili di queste 3 504.

γνώριμος: -ον φύσει noto per natura 1 420. 423. 426. 428 = γν. ἀπλῶς naturalmente noto 1 916. — χα-

ριτι: εἰ δὲ ὑμῖν τοῖς πεφωτισμένοις γνωριμώτερα τυγχάνει οὕσα ἢ ἐλάττων πρότασις ἢ τὸ συμπέρασμα, οὐ φύσει τοῦθ' ἡγείσθαι χρή, ἀλλὰ χάριτι se per voi (Esicasti) illuminati la premessa minore è più nota della conclusione, questo bisogna considerare (come concessio) non per natura, ma per grazia I 427-429. — ὁτατος: I 313.

γνώσις: I 630; τὰ περὶ τῶν διαφόρων γνώσεως le opinioni sui diversi problemi della conoscenza 3 314; τὰ πρῶτα θεῖα ὑπὲρ τὴν ἀνθρώπινην γνῶσιν la suprema divinità è al disopra dell'umana possibilità conoscitiva 3 316. — θεοῦ 3 339.

γνωστικός: —ὡς ἔχειν τοὺς οὐσιώδεις λόγους possedere le idee sostanziali per virtù speculativa I 601-603. 608.

δαίμων: spirito. — ὡν γένος 5 71; τοῦ μὲν οὖν ψεύδους τὴν αἰτίαν δαίμονες ἀποφερέσθωσαν, τῆς δ' ἀληθείας θεός· ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ οἱ δαίμονες, κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον, ὁ μὲν εἰσιν ἀγαθοὶ εἰσι καὶ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ· καθ' ὃ δὲ οὐκ εἰσὶ, κατὰ τοῦτο πονηροὶ causa dell'errore si riconoscano dunque i demoni, della verità Dio: perchè i demoni stessi, secondo il grande Dionigi, per quel che sono sono buoni e hanno origine dal bene; invece sono cattivi proprio per quel che essi non sono 3 308-311. — δαιμόνων τε πρὸς αὐτὴν συνουσιώσεις καὶ φῶτων διαφορὰς πυρρῶν τε καὶ λευκῶν fusioni in essa (anima) di demoni e varietà di luci, bianche e rosse. 5 118.

δείξις = (ἀπόδειξις κοινή) ἐπὶ πάσης ἀπλῶς ἡστυνοσοῦν δειξέως λέγεται (dimostrazione comune che si ha) in qualunque siasi pura trattazione dimostrativa I 312. — ἐκ τῶν ἡκίστα ἡμῖν ὁμολογούμενων ποιείσθαι τὰς τοῦ προκειμένου δειξεις: procedere nelle dimostrazioni sul tema proposto, da premesse minimamente accettate da noi I 880. — δι' ἀδύνατον (v.) I 63. 66.

δεσπότης: καὶ τελευταῖον συνάφεια ἐντὸς τοῦ ὁμφαλοῦ τοῦ ἡμετέρου

δεσπότης πρὸς τὴν ψυχὴν e infine l'unione dentro l'ombelico del nostro Signore con l'anima 5 123.

δηλούμενον, τό: significato, senso: ὑπὸ τῶν τοιοῦτων φωνῶν I 696; τῶν ὑπὸ τούτων τῶν φωνῶν πρῶτως δηλουμένων ἐπὶ μόνου θεοῦ dei significati primordiali di queste parole riferite a Dio solo I 703.

δημιουργέω: τοῦ δημιουργήσαντος τὰς ἐκείνων ψυχὰς καὶ τοιαύτας ποιήσαντος οἷας περὶ τηλικούτων ἀληθὲς δύνασθαι λέγειν di chi ha creato le loro menti e le ha fatto tali da essere in grado di poter dire il vero su argomenti di tal genere 3 300.

δημιουργικός -ή, (ἀρχή): principio creatore I 163; ἀπὸ τοῦ δημιουργικοῦ νοῦ dall'intelletto creatore I 470. 602. ἔπειτα καὶ ἐν τῷ δημιουργικῷ νῷ τῷ ἐνιαύως καὶ αὐτῶς ἀπαντας συνεληφότι καὶ προειληφότι τοὺς τῶν ὄντων λόγους, καὶ ταῦτα ἐνιαύως ἐνεστί τε καὶ προένεστιν: inoltre anche nella mente demiurgica esistono e preesistevano singolarmente gli esseri e le cose, le idee dei quali essa ha singolarmente concepito e preconcepito I 561.

δημιουργός: καὶν δημιουργὸν τῶν ὄντων λέγῃς τὸν υἱόν, (τοῦτο) ἐκ τοῦ πατρὸς ἀρρήτῳ τρόπῳ εἰληφότα ἔχειν: e se dici il F. creatore dell'universo, questa proprietà — che tu Gli affermi — l'ha presa in maniera ineffabile dal P. I 125.

διάψεξις: —εις τινὲς τερατώδεις καὶ αὐθις συζεύξεις νοῦ πρὸς ψυχὴν παρεδίδοντο riferivano (degli esicasti) di certe straordinarie disgiunzioni seguite da congiunzioni della mente con l'anima 5 117.

διάκοσμος: παντὸς τοῦ νοεροῦ καὶ νοητοῦ διακόσμου (τὸ πρῶτον ἀγαθόν): il primo bene di ogni ordine intellettuale e intelligibile 3 487.

διαλεκτικός: συλλογισμός (v.). εἰ ἐθέλω σκέψασθαι ὁποῖοι τινὲς εἰσιν οἱ γεγεννημένοι συλλογισμοί, ὁρῶ τούτους αὐτομάτως διαλεκτικούς ἀπαντας γεγεννημένους τῷ τοῦ μὲν

τοῦ διαλεκτικοῦ διορισμοὺς ἅπαντας ἔχειν, τῶν δὲ τοῦ ἀποδεικτικοῦ πολλῶν ἐνδεῖν: se mi metto ad osservare il carattere dei sillogismi (da noi) costruiti, vedo che essi diventano tutti automaticamente dialettici perchè hanno tutte le caratteristiche del dialettico e mancano invece dei molti requisiti dell'apodittico 1 495. — ὡς: τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ διαλεκτικῶς πρὸς τινὰς διαλέγεσθαι, τὸ ἔξ ὧν αὐτοὶ συγγωροῦσι ποιῆσθαι πρὸς αὐτοὺς τὸν λόγον: perchè disquisire dialetticamente con alcuni significa proprio questo: condurre la discussione con loro sui principi che essi stessi ammettono 3 830.; 840 passim.

διανοεῶ: ἐκάστου τῶν κτισμάτων, καθ' ἑαυτὸν διανοοῦμενον: di ogni cosa del creato intesa in sè 1 941.

διάνοια: opinione, giudizio 5 89; pensiero 7 5., 1 14. 159. 882. 3 142. facoltà intellettuale τῆς ἐμῆς ἐξελῶν διανοίας superando la mia fac. int. 3 182, 5 116. mente: τὸν οὐσιώδη τῆς σφαίρας λόγον ὃν ἐν τῇ διανοίᾳ αὐλῶς ἔχομεν l'idea essenziale della sfera che possediamo in maniera astratta nella mente 1 579, 661. 684. 2 84 — pensiero — nel suo atto coordinatore —: τὸ τῆς διανοίας μεταβατικὸν il passaggio dianoetico 1 525. — pensiero — come facoltà intelligendi —: κεκαθαυμένοι τὴν διάνοιαν purificati nella facoltà di intendere 1 288. — pensiero = il pensato espresso oralmente e per iscritto, concetto: τῇ τοῦ συγγράμματος διανοίᾳ al pensiero del trattato. 3 345. — significato: οὐ κατὰ τὴν τῶν παλαιῶν ἐκλαβῶν διάνοιαν: non prendendone — della parola — il significato dato dagli antichi 3 324. opinione: εἰ τις ἰκανῶς κατανοήσῃ τὰς ἀμφοτέρων περὶ τῶν αὐτῶν διανοίας, εὐρήσῃ τὰς αὐτὰς οὐσας: se alcuno esamina a dovere le opinioni dell'uno e dell'altro su gli stessi problemi, constaterà che esse sono le stesse 3 851. senso comune di discernimento — inferiore a νόος 5 116 — intenzione, scopo: 2 37, 3 182, 5 102, 8 3.

διαφορά: distinzione; differenza. τὴν προσωπικὴν αὐτῶν διαφορὰν: la loro personale distinzione 2 74.; πλείονι διαφορᾷ διέστηκε τὰ ὄντα πάντα ἀπὸ τοῦ ποιήσαντος per la grandissima differenza che distingue le cose create dal creatore 2 209.

διεξοδικῶς: τοὺς ἐν ἡμῖν οὐσιώδεις τῶν ὄντων λόγων εἰ καὶ αὐλῶς, ἀλλὰ μεριστῶς καὶ διεξοδικῶς τυγχάνομεν ἔχοντες le idee sostanziali degli esseri sebbene astratte noi riusciamo tuttavia a formarcele progressivamente e per procedimento discorsivo 1 600.

δίκαιον: αὐτὸ τὸ δίκαιον giustizia in sè: ὁ γὰρ δίκαιος ἄνθρωπος, ἄνθρωπος ὢν, μετέχει δικαιοσύνης αὐτῆς, παρωνύμως λέγεται δίκαιος, οὐ μὴν αὐτὸς ἐστὶν αὐτὸ τὸ δίκαιον ὃ οὐχ ἕτερόν τι ὃν δίκαιόν ἐστι: infatti l'uomo giusto, essendo uomo, per la partecipazione ad essa giustizia è detto per derivazione giusto, ma non che egli sia la giustizia in sè la quale è giusta non essendo un qualcosa di diverso da quello che è 1 732. 735.

δικαιοσύνη: ἕξις καὶ διάθεσις τῆς ψυχῆς 5 58; 1 733: δίκαιον (v.).

διορισθέντα, τὰ: le definizioni, le norme ἅπαντα τὰ διορισθέντα περὶ ἀποδεικτικοῦ συλλογισμοῦ: tutto quello che è stato definito sul sill. apod. 1 324.

διορισμός: caratteristica, nota distintiva 3 61; τῷ τοὺς μὲν τοῦ διαλεκτικοῦ διορισμοὺς ἅπαντας ἔχειν: con l'avere tutte le caratteristiche del sill. dialettico 1 498.

διττόν, τό: duplicità τὸ — τοῦ μοναδικοῦ duplicità d'aspetto dell'essere come unico 1 535. παρὰ τὸ διττόν — ὁ λόγος σου — ἡμᾶς παρακρούεται: questo tuo ragionamento inganna per l'ambiguità 1 535. — agg. avv. λόγον διττόν κατανοήσας avendo inteso la parola in doppio senso 3 364.

δόγμα, τό: dogma cristiano: 2 14. 18; οὐκ ἔρα θέμις χριστιανοῖς τὰ τῆς εὐσεβείας αὐτῶν δόγματα συλλογισμοῖς ἀποδεικτικοῖς καὶ κοιναῖς ἐπιτρέπειν ἐννοίας non è le-

cito ai cristiani sottoporre i dogmi della loro religione ai sillogismi apodittici e affidarsi alle nozioni comuni 2 147., 3 684; 779. 785. — τὸ τῶν Λατίνων δόγ. 3 137. — θεοπέσιον: divina massima. 5 41; — dottrina 5 115; 3 757.

δόξα — congettura 1 661., 5 116. — opinione 7 17. — reputazione 3 732.

δοξαστός, opinabile, rapportato a ἐπιστητός: ἐπὶ δεῖ τὴν πρότασιν τοῦ ἀποδεικτικοῦ συλ. ἐπιστητὴν εἶναι καὶ οὐ δοξαστὴν μόνον: inoltre occorre che la premessa del sill. apod. sia conoscibile e non semplicemente opinabile 1 434.

δοξοαρετή: presunta virtù 5 73.

δοξοσοφία: presunta, falsa sapienza 5 72.

δράμα = δραματοουργία 3 783.

δραματοουργία messa in scena. τοιαύτη μὲν οὖν δραματοουργία ὑπὸ τῆς σῆς διανοίας κατὰ τοῦ μηδὲν ἡδικοῦτος σε μεμηχάνηται: siffatta messa in scena è stata architettata dal tuo cervello contro chi non ti ha fatto alcun torto 3 740.

δύναμις: ἐπὶ τῆς γνωστικῆς τοῦ νοῦ δυνάμεως: sulla facoltà conoscitiva dell'intelletto 3 233; possibilità d'essere (nelle relazioni) πρὸς ἄλληλα τὴν ἑαυτῶν δυνάμιν ἔχοντα (πρὸς τι): relazioni aventi ciascuna nell'altra la propria possibilità d'essere 3 532. — potenza attiva (teol.) πατὴρ καὶ υἱοῦ... μία ἐστὶ καὶ δύναμις: il P. e il F. hanno anche la stessa potenza attiva 1 535. — ei potenzialmente: ὑπὸ δύο ἀνθρώπων δυνάμει φησὶ τὸ πρᾶγμα γεγενῆσθαι: dice che la cosa è stata fatta potenzialmente da due uomini 1 105. 109. 115. 117 passim alibi.

εἰδῆσις cognizione ἐξ αἰτίου φαρὲν τὴν εἰδῆσιν λαμβάνειν noi diciamo di prendere cognizione (di una cosa col conoscere la) causa (della cosa stessa) 1 610.

εἰδητικός: ideale 1 792.

εἶδος; τό: specie, forma 1 3; forma sostanziale; κατὰ μέθεξιν προὔπαρ-

χοντος τινὸς εἶδους per partecipazione di una preesistente forma sostanziale 1 756.

εἰδωλικά, τά: cose immaginarie e quindi φανταστώδη καὶ ἀπατηλά 5 46.

εἰδωλον, τὸ: simulacro, distinto o contrario alla realtà αὐτὸ τὸ ὄν. 4 37., 5 43. 49. 51. 66. 83., 3 560.

εἰκόν: immagine 1 601. 610. — τῶν ἐξηρημένων θεῶν immagini della trascendente divinità 3 542. 544. — ὥσπερ ἂν εἴ τις εἴποι ὁρᾶν τὸν δεῖνα τὴν ἐκείνου ὁρᾶν εἰκόνα come se uno dicesse di vedere il tale solo perchè vede la di lui immagine 3 545.

εἶναι: αὐτὸ τὸ εἶναι 1 124; ὁ γὰρ ὑποστησάμενος καὶ εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν αὐτόν τε τὸν ἀριθμὸν καὶ τὰ ἀριθμούμενα: chi infatti ponga l'ipotesi e rapporti all'essere il numero e le cose che partecipano del numero 1 790.

εἷς: ἄλλο τι ὑπολαμβάνεις εἶναι τῷ θεῷ ἐνὶ τι εἶναι καὶ θεῷ εἶναι ἢ ταυτόν; ἢ τοι ὁ θεὸς ἄλλο τι ὢν κατ' οὐσίαν εἶτα ἐν ἔστιν, ἢ αὐτὸ τὸ ἐν ἔστιν ὁ θεὸς ὃ, οὐχ ἕτερόν τι ὄν, ἐν ἔστιν, ἀλλὰ μόνον ἐν, ἀπηλλαγμένον μὲν πάσης ἄλλης ὀντότητος...; credi tu che l'unità divina e la divinità siano qualcosa di diverso o la stessa cosa? o che Dio essendo qualcosa di diverso secondo sostanza è conseguentemente uno? oppure Dio è l'uno stesso che non essendo un qualcosa di diverso dall'uno è uno, e soltanto uno, astratto da ogni altra entità? 1 724. 727. — τὸ ἐν: il singolo 3 568. — 3 600. passim alibi. — ἐνὶ τε εἶναι: unità 1 729. — agg. ἢ μία πρόνοια la nozione unitaria 3 568.

ἐκπόρευσις: processione (dello Sp. S.): passim in 1. 2. 3.

ἐλάττων: ἢ πρότασις la premessa minore 1 422.

ἐλεγχος: — ὡς σοφιστικῶν confutazioni sofistiche 1 534.; — 3 33. ἐστὶ δὲ οὐκ ἐλεγχος, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ ἐλέγχου ἄνοιαν παραλογισμός: non è una confutazione, ma un paralogismo per «ignorantia elenchi» 3 34.

ἔλλην: — ὢν καθαρῶς (Barlaam)
essendo un vero pagano 3 734.

ἐμφασίς. — εἰς θεῖαι divine appa-
rizioni 1 305.

ἐμψυχα, τὰ: animali, regno ani-
male 2 213.

ἐνανθρώπησις: — ὡς μυστήριον mi-
stero dell'Incarnazione 2 143.

ἐναντίον, τό: 1 997: 2 107. — α, τὰ:
3 729.

ἐνδεχόμενον: — possibile 1 393. 484;
— contingente, sin. «δυνατόν»
opp. ἀναγκαῖον 1 890. — τό: il
possibile (v. συλλ. διαλ.) 1 848
alibi passim.

ἐναντιούμενος: — νον τοῖς πατράσι
(με) εἰσάγεις: tu mi presenti come
oppositore ai (SS.) Padri 3 628.

ἐνέργεια: ὁ κατ' ἐνέργειαν νοῦς l'in-
telletto agente 3 538. — α: τὰ
ἐνεργεῖα νοητὰ l'intelligibile in
atto 3 533. ss. passim.: v. νοῦς,
νοερός, νοητός, δύναμις.

ἐνιαύως: individualmente, singolar-
mente 1 562. 602.

ἐννοια nozione: passim 1. 3. v. ἀπό-
δειξις, συλλογισμός, λόγος. — κοινή
nozione comune = καθόλου λόγος
nozione universale 1 465-467.

ἐνόω: ὅταν ἐνωθῇτε ταῖς παμφαέσιν
ἀκτίσιν quando vi unite con i
luminosissimi raggi 1 442.

ἐνστάσις: opposizione, ostacolo 1
142.

ἐντελέχεια v. ἐνέργεια = forma.

ἐντολή: φυλακή τῶν θεῶν ἐντολῶν
osservanza dei divini comanda-
menti 3 166.

ἐνυλος: ἐπὶ δὲ τῶν ἐνύλων καὶ φυσι-
κῶν τὸν εἰκότα προϊστασθαι λό-
γον ἀποφαινομένους (ὅταν τούτους
θεάσωμαι): quando osservo que-
sti che mostrano di preferire
il ragionamento che si adotta
nelle dissertazioni fisiche 1 834.,
3 207.

ἐνυπάρχω: τὴν ἀρχὴν ἐνυπάρχοντες
(οἱ λόγοι ἐν τῇ ψυχῇ): le no-
zioni dello spirito rappresen-
tandovi il principio — primo —
2 117.

ἐνωσις: — ὁ πατὴρ ἐξ οὗ καὶ πρὸς
ὃν ἀνάγεται τὰ ἐξῆς unità è il P.

dal quale deriva e al quale si
riporta quanto da lui proviene
1 272. 440. — unione 1 727.

ἐξαιρέω: ἐξηρημένον, τὸν τὰ πάντα
ὄντα καὶ ἐν πάντων l'essere che
tutto comprende, e tutte le
cose trascende 1 295., 779.;
τὸ πάντων ἄρα ἐξηρημένον καὶ
ἀποδείξεως εὐλογον ἐξηρησθαι νο-
μίζειν è quindi logico conside-
rare estraneo alla dimostrazio-
ne ciò che tutto trascende 1
652.; ἐμοῦ ἐξηρημένον che tra-
scende le mie possibilità intel-
lettive 3 549.

ἔξις, ἡ: habitus, grado morale e spi-
rituale. ἡ τελεωτάτη ἐν ἀνθρώ-
ποις ἔξις — morale e spirituale
4 42. — ἔξις καὶ διάθεσις τῆς
ψυχῆς ἡ ὄνομα δικαιοσύνη abito e
disposizione dell'anima che si
chiama giustizia 5 59. 63.

ἔξω: ὁ ἔξω λόγος la dottrina, il
pensiero profano 1 943. — ὅς γε
τοὺς μὲν ἔξω σοφοὺς θαυμασιούς
καὶ θεόπτας καὶ πεφωτισμένους ὀνο-
μάζεις tu chiami i filosofi pagani
mirabili veggenti e illuminati 3
162. — ἡ πρὸς τὰ ἔξω διὰ τῶν αἰσθη-
σεων ὁμιλία la relazione attra-
verso le sensazioni col mondo
esterno 3 563.

ἐπαφή: διὰ τῆς ἐπαφῆς αὐτοὺς (τοὺς
κύκλους) τέμνειν tagliare essi cer-
chi al punto di contatto 1 586.;
τοῦτό ἐστιν ὁ ταῖς σαῖς ὑπόκειται
ἐπαφαῖς...; è questo che soggiace
ai tuoi sensi? 1 700. — = τὸ ἐπί-
στασθαι: τί διαφέρει ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ
καὶ ἐνός πράγματος τὸ ἐπίστασθαι
τοῦ πιστεύειν: τὸ μὲν γάρ ἐστιν
ἐπαφή, τὸ δὲ ἄλλος τρόπος: che
differenza c'è fra il conoscere e
il credere nel caso della stessa
e unica cosa: il primo è perce-
zione — contatto intellettuale —
il secondo è un altro atto 1 453.
— εἰ δὲ καθ' ὑπαρξιν καὶ νοῦ ἐπι-
βολαῖς τε καὶ ἐπαφαῖς εἰδέναι λέγει
οἷον πῶς ἐστιν ὁ θεός, τοῦτ' ἐγὼ
οὐ συστοιχίσω se egli dice di sa-
pere, per intuizioni e percezioni
che luce sia Dio, io non sarò d'ac-
cordo con lui 3 190. πῶς ἐπιστητὰ
μὴ ἔχοντα ἐπαφήν; come sono co-
noscibili se non soggiacciono alla
percezione — se non hanno con-
tatto intellettuale — ? 1 717. νοῦ

καὶ ἐπιστήμης καὶ πάσης ἄλλης ἐπαφῆς ὑπερέχον ἐστὶ τὸ ὑπερούσιον καὶ ἀνόνημον ἀγαθόν: il soprannaturale e ineffabile bene trascende ogni mente e nozione ed ogni altro mezzo percettivo 3 475. — ὄν μὲν ἀπόδειξιν καὶ αὐτὸς ἔχω ἢ ἐπαφὴν τινα, ταύτας μόνας παραδέχομαι io accetto soltanto quelle affermazioni che anch'io posso dimostrare o di cui ne abbia una certa percezione 3 252. — B. riporta a memoria un passo del Parm. (142, 1-5) ripreso da Dion. Ar. (Div. Nom. I. 5., 593): ἐπ. c'è solo in Dion., manca nel Parm., B. precisa ἐπ. νοητή: (τῆς θείας ὑπεροχῆς)... οὕτε ἐπιστήμη οὕτε ἐπαφὴ νοητή (della suprema divinità) non c'è conoscenza, nè percezione intellettuale... 3 484.

ἐπὶ: π. τὸ γ' ἐπ' αὐτῇ: βοηθεῖ μὲν ἢ ἀληθῆς πρότασις τὸ γ' ἐπ' αὐτῇ τῷ συμπεράσματι la proposizione vera serve la conclusione per quel che è in sé — in rapporto alla veracità del proprio contenuto. 3 152.

ἐπιβολή (νοῦ), ἡ: intuizione: νοῦ ἐπιβολαῖς τε καὶ επαφαῖς (v.) εἰδέναι 3 190.

ἐπίγνωσις: — εὖ φῶς (v.) luce di conoscenza 3 289. 291.

ἐπικράτεια: — ταυτοτήτης: predominio d'identità 1 242.

ἐπίνοια: αὐτῆς τῆς τοῦ εἶναι ψυχῆς ἐπινοίας ἐπέκειντά φησιν αὐτὸ εἶναι: dice che ciò avviene al di là della stessa pura nozione dell'essere 3 491.

ἐπίστασθαι = ἐπαφὴ (v.) 1 454; ἐφάπτομεθα τῶν ἐν αὐτοῖς ὄρων, ὅπερ ἔστι τὸ ἐπίστασθαι: penetrare nelle loro intime definizioni, ciò che è appunto il conoscere 1 448.

ἐπιστήμη: ἐν ἐπιστήμῃ γενέσθαι conoscere assolutamente 3 98. — nozione ὑπὲρ πάσαν ἐπιστήμην καὶ ἀπόδειξιν τὰ χριστιανῶν δόγματα i dogmi cristiani trascendono ogni nozione dimostrativa (umana) 2 28. ἐπὶ πασῶν ἀποδεικτικῶν ἐπιστημῶν: su tutti i procedimenti dimostrativi 1 504. 718., 2 19. — αἱ περὶ λόγους: norme dialettiche 3 81. — ἡ καὶ αἰσθησις nozione empirica

3 730. τὴν μεριστήν τε καὶ μεταβατικὴν πάσαν ἐπιστήμην τοῖς μέσοις τῆς ψυχῆς λόγοις ἐναποκλείοντας coordinando ogni nostra incompleta e fluida nozione con le idee innate dello spirito 1 837., 3 206. — κατ' ἐπιστήμην, θεολόγος (v.) 3 228. — ἡς, μετὰ: con cognizione, scientemente, di proposito 6 3.

ἐπιστημονικός 1: — οὓς θεολόγους αὐτοὺς ((τοὺς ἀποστόλους καὶ προφήτας)) εἶναι τίθεμαι ammetto che essi — gli apostoli e i profeti — furono teologi di diretta conoscenza (della divinità) 3 240. — ὥς: οὐδὲ τὰ καθ'αὐτὸ αὐτῇ ((τῇ οὐσίᾳ)) προσόντα ἐπιστημονικῶς εἰδέναι δυνάμεθα noi non possiamo conoscere pienamente le proprietà sostanziali di essa essenza 1 659.

ἐπιστητός: δεῖ τὴν πρότασιν τοῦ ἀποδεικτικοῦ συλλογισμοῦ ἐπιστητὴν εἶναι bisogna che la premessa del sill. apod. sia notissima 1 430. πῶς ἀποδεικτὰ μὴ ὄντα γε ἐπιστητά; ἢ πῶς ἐπιστητὰ μὴ ἔχοντα ἐπαφὴν; come possono essere dimostrabili se non sono conoscibili? o come possono essere conoscibili se non sono percepibili 1 717.

ἐπιστροφή: conversione. πρὸς ἑαυτὰ 1 728.; πρὸς τὸ ἐν 3 575.; πρὸς τὰ κρείττω ποιεῖσθαι τὴν ἐπιστροφήν far conversione al Bene 3 575.

ἔπομαι: οὐτ' εὐσεβὲς ὑπολαμβάνειν ταῦτα ἔπεσθαι τῷ θεῷ καὶ τοῖς αὐτοῦ ποιήμασιν non è riverente supporre che a Dio e alle sue creazioni convengano le medesime leggi 2 204.

ἐτερότης: — ἦτος πλείστον eccesso di diversità 1 240. 243.

εὐθεΐα: τρισὶν εὐθ. ταῖς ἀνάλογον (v.) 1 508.

εὐλόγος: τὸ — ὄν προσόν la proprietà somigliante (logicamente corrispondente) 1 238.

εὐσεβῶς: — αὐτὰ ἔχειν queste — argomentazioni — sono conformi alla pietà religiosa 3 86.

ἐφάπτεσθαι: τὰ κατηγορούμενα τῆς ἀνωτάτω ἐκείνης... ὑπερουσιότητος, ἡς ἐφάπτεσθαι ἀδύνατον: i predicati di quella suprema supersu-

stanzialità, che è impossibile comprendere 1 445, 448.; — ἡς οὐσίας οὐκ ἐφαπτόμεθα, οὐδ' ἴσμεν αὐτήν, οὐδὲ τὰ καθ'αυτὸ αὐτῇ προσόντα ἐπιστημονικῶς εἰδέναι δυνάμεθα la quale essenza noi non afferriamo, non conosciamo nè possiamo conoscerne pienamente le proprietà sostanziali 1 658.; 660. 715. 709. — essere attaccato, unito 3 607.

ζητούμενον: — τὰ, argomenti d'indagine 1 297, 522. 910.; — questioni: τὰ ἐν τῇ πίστει ζητούμενα q. di fede 1 491-493.; — ἀλυστά proprietà comprensibili 2 159; ἐν τῇ ὑπερθέτῳ τριάδι 1 297.

ἥλιος: τὸ καθόλου σῶμα 1 545: — πρὸς τὴν ὄψιν καὶ τὰ ὁρατά 3 488.

ἡσυχία: τέλος ἡσυχίας... εἶναι τὸ ἀπολύσαι τὴν ψυχὴν πάσης γήινης προσπαθείας: scopo della *esychia* è liberare l'anima da ogni terrena passione 4 73. passim alibi 4. 5. — τῆς καθ' ἡσυχίαν ἀκριβοῦς σχολῆς della perfetta vita contemplativa 3 167.

θεά: — ἄνωθεν divina visione, contemplazione 1 836; 3 209.

θεαρχικός: ὑπόστασις divina ipostasi 1 164.

θεῖα, τὰ: la religione 2 28. 20; 3 645 il divino, i misteri, i dogmi religiosi: πιστά μὲν, οὐ μέντοι ἀποδεικτά 2 37. 42. 197; 3 210. 231. 420. 542. 619. 709. 713. 715. 717. 748. 755. 840; — τὰ πρῶτα la suprema divinità ὑπὲρ τὴν ἀνθρώπινην γνῶσιν transcendente l'umana conoscenza 3 316. — τὰ ὄντα il vero Dio 3 770.

θειότης: riferito a uomo, titolo di riguardo τῇ σὴ θειότητι alla tua venerabilità 1 159.

θεογόνος: — (ἀρχή): principio generatore di divinità 1 163. 215. 225; θεογόνος θεότης ὁ πατήρ: il P. divinità generatrice di divinità 1 214. — κατὰ τὸ θ. ον secondo, in rapporto alla generazione in Dio: — κοινωνεῖ τῷ πατρὶ ὁ υἱὸς il F. è partecipe col P. 1 219., 214.

θεολογέω: μόνος (ὁ πατήρ) τεθεολογῆται πηγὰία θεότης solo il P. è

stato teologicamente definito divinità fonte di divinità 1 341.

— discutere in materia teologica 3 99.

θεολογία: τὴν ἀκριβεστάτην τῆς θεολογίας γνῶσιν ἔχων 3 101.

θεολόγος: def. οὐχ ὁ δι' ἀποδείξεως τὰ ὄντα μεταδιώκων, ἀλλ' ὁ διὰ νοεροῦ φωτὸς τοῖς πρώτοις ἐντετυχηκῶς νοητοῖς non colui che persegue la conoscenza degli esseri attraverso le dimostrazioni, ma colui che perviene alla conoscenza del Supremo Intelligibile attraverso una luce intellettuale 3 267. — κατὰ πάθος teol. per commozione, ispirazione affettiva 3 246. — κατὰ δόξαν teol. per opinione intuizione id. — sono alcuni filosofi Greci. — κατ' ἐπιστήμην· ὅς ἂν ἄνωθεν θεὰς καὶ νοεροῦ φωτὸς ἀξιωθῇ: teol. per scienza — conoscenza diretta — è chi sia stato degnato di celeste visione e di luce intellettuale 3 228. — τῆς μυστικῆς θεολογίας Dion. Ar. 3 479.

θεόπτης: veggente di Dio 3 162. 336. 340.

θεοπτία: τῇ θεοπτίᾳ προσβαίνειν pervenire alla visione divina 3 336. 340.

θεός: passim. v. εἰς, μοναδικός e altri attributi: θεὸν ἐκ θεοῦ καὶ πρὸς θεόν 1 262; εἰς θεὸς εἰς ἐν αἰτίον υἱοῦ καὶ πνεύματος ἀναφερομένων. 1 271. — ὅλον φῶς ἐστὶν 1 289.

θεότης: divinità: 1 237. 264. 268. 272. 273; τῆς πηγαζομένης θεότητος della scaturità div. 1 233. 339. 340. 341; μία θ. καὶ οὐσία τῶν τριῶν le tre Persone hanno una sola divinità e sostanza 1 264. — πρὸς τῷ τὴν μίαν θεότητα αἰτιῶσθαι al postulato della sola divinità 1 268. — ὑπερούσιος supersustanziale divinità 1 226. 361. 409. — θεογόνος (v.) 1 214.

θεραπεία: rimedio 6 35. 42., 8 24; — linea di condotta 1 136; — intesa di massima 1 146; — possibilità di trattazione 1 153.

θεωρία: contemplazione 1 292. — αἱ τῶν ὄντων θεωρίαι le scienze speculative 3 566; τὰς τῶν ὑπερκαιμένων ἔχουσι θεωρίας hanno la conoscenza delle cose divi-

ne 1 838; 3 212. — aspetto della questione 1 942.
θυμός: animo 3 638; — risentimento 3 641.

ιδέα: τῇ αὐτῇ τῆς σφαίρας ιδέα al-
l'idea astratta della sfera 1 584;
805. 810.

καθαίρω: καθαθαγμένοι τὴν διάνοιαν
3 109.

κάθαρις: τοῦ νοῦ 3 105.

καθαυτό: ὁ τῶν φανῶν χορίσας αὐ-
τοῦ καθαντὸ ἀπτη; tu afferri con
la mente il concetto in sè astrat-
to dalle parole — dalle quali è
espresso — 1 690. 686. 887. —
τὰ κ. συμβεβηκότα gli attributi
essenziali 1 547. 597. — οὐδεμία
οὐσία ἀποδεικτὴ ἔστιν: ἀλλ' αἱ ἀπο-
δείξεις πᾶσαι τῶν καθαντὸ ταῖς
οὐσίαις προσόντων nessuna so-
stanza è dimostrabile; ma tutte
le dimostrazioni vertono sulle
proprietà insite nelle sostanze
1 657.

καθ' αὐτό: in sè. 1 719. 745. 941;
173; περὶ τῶν καθ' αὐτὸν ἀρίστων
sugli esseri buoni in senso asso-
luto 3 177., 5 131.

καθέκαστα: πότερον (ὁ τοιοῦτος κα-
θόλου λόγος) ἐκ τῶν καθέκαστα αἰ-
σθητῶν, ὡς Ἀριστοτέλει δοκεῖ, ἢ
ἀνῶθεν, ἀπὸ τοῦ δημιουργικοῦ νοῦ,
ὡς Πλάτωνι; questa nozione uni-
versale ha origine forse dal par-
ticolare sensibile, secondo l'opi-
nione di Aristotele, oppure dalla
mente demiurgica, come pare a
Platone? 1 469., 2 116.

καθολικώτερον: -ων, ἐκ τῶν da es-
seri universali 1 597.

καθόλου: universale. — λογος (v.)
1 468. 3 113. passim.

κακουχία: τοῦ σώματος mortifica-
zione, macerazione della carne
6 8.

καρδία: καθαθαγμένοι τὴν κ. purifi-
cati nel cuore — con l'ascesi —
3 109.

καταληπτόν, τό: ἐν τοῖς δι' ἀποδεί-
ξεως καταληπτοῖς nelle accezioni
derivate da dimostrazione 2 129.

κατανοέω: κατανενοημέναι τὴν θεῖαν
ὑπεροχὴν... προστάτας τῶν κατὰ
φιλοσοφίαν δογμάτων: i luminari

(capi) delle dottrine filosofiche
ebbero nozione della superna Di-
vinità. 3 458., 459., 462. 1 830.
κατηγορέω: ἀμέσως (v.): ἐμμέσως
(id.).

κατηγορία: — καὶ πᾶσα ἡ λογικὴ
πραγματεία: categorie ed ogni si-
stema filosofico. 2 81.

κατηγορούμενον, τό: τὸ κατηγ. ὑπάρ-
χειν τῷ ὑποκειμένῳ il predicato
sussiste nel soggetto 1 397. ἐπι-
στητή (ἢ πρότασις) δέ ἔστιν ὅταν
καὶ τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ κατη-
γορουμένου ἐφαπτόμεθα è cono-
scibile la premessa quando noi
afferriamo (con l'intelletto la
nozione) tanto del soggetto che
del predicato 1 432.

κεφάλαια, τά: — τῶν ἀντιστροφόντων
καὶ ἐξισαζόντων gli argomenti
suscettibili di ritorsione 3 146.
155.

κοινός: -όν, τι: κατὰ τι κοινόν se-
condo un qualcosa di univer-
sale 1 553. — ὅτερον: τοῦ θεοῦ
ἢ προσεχῶς ἢ πόρρω νοησαί τι
ὑπερβεβηκὸς κοινότερον: pensare
che sussista in Dio, direttamen-
te o indirettamente, un super-
attributo universale 1 546 ss.
3 428.

κοινωνία: κατὰ τὸ θεογόνον parteci-
pazione secondo la generazione
in Dio 1 213.

κρείττων, ὁ: Dio: ὑπὸ τοῦ κρείττο-
νος πεφανερῶσθαι fatto conoscere
da Dio 3 318.

κριτήριον: οὐ γὰρ ἔχομεν κριτήριον
δι' οὗ ἂν ἐφησάμεθα τοῦ κατηγο-
ρουμένου non abbiamo mezzo
— possibilità — intellettivo per
comprendere il predicato 1 438.
432; 3 346. 349.

κριτικόν, τό: discernimento 3 585;
4 23.

κύβος: cubo 1 767.

κύκλος: 1 580. 582; — ἰσημερινός
cerchio equinoziale 1 565; —
διὰ κύκλου συμπεράνασθαι con-
cludere attraverso un procedi-
mento circolare (An. Pr. II. 5).
1 337.

λέξις: -εις = favella, pensiero. ἐπει-
δὴν τὰς αἰσθήσεις καὶ τὰς λέξεις
καθάπαξ ἀφέντες μυστικῶς τῷ θεῷ
συγγένησθε allorchè astratti da

— ogni — sensibilità e pensiero vi unite misticamente con Dio — il Divino — 1 306. — termini, espressioni τῆς ἐν μερισταῖς λέξεσσι τε καὶ διανοίαις παραδοθείσης ἡμῖν θεολογίας della teologia a noi tramandata con termini e concetti precisi — particolari — 1 379.

λόγια, τὰ: (sacre) Scritture 1 285. 623. 2 66; 3 572; αἱ ἀποφάνσεις τῶν λογίων le affermazioni — rivelazioni — delle Scritture 2 21. 39; ἐν οἷς φαίνεται τις ἐναντιότης τῶν λογίων πρὸς τὰ ἐκ τῶν λογισμῶν δεικνύμενα, τὰ τῶν λογίων προτιμᾶσθαι κελεύω nei casi in cui appare un certo contrasto tra le Scritture e i risultati dell'umano ragionamento io esorto a preferire le — rivelazioni delle sacre — Scritture 3 694; ἐκ τῶν λογίων ἐστὶν ἡ πρότασις εἰλημμένη la premessa è presa dalle Scritture 1 638; δηλὸς εἰμι τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ πάντων τὰ λόγια ὑπεριτιθεῖς io a vedere chiaramente che pongo le Scritture al di sopra di ogni dottrina filosofica 3 507; τοῖς λογίοις ὡς ἀρχαῖς καὶ ἀξιωμασι χρῆσθαι usare le — sentenze delle sacre — Scritture come principi ed assiomi 1 931.

λογικός: — ἄς μεθόδους procedimenti dialettici 1 12; πᾶσα ἡ λ. πραγματεία ogni dottrina razionale — filosofica — 2 81.

λογισμός: umano ragionamento: ἡ ἀπὸ τῶν λ.ων διέξοδος il risultato degli umani ragionamenti 2 57; ὁ ἀνθρώπινος λ. 2 146. 164: — ponderatezza, opp. a θυμός 3 640.

λόγος: — parola ἐν πᾶσι σου τοῖς λόγοις ἥθος ἐνδείκνυσθαι in tutte le tue parole manifesti uno stile 3 94; ἀσυλλογίστους τοὺς ἔμοιους δεικνύεις λόγους presenti come insensate le mie parole 3 438. — trattato περὶ τῶν τοιοῦτων δογμάτων λόγος οὐδεὶς οὐδενὶ τῶν ἐλλήνων nessuno dei filosofi pagani ha alcun trattato su simili dogmi 3 764; — περὶ θεοῦ trattazioni teologiche 3 407; 2 250, 3 8. 61. 64. 81. 86. 87. 409 alibi passim. — argomentazione: — περὶ μοναρχίας 3 135. — ragionamento: συλλελογισμένοι καὶ

ἀληθεῖς rag. ponderati e giusti 3 407. 415; 36. 589. — dottrina: οὐ διὰ τοὺς τοῦτων (τῶν πυθαγορείων καὶ τῶν περὶ πλάτωνι) λόγους non attraverso le dottrine dei Pitagorici e dei Platonici 3 758. — raziocinio, facoltà intellettuale τὸ παθητικὸν... δοῦλον τῷ λόγῳ ποιεῖ: rende la sensibilità soggetta al raziocinio 3 558. — sentenza (rivelata), rivelazione: οἱ περὶ τριάδος λόγοι le rivelazioni sulla Trinità 2 144. — ὁ εἰκώς: nozione comune 1 834; 3 208; — οὐσιώδης noz. innata, (sostanziale) 1 299. — = idea: ἄνωθεν, desursum, di origine celeste: λόγος ἄνωθεν ἀπὸ τοῦ δημιουργικοῦ νοῦ, ὡς πλάτωνι l'idea celeste originaria dalla mente demurgica, come vuole Platone, e l'idea ἐκ τῶν κατέκαστα αἰσθητῶν, ὡς ἀριστοτέλει suscitata dai particolari sensibili come vuole Aristotele 1 469 ss. οἱ καθόλου τῶν ὄντων λόγοι (εἰ) ἀπόδοιαι τινές εἰσιν ἐκ τοῦ πρώτου τῶν ὄντων εἰς τὸν καθ' ἡμᾶς νοῦν le idee universali degli esseri (se) sono derivazioni — che hanno origine da Dio — e pervengono — alla nostra mente 2 113; 1 470; τοῖς οὐσιώδεσι τῆς ψυχῆς λόγοις con le idee consustanziate nello spirito — sostanziali dello sp. — 1 299; 576. 592; εἰ τε αὐτοὶ οἱ λόγοι ἡ τοῦ νοῦ τυγχάνουσιν ὄντες οὐσία se esse idee sono per caso l'essenza dell'intelletto 2 116. πῶς γὰρ οἱ ἐν ἡμῖν λόγοι τῆς θείας ὑπερουσιότητος αἴτιοι ἂν εἴεν; come le nostre idee potrebbero essere cause della divina superessenza? 1 641; οἱ δημιουργικοὶ λόγοι τοῦ τῶν ὄλων δημιουργοῦ le idee demiurgiche del creatore dell'universo 1 646. — proporzionale (term. geom., κύβου πλευρᾶς ἄκρον καὶ μέσον λόγον τεμνομένης un lato di un quadrato tagliato in (parti che sono) medio ed estremo proporzionale 1 767 (bisogna ancora sottintendere: «tagliato dalla perpendicolare al centro»).

μαθηματικά, τὰ: le leggi matematiche 1 662: — il campo matematico: ἐπὶ μὲν μαθηματικῶν ἀλη-

- θεῖς, ἐπὶ δὲ φυσικῶν ψευδεῖς (leggi) che sono giuste nella matematica, false nella fisica 2 212.
- μέθεξις: partecipazione (a un attributo) ἕκαστον γὰρ τῶν ἄλλων αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ μετέχει αὐτοῦ τοῦ ἐνὸς λέγεται ἔν καὶ οὐ πᾶν τι συνθέσεως ἀπηλλαγμένον ἔσται ogni altro essere preso in sé è infatti detto «uno» per partecipazione ad esso uno, e non può essere affatto - «uno» come - un quid scevro di composizione 1 745., 730. 756. 758. 783. 784. 788. 794.
- μέθοδος: procedimento: — οὗς τὰς ἀποδεικτικὰς καὶ ἀναλυτικὰς, ἔτι δὲ ὀριστικὰς τε καὶ διαιρετικὰς pr. apodittici e analitici, ma che mirino inoltre a definire e a distinguere 1 831; id. 3 204. — metodo, sistema d'indagine: σκοπεῖν χρὴ εἰ πρόσεστιν αὐτοῖς ἅπαντα τὰ διορισθέντα περὶ ἀποδεικτικοῦ συλλογισμοῦ, ὑπὸ τῶν τὰς τοιαύτας ἡμῖν παραδεδοκότων μεθόδους bisogna osservare se essi — sillogismi — presentano tutte le prerogative del sillogismo apodittico dettate da coloro che ci hanno tramandato simili sistemi d'indagine 1 323., 13.
- μεταβατικόν, τό: τῆς διανοίας il passaggio dianoetico 1 525.
- μεταβολή: (τῶν ὕψων) ἑκατέρου εἰς τὸ ἕτερον cambiamento (dei liquidi) dall'uno all'altro stato 3 610.
- μετουσία: ἔν — α ἑγένοντο (σοφίας) divennero partecipi della sapienza 3 286.
- μοναδικόν: essere unico — ὃν ὁ θεὸς Dio è essere unico 1 531. 535. — τό: la casa unica; unicità: οὐ ταῦτόν τὸ μοναδικόν ἐπὶ τῇ θεοῦ καὶ τῶν ἐνύλων: non è la stessa «unicità» quella di Dio e quella dei corpi 1 615; οὐ μάλιστ' ἀποδεικτικὸν ὁ θεός, ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔχει τὸ μοναδικόν ὥσπερ ταῦτα τὰ παρ' ἡμῖν αἰσθητά: Dio è quanto mai altro essere unico, ma Egli non è unico (o non ha l'unicità) come questi corpi che soggiacciono ai nostri sensi 1 537.
- μοναρχία: monarchia = unicità di principio: ἡ πρὸς τὸ ἓν τῶν αὐτοῦ σύννευσις la convergenza all'uno di quanto all'uno appartiene 1 276; 121-122; τὸ τῆς μοναρχίας δόγμα il dogma dell'unicità di principio — del pr. uno 1 130; 142. 148. 196; 3 135.
- μονάς: monade: ἀλλὰ καὶ ἡ μονάς ἔστι καὶ ἡ τριάς πᾶσιν ἀπλῶς ἄγνωστον εἶναι ma (Dio) e in quanto monade e quanto Triade è a tutti assolutamente sconosciuto 1 707. — = αὐτὸ τὸ ἓν: μετέχει αὐτοῦ τοῦ ἐνὸς ἡ τῆς μονάδος αὐτῆς, λέγεται ἓν: è detto uno per partecipazione dell'uno in sé o della monade 1 730.
- μονιμότης: concretezza: ἀπηλλαγμένον ἀπὸ πάσης μονιμότητος astratto da ogni concr. 1 728.
- μονοπρόσωπος, θεός: Dio sola persona 1 405.
- νοερός: — αἱ ἐνέργειαι atti intellettivi 1 441; παντὸς νοεροῦ καὶ νοητοῦ διακόσμου di ogni ordine intellettivo e intelligibile 3 487; φῶς νοερόν: luce intellettuale 1 837; — ὅς φωτοφανείας illuminatione intellettiva 3 110. — αἱ τινες εἰσοδοὶ τε καὶ ἐξοδοὶ διὰ τῶν ὁνῶν certe aspirazioni ed espirazioni intellettive — accompagnate da intenso pensiero — attraverso le narici (v. cap. Esicasti) 5 120.
- νοεῶ: ὃ τε γὰρ ἐνεργεῖα νοῦς τῷ τὰ νοητὰ νοεῖν ἔστι τοιοῦτος, καὶ τὰ ἐνεργεῖα νοητὰ τῷ ὑπὸ νοῦ νοεῖσθαι εἰσι τοιαῦτα perchè l'intelletto in atto è tale in quanto pensa l'intelligibile, e l'intelligibile in atto è tale in quanto è pensato dall'intelletto 3 533. — νοούμενον: pensiero, pensato. τὸν κατ' ἐνέργειαν νοῦν ταῦτόν φασι εἶναι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ νοουμένοις: dicono — i filosofi — che l'intelletto agente s'identifica col suo stesso pensiero — pensato 3 539.
- νόημα: nozione; — σι εἰδωλικὸς false noz. 5 69-72.
- νόησις: περὶ προᾶξιν intelligenza pratica 3 570. — πάσης καταλήψεως καὶ νοήσεως ὑπερέχει trascende ogni comprensione e intelligenza 3 466.
- νοητός intelligibile, pensabile: 1 791; — τό, τά: 3 224 (v. ἀπόδ.);

3 487 (v. νοερός). 612.; 533. 534. 546. τὰ πρῶτα νοητά: il supremo Intelligibile 3 268.

νοῦς: intelletto: τὸ τοῦ νοῦ ὀπτικόν la perspicacia dell'intelletto 1 11; 3 484. 474; ὁ ἐνεργεῖα νοῦς int. in atto 3 531. 533; ὁ κατ' ἐνεργειαν νοῦς int. agente 3 538; — facoltà intellettiva = ψυχὴ λογική: ἐγκλεισμένον τῇ τοῦ σώματος ἀφροσύνῃ τε καὶ παχύτητι συμπεφυμένον non hai la fac. int. chiusa nella stoltezza del corpo e congiunta alla pinguedine 4 12 (v. cap. Escasti). νοῦς οὐκ ἄξιον εἰπεῖν, ἀλλ' οὐδὲ διανοίας non degno, dico, d'intelletto, ma nemmeno di comune discernimento 5 116; τὰ ὑπὲρ νοῦν: le cose trascendenti le possibilità intellettive 1 650; — δημιουργικός mente demiurgica 1 470. 561. 602 alibi, passim.

οἰκονομία: κατὰ τὴν — an secondo il procedimento 1 853.

οἰκονομούμενα, τὰ: — τὰ ἁμέσως ὑπὸ θεοῦ le operazioni personali di Dio 3 656.

οἶον, τό: τὸ — τοῦτο questo «che specie»: εἰ τις εἰδέναι φησὶν οἶον φῶς ἐστὶν ὁ θεός, εἰ μὲν τὸ οἶον τοῦτο ἐπὶ τοῦ κατ' αἰτίαν νοεῖ... se qualcuno dice di conoscere che specie di luce sia Dio, ove questo «che specie» venga inteso «secondo causa»... 3 188.

ὀλίγον difetto: opp. πλείστον ἐπεὶ μὲν τῷ Ἀδὰμ καὶ τῇ Εὐὰ πλείστον ἐτερότητος, ὀλίγον δὲ ταυτότητος μέτεστι, Πατρὶ δὲ καὶ Υἱῷ τὸ ἀνάπαλιν nel caso di Adamo ed Eva c'è un eccesso di diversità e difetto di identità, nel caso del P. e del F. accade invece l'opposto 1 240.

ὁμολογούμενα, τὰ: la verità — di fede — 2 149. 154.

ὁμφαλός: παλμοὶ τέ τινες περὶ τὸν ὁμφαλὸν συμβαίνοντες καὶ τελευταῖον συνάφεια ἐντὸς τοῦ ὁμφαλοῦ τοῦ ἡμετέρου δεσπότητος πρὸς τὴν ψυχὴν certe vibrazioni che avvengono attorno all'ombelico; e infine una congiunzione dentro l'ombelico del nostro Signore con l'anima 5 121-123; — (φῶς φασὶ τινες) εἰς τὸν ὁμφαλὸν εἰσδύ-

εσθαι luce che alcuni dicono si insinuì nell'ombelico 3 329.

ὁμωνυμία: ὁ παραλογισμὸς παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν paralogismo basato sul diverso significato (della stessa parola) 3 322.

ὄν, τὸ: la realtà: opp. a εἶδωλον 5 50., 3 560. — la stessa realtà dell'essere 5 54., 3 567.

ὄντα, τὰ: le cose, gli esseri, gli enti — del mondo sensibile od astratto, ma comunque pensabili. — διπλά ἐστὶ· αὐτὰ τε ἐκείνα καὶ τὰ ἐκάστοις ἐπόμενα εἶδωλα: gli esseri sono duplici: quel che realmente sono in sé e quel che essi appaiono 5 42; 46. — le cose nella realtà sostanziale: τὰ ὄντα μεταδιώκων cercando — di conoscere — le cose (nella loro realtà sostanziale) 3 267. — le cose del creato, il creato stesso: ὥστε τὰ ὄντα οὐκ ἂν εἴη ἐκ τριῶν ἀρχῶν, ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ ἐν ἁγίῳ πνεύματι δημιουργηθέντα: cosicché l'universo non ha origine da tre principi essendo stato creato dal P. per il F. nello Sp. S. 1 181; 883; 2 209. ἐκ τοῦ πρώτου τῶν ὄντων dal primo Essere, Dio 2 114. 3 728.

ὄνότης: entità, realtà sostanziale: τὰ περὶ τὴν ὑπερούσιον ὄνότητα: gli attributi attinenti alla soprannaturale entità sostanziale 1 666. 717; ἀπηλλαγμένον πάσης ἄλλης ὄνότητος astratto da ogni altra entità 1 727.

ὅς: τό «δὲ οὖ» il «per quem» (formula equivalente a «[processio] per Filium») 1 521.

οὐσία: μία θεότης καὶ οὐσία una sola divinità e una sola essenza 1 264; αὐτὸ τὸ ἐν ἑστὶ ἡ τοῦ θεοῦ οὐσία l'essenza di Dio è lo stesso uno in sé 1 750; μὴ οὐσίαν θείαν ἀποδεικτὴν l'essenza divina non è dimostrabile 1 673; (πατρὸς καὶ υἱοῦ) ἡ αὐτὴ οὐσία καὶ φύσις il P. e il F. hanno la stessa essenza e natura 1 636; οὐσίας ἧς οὐκ ἐφαπτόμεθα l'essenza che non riusciamo ad afferrare 1 658; 2 224; κατ' οὐσίαν (εἰς v.); — οὐσιωδῶς ὑπάρχειν: ἐκ τῶν οὐσ. ἡμῖν ὑπαρχόντων λόγων dalle nostre nozioni sostanziali 1 638.

παθήματα: τοῦ νοῦ affezioni intellettive (degli) Esicasti 3 104; — (τὸ χαίρειν, τὸ λυπεῖσθαι κτλ.) 3 558.

παθητικόν, τό: (τῆς ψυχῆς) 4 77; — ἐν ᾧ τὸ χαίρειν ἐστίν... 3 556; ὅσον ἐστὶν ἐν ἡμῖν παθητικόν 4 17.

παραγίνεσθαι: τὸ φῶς τῇ ψυχῇ (v.) 3 554-555.

παράθεσις, ἡ: rapporto della luce divina nei confronti dell'anima, secondo la teoria palamita: = appressamento, accostamento σχέσις τοῦ φωτός πρὸς τὴν ψυχὴν 3 581; — συζυγία, συμπλοκή, ἀνάκρσις (v.).

παραμυθία: οὔτε τῆς τοιαύτης παραμυθίας δεησόμεθα νοὶ non avremo bisogno di un simile ripiego (dialettico) 1 156.

παραλογισμός: paralogismo 1 78. 522. — παρὰ τὴν τοῦ ἐλέγχου ἄγνοϊαν παρ. par. per ignoranza della confutazione (ignoratio elenchi:) 3 34. — παρὰ τε τὴν ἀμφιβολίαν καὶ τὸ συμβεβηκός: par. basato sull'amfibolia e sull'accidente 3 77. — παρὰ τὸ «μὴ παρὰ τοῦτο paral. (costruito sul) «non secundum hoc» 3 139. — παρὰ τε τὴν ὁμωνυμίαν καὶ τὸ πῆ καὶ ἀπλῶς par. ex homonymia, (ex interpretatione) secundum quid et simpliciter 3 322.

παρώνυμος: οἷα ἐστὶ καὶ τὰ παρὰ τοῖς διαλεκτικοῖς παρώνυμα λεγόμενα: come le cose che dai dialettici sono chiamati «paronimi» = di nome derivato 1 732. — ὡς: ὁ γὰρ δίκαιος ἄνθρωπος, ἄνθρωπος ὢν, μετέξει δικαιοσύνης αὐτῆς, παρώνυμος λέγεται δίκαιος: l'uomo giusto, essendo uomo, per la partecipazione di essa giustizia, è chiamato, per appellativo, giusto 1 733.

πατέρες: τὰ ὀνητὰ τῶν ἁγίων πατέρων contrapposte alle κοινὰι ἐννοιαὶ 2 180-185; — συνφῶδᾶ... τοῖς ἐνδοξοτάτοις τῶν πατέρων ἡμῶν φρονεῖν pensarla conformemente ai SS. PP. 2 27; 3 782. 784. 787: passim in 3. διασύρω καὶ σκώπτω τοὺς ἁγίους πατέρας ἡμῶν irrido e oltraggio i nostri SS. PP. 2 50. 53; 3 720 ss.

πατροπαράδοτος: agg.; della tradizione patristica. — ἀπόδειξις opp. all'aristotelica 3 789. 839.

πεντάς: pentade 1 805.

πέρας, τό: limite, termine, rapporto: — τὸς ἀπηλλαγμένον παντός estraneo - o libero - da ogni rapporto 1 727.

πῆ: παρὰ τὸ πῆ «secundum quid» sotto un certo aspetto: παρακρούεται δὲ παρὰ τὸ πῆ καὶ ἀπλῶς inganna — perchè interpreta l'altrui frase — «secundum quid» e «sic et simpliciter» 3 59; — 125. 322. 334. et alibi in 3.

πηγάζομαι: essere scaturito — ται ἐκ τοῦ θεοῦ, τὸ φύσει ὢν ἐκ τοῦ θεοῦ essendo di natura da Dio è scaturito da Dio 1 462. — alibi v. πηγῇ.

πηγή: ἡ γὰρ «πηγῇ» ἐν ταύτῃ περιέχει ταῦτα τὰ δύο ὀνόματα τὸ γεννᾶν καὶ τὸ προβάλλειν perchè (la parola) «fonte» in ciò comprende questi due nomi (concreti) del «generare» e dell'«emanare» 1 363. — ὁ πατήρ 1 366. et alibi; μόνος ὁ πατήρ 1 367. — ὁ μὲν πατήρ πάσης ἐστὶν ἀπλῶς πηγὴ τῆς πηγαζομένης θεότητος, ὁ δὲ υἱὸς τῆς τοῦ πνεύματος μόνης· καὶ ὁ μὲν πατήρ τότε μὲν πηγῇ, πρὸς τόδε δὲ ἐκ πηγῆς· ὁ δὲ υἱὸς πρὸς μὲν τὸ πνεῦμα πηγῇ, πρὸς δὲ τὸν πατέρα ἐκ πηγῆς: il P. è fonte assoluta di ogni scaturita divinità, ma il F. (è fonte) della sola divinità dello Sp.; e il P. in rapporto ad esso (Sp. S.) non è fonte, ma è rispetto a Lui in rapporto di «da fonte»; il F. invece rispetto allo Sp. è fonte, rispetto al P. in rapporto di «da fonte» 1 232-235. — alibi passim. — φωτὸς νοεροῦ· di luce intellettuale 1 289., 3 159.

πνεῦμα τὸ ἅγιον: Sp. S. — φύσει ἐκ τοῦ θεοῦ 1 337. — πηγάζεται ἐκ τοῦ θεοῦ 1 339. — ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἔχει τὸ εἶναι 1 342. — καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ 1 516. — οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ 1 517; 2 195. — παρὰ τοῦ πατρὸς 1 516.

πνευματομάχοι: avversari del dogma dello Sp. S. 1 424.

ποιήσας, ὁ: il Creatore: ὑπὸ τοῦ ποιήσαντος πεφωτίσθαι essere il-

luminato dal Cr. 3 287: diff. da δημιουργήσας: τοῦ δημιουργήσαντος τὰς ἐκείνων ψυχὰς καὶ τοιαύτας ποιήσαντος di chi crea le loro anime e le fa tali 3 301.

πράγμα, τό: il contenuto sostanziale, intrinseco: πρὸς ὃ, πρᾶγμα βλέπουσα ἢ διάνοια il pensiero mira a quel che è il contenuto sostanziale (delle cose). 1 702. 688. 898. — realtà sostanziale πότερον ἄτη τινὸς πρᾶγματος...; forse che ti riferisci a una realtà sostanziale...? 1 680. — κατὰ τό: sostanzialmente, di fatto, in rapporto al contenuto 1 284. 309. 414. 641. passim.

πρᾶξις: ἐν ταῖς περὶ πρᾶξιν νοήσεσι nell'ordine dell'azione, opp. ἐν ταῖς τῶν ὄντων θεωρίαις 3 570.

προβάλλειν, τό: l'emanare (lo Sp. S.: atto del P.) 1 364 ss.

προβολεύς: — ὁ πατήρ 1 231. 343. 359. 365. 367 ss. passim. — ὁ υἱός 1 231; οὐκ ἴσμεν πᾶν τὸ ὑπάρχον τινὶ καὶ μόνῳ ὑπάρχον, ὥστε οὐκ ἀνάγκη εἰ ὑπάρχει τῷ πατρὶ προβολέα εἶναι τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ μόνῳ ὑπάρχειν noi non conosciamo in pieno la proprietà che sussiste a un essere in quanto unico essere, cosicchè non ne deriva la necessità che se è del P. essere emanatore, questa proprietà sussiste in Lui solo. 1 504. passim in 1.

προκειµενον, τό: problema proposto; ciò che è in questione 1 79. 384. 873. 876.; 3 39. — premessa 1 519.

προμηθεύς, ὁ: il Provvidente; Dio; ὁ κοινὸς Dio, provvidente universale 1 293.

πρόνοια: Provvidenza 3 238. 269; — nozione, τὴν τε μίαν ἐκ τοῦ ἐνὸς διὰ πάντων ἤκουσαν nozione unitaria derivata dal singolo e riferita a tutti gli esseri 3 568.

προόδος, ἡ: emanazione: περὶ τῶν αὐτοῦ (θεοῦ) προόδων sulle emanazioni di Dio 3 269: — γινώσιν τῶν εἰς τὰ ὄντα τοῦ ἐνὸς προόδων αὐτῇ ἐντιθέναι porre in essa (anima) la conoscenza delle emanazioni dell'Uno — Dio — sull'universo 3 599.

πρόσεµι: τῶν καθ' αὐτὸ ταῖς οὐσίαις προσόντων delle proprietà insite nelle sostanze 1 657. — τῷ παραδείγματι οὐ πᾶν τοι φαίνεται τὸ εὐλογον προσόν all'esempio manca del tutto la proprietà logica 1 239.

πρὸς τι, τό: relazione τὰ ἐνεργεῖα πρὸς τι ἅµα τῇ φύσει λέγεται παρ' αὐτοῖς εἶναι καθόσον εἰσι πρὸς τι συναναιρουντά τε ἄλληλα καὶ συνεισφέροντα le relazioni in atto si associano per natura da sé in quanto sono relazioni che si eliminano e si richiamano reciprocamente 3 526 ss.; τὰ πρὸς τι πρὸς ἄλληλα: le relazioni reciproche: ὁ ἐνεργεῖα νοῦς καὶ τὰ ἐνεργεῖα νοητὰ τὴν τῶν πρὸς τι πρὸς ἄλληλα ἀναδέχονται σχέσιν l'intelletto in atto e l'intelligibile in atto assumono lo stato di reciproca relazione 3 531 ss.

προσόντα, τὰ: proprietà; ὁρῶ πολλὰ τῶν τοῖς ἀποδεικτικαῖς προσόντων οὐκ ἔχοντα: vedo che manca di molte delle proprietà dei (sillogismi) apodittici 1 331. — proprietà essenziali 1 657: καθ'αὐτὸ (v.); πρόσσειµι (id.).

προστάτης: τοὺς προστάτας τῶν κατὰ φιλοσοφίαν δογμάτων luminari (capi) delle dottrine filosofiche 3 458.

πρόσωπα: Persone (divine). — τὰ τρία 1 183. — τὰ δύο πρὸς τὸ ἐν ἀναφέροντα 1 279.

πρότασις: proposizione 1 passim: ὅταν ἡ ἢ μία μὲν πρότασις ἀληθὴς quando vera sia una sola proposizione 3 150; βοηθεῖ ἡ ἀληθὴς πρότασις τὸ γ' ἐπ' αὐτῇ τῷ συμπεράσµατι la proposizione vera serve la conclusione in rapporto al proprio contenuto 3 151: passim in 3.

πρότερον: — φύσει (nozione di causa) per natura primordiale 1 472. 481. 603. — agg. primordiale, 3 84. 585.

προφαινόμενα, τὰ: le apparenze; τῶν προφανομένων τὸ βέλτιστον l'apparenza migliore 5 93.

προφανῇ, τὰ: il mondo visibile: — connesso a τὰ αἰσθητὰ 3 613.

πρῶτα, τὰ — e agg. elementi primi, passim. 1. 3.; τὰ πρῶτα

θεῖα suprema divinità. 3 316; τὰ πρ. νοητὰ il supremo Intelligibile = Dio 3 268:

πρώτιστα, τὰ: (nozioni) primordiali per eccellenza 1 297.

πρώτος: τὸ πρῶτον ἀγαθόν il sommo Bene 3 487.

ῥίνες: (φῶς) οἷον φασὶ τινες διὰ τῶν ῥινῶν τῷ ἀνθρώπῳ εἰσερχεσθαι luce che alcuni dicono penetri nell'uomo attraverso le narici 3 328. νοεραὶ τινες εἰσοδοὶ τε καὶ ἔξοδοι διὰ τῶν ῥινῶν ἅμα τῷ πνεύματι certe immissioni ed emissioni intellettive in uno col respiro, attraverso le narici 5 120.

σοφία: — ἡ ἀνθρωπίνη 5 39; — θεοῦ 5 40; — ας παρὰ θεοῦ δοθείσης 3 284. 286; — ἀν' ὑπερσופן la somma Sapienza 3 293; τῶν ἀπορρήτου σοφίας πατέρων dell'ineffabile sapienza dei Padri 3 344.

οὐφισμα: 3 30 (t. 31-33); 52 (t. 52-54), 71 (t. 72-76), 122 (t. 123-124); τὸ δυσαντίβλεπτον σόφ. 134 (t. 135-136), 360 (t. 360-363) 457 (t. 458-460: οὐ τοὺς προστάτας (v.) τῶν κατὰ φιλοσοφίαν ὡς τὴν θεϊαν ὑπεροχὴν (v.) κατανενοηκότητας ἄγασαι, τὴν καὶ αὐτοῖς τοῖς Χερουβὶμ ἀκατανόητον (v.) οὖσαν).

συγγίνομαι: μυστικῶς τῷ θεῷ συγγένησθε vi fondete misticamente col divino 1 306.

σύζευξις: 5 117; v. συζυγία.

συζυγεῖν, τό. — «congiungere» impropriamente inteso (da Pal.) per «connessione» intercorrente fra due relazioni (πρὸς τι). — τό; οὐ κατὰ τὴν τῶν παλαιῶν ἐκλαβὼν διάνοιαν... (ταυτέστι) ὅν τρόπον εἰσῆλθαι χρῆσθαι αὐτῷ ἐπὶ τῶν πρὸς τι: avendo preso la parola «τὸ συζυγεῖν» non col senso ad essa data dagli antichi (filosofi), e cioè nella maniera come questi la usavano a proposito delle «relazioni», 3 523-529.

συζυγία: unione — riferita alla relazione della luce divina che si congiunge, secondo la teoria esicasta, con l'anima —: τὴν δὲ

πρὸς αὐτὴν τοῦ τοιούτου φωτὸς σχέσιν, οὐδὲν μοι διαφέρει εἴ τις συζυγίαν ἢ συμπλοκὴν ἢ παράθεσιν ἢ ἀνάκρασιν ἢ θ' ὅπως ποτὲ χαίρει ὀνομάζων ἐθέλει... ma il rapporto di una simile luce con essa (anima) a me non importa proprio nulla se lo si chiama (συζ.) aggiogamento (συμπλ.) o avvolgimento (παράθ.) appressamento o in qualunque modo pare e piace di chiamarla 3 580-582.

συλλογίζομαι: — ἀποδεικτικῶς sillogizzare apoditticamente 1 351; — ὑπὸ τῶν πατέρων συλλογίζεσθαι περὶ θεοῦ τὸν ἐνδεχόμενον τρόπον ἐδιδάχθημεν dai SS. PP. ci è stata insegnata la maniera accorta per sillogizzare su argomenti teologici 3 815; 817. 818.

συλλογισμός = disquisizione 1 135. — sillogismo 1 322. 328. 344. 476. 480. 487. 2 164 SS. 3 142. 149. 261. 378 SS. — συγχεῖν τοὺς περὶ θεοῦ λόγους, ἂν ὅσι συλλελογισμένοι καὶ ἀληθεῖς, ἀποδεικτικούς συλλογισμούς ὀνομάζεσθαι: ammetto che i ragionamenti sui misteri teologici, se ponderati e giusti, si chiamino sillogismi (= ragionamenti) apodittici 3 407. — ὅποιοι εἰσὶν οἱ πλείστοι (συλλ.) τοῦ Θωμᾶ 2 170; — τοῦ Παλαμᾶ πρὸς Λατίνους 1 909; συλλ. ἀποδεικτικός: ἰδίως δὲ λέγεται ἀπόδειξις ἐπὶ τοῦ ἀποδεικτικοῦ συλλογισμοῦ τοῦ ἀντιδιαστελλομένου πρὸς τ' ἄλλα τοῦ συλλογισμοῦ εἶδη δι' ἀποδείξιν propriamente (detta) si parla nel caso del sillogismo apodittico distinto dalle altre forme di sillogismo 1 318; — καλῶς ἂν ἔχοι ἅπαντας οὓς ποιοῦμεν ἐκαστοτε περὶ τῶν θεῶν συλλογισμούς ἀποδεικτικούς προσαγορεύειν sarebbe bene chiamare sillogismi apodittici tutti quelli che ogni qualvolta facciamo su argomenti teologici 1 322; — ἀποδεικτικώτατον 333; οὐδεὶς ἀποδεικτικὸς συλλογισμὸς ἐπιχειρεῖ πρώτην ἀρχὴν καὶ ἀξίωμα δεικνύναι nessun sillogismo apodittico prende a dimostrare un principio primo e un assioma 1 349; συλλ. ὁ ἐξ ἐλαττόνων αἰτημάτων τοῦ ἐκ πλεόνων (v. αἰτημ.) 1 392; συλλ. definizione 1 400.

— τοῦ ἀμέσως τινὶ ὑπάρχοντος οὐδείς ἀποδεικτικὸς συλλογισμὸς γίνεται nessun sillogismo apodittico può aversi su un attributo che sussista in un essere in maniera immediata 1 398; ὁ ἀπ. συλλ. πᾶσιν ἀπλῶς δοκεῖ εἶναι ἀληθής il sillogismo apod. appare a tutti assolutamente vero 1 403. δεῖ τὰς προτάσεις τοῦ ἀπ. συλλ. οὐ αἰτίας εἶναι τοῦ συμπεράσματος occorre che le premesse del sill. apod. siano cause della conclusione 1 412; δεῖ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀπ. συλλ. φύσει γνωριμώτερας εἶναι τοῦ συμπεράσματος bisogna che i principi del sill. ap. siano per natura più noti della conclusione 1 420; δεῖ τὴν πρότασιν τοῦ ἀπ. συλλ. ἐπιστητὴν εἶναι καὶ οὐ δοξαστήν (v.) 1 430; 446. 450.; ἐπὶ πασῶν τῶν ἀποδεικτικῶν ἐπιστημῶν οὐδείς συλλογισμὸς δείκνυσιν τί μόνον ὑπάρχον nessun sill. pur basato su tutte le scienze apodittiche dimostra ciò che sussista a un essere in quanto unico essere 1 507; — ἡ μὲν οὖν πρώτη τοῦ τοιοῦτου συλλογισμοῦ πρότασις ἐκ τῶν λογίων ἐστὶν εἰλημμένη, ἡ δὲ δευτέρα καὶ τρίτη ἐκ τῶν οὐσιωδῶς ἡμῖν ὑπαρχόντων λόγων dunque la prima proposizione di questo sillogismo è presa dalle Scritture, la seconda e la terza dalle nozioni sostanziali in noi esistenti 1 637.; — ἀπ. οὐς διὰ τὸ τοῦ πράγματος σεμνὸν προσαγορεύειν chiamarli ap. per la santità del contenuto 3 822. — διαλεκτικὸς: περὶ μόνον ἐστὶ τὰ πιθανὰ καὶ ἐνδεχόμενα καὶ ἀμφιῶδες καὶ ἄλλο τε ἄλλως ἔχοντα, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὲν πράγματος οὐδέποτε δηλοῦντα, τοῦ δὲ συμπεράσματος οὐ πάντοτε: il sill. dial. si ha soltanto su ciò che è verosimile, possibile, indeciso e instabile; esso non mostra mai la causa della cosa, e non sempre quella della conclusione 1 847; 913.; 496. 892; 3 374. — σοφιστικὸς 3 379; — testι: α') 1 337-343; β') 1 374-376; γ') 1 387-390; δ') ἀκριβὲς ὥν εἰς τὰ μάλιστα οὗτος 1 634-636.

συμβεβηκός: — τὰ l'accaduto 2 11; 5 2; attributi, accidenti: passim. v. sill. — τὰ καθαντὸ gli at-

tributi essenziali 1 547. 597. 664.

συμπέρασμα: conclusione passim. 1. v. ἀπόδειξις, συλλογισμός, πρότασις.

συμπλοκή: congiungimento: rapporto della luce divina con l'anima. v. συζυγία 3 580-582.

συναΐδια: (τὰ πρόσωπα) coeternae — le Persone Div. — 1 275.

συναίρεσις: concentrazione — convergenza πρὸς τὸ ἐν verso il singolo 3 570.

συνάναρχα: τὰ πρόσωπα coiniziali — attributo delle Persone Div. 1 275.

συνάφεια: congiunzione, — v. ὁμφαλός. 5 122.

σύνεγγυς, τό: affinità concettuale 1 527.

σύνθεσις: composizione: οὐδὲν πᾶν τι συνθέσεως ἀπηλλαγμένον ἔσται non può essere assolutamente esente da composizione 1 746.

συνουσιώσις: δαιμόνων πρὸς αὐτὴν (τὴν ψυχὴν) συνουσιώσις congiungimenti dello spirito del male con l'anima 5 119.

συνοχή: contenuto: ἀπηλλαγμένον πάσης... astratto da ogni contenuto 1 727.

σχέσις stato: τῶν πρὸς τι πρὸς ἄλληλα stato di reciproca relazione 3 531. — = πρὸς τι: — τοῦ φωτὸς πρὸς τὴν ψυχὴν la relazione della luce con l'anima 3 580; — ὡς ἔχει τάξεώς γε καὶ σχέσεως πρὸς ἡμᾶς in quale rapporto e relazione sta nei nostri confronti 3 729.

σωφροσύνη: ἔξις καὶ διάθεσις τῆς ψυχῆς 5 62., 6 6.

ταυτότης: identità. — ἦτος ὀλίγον: difetto d'identità 1 240; — ἦτος επικράτεια predominio d'identità 1 242; τὴν τῶν τριῶν προσώπων κατ' οὐσίαν ταυτότητα l'identità sostanziale delle tre Persone 2 73.

τελείωσις: τοῦ νοῦ perfezione intellettuale 3 106.

τέλος: κατὰ μὲν τὰ πρὸς τὸ τέλος ἐπαινετός, κατὰ δὲ τὸ τέλος πεντικός in rapporto ai mezzi che conducono al fine (il tuo scritto) è ammirevole, ma in quanto al

fine esso è biasimevole 3 40. —
vertice, sommità 3 95.
τεταρτημόρια: — ἄνισα, εἰς ὀκτώ in
otto quarti disuguali 1 572.
τόδε τί: ἕκαστον μὲν τούτων τόδε τί
ἔστι καὶ ὑποκείμενον, ὁ δὲ θεὸς
οὐκ ἔστι τόδε τί καὶ ὑποκείμενον:
ognuno di questi corpi è un quid
e un soggetto, ma Dio non è
un quid e un soggetto 1 538.
τρία: 1 707-806. οὐδενὶ τῶν ὄντων
ἐγνώσθαι τὸν θεόν... κατὰ τρία:
nessun essere può conoscere
Dio... come Trino 1 706; ὅπως
χρῆ τὸ πάντων ἐξηρημένον καὶ
τρία λέγειν come bisogna dire
Trino in modo che su tutto
trascenda 1 780 ss.; ὁ Θεὸς τρία
καὶ τριάς, πῶς λεγεται; 1 784 ss.
τριάς: ἀφ' ἧς (τριάδος) κατὰ μέθεξιν
ὑπάρχει αὐτοῖς τὸ τρισὶν εἶναι
dalla quale triade per parteci-
pazione è dato a loro di essere
Tre — essi posseggono la quidi-
tà del tre 1 788; οὐ χαλε-
πὸν τῆς ἰδέας αὐτῆς τῆς τριάδος
ἐφάπτεσθαι non è difficile posse-
dere l'idea della triade in sé 1
805; οὐκ αὕτη ἡ τριάς ἔστιν αὐτοῦ
τὸ εἶναι non è questa triade —
che noi concepiamo — il suo
essere 1 802: v. passim.
τρισηπόστατος: (Dio) dalle tre Per-
sone — ipostasi — 1 407.
τυφλός: οἱ τυφλοὶ τῶν ἰδόντων πε-
πισμένοι... οὐδ' ὅτι οὐκ ἐφαπτόμε-
νοι: i ciechi che credono a co-
loro che vedono senza tuttavia
percepire col senso della vista
1 435.
υἱός: — γεγενῆσθαι ἐκ τοῦ πατρὸς
1 523; — οὐκ ἐκ τοῦ πνεύματος
1 530; ἀρχὴ τοῦ πνεύματος 2 164;
passim in 1 2.
ὑπαρξίς: esistenza; sussistenza; es-
senza. καθ' ὑπαρξιν secondo sus-
sistenza (essenza) passim 1.
ὑπάρχον: τί τι καὶ cid che sussiste a
uno o qualcosa 1 396 passim.
— τό: proprietà, attributo: —
τῷ θεῷ gli attributi divini 1
556; — τῷ οὐρανῷ gli attributi
della volta celeste 1 558; τό —
καθ' αὐτὸν proprietà essenziale.
ὑπερβεβηκώς, τό: superaccidente 1
299.

ὑπερκείμενα, τά: le cose superne =
τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς 1 838.
ὑπερκόσμος, τά: τὰ — πάντα δυνά-
τὸν εἶναι καταλαβεῖν: essere pos-
sibile comprendere i misteri ul-
tramondani (celesti) 3 808.
ὑπερούσιος: — θεότης la supersu-
stanziale divinità 1 223. 361.
409; — ὀντότης 1 666. 709 (v.);
ον — καὶ ἀνώνυμον ἀγαθόν (v. ἀν.)
3 475; — φῶς luce supernaturale
3 292. — τό: il supersustan-
ziale, Dio 3 352.
ὑπερουσιότης: supersustanzialità:
— θεία divina 1 641.
ὑπεροχή: — ἡ θεία divina eminen-
za = eccelsa divinità 1 829; τὴν
θείαν... κατανενοχότας (v.) 3 458.
459. 432. 463; — καθ' ὑπεροχὴν:
μήτε τῶν νοούντων μήτε τῶν νοου-
μένων καθ' ὑπεροχὴν ὄν: per ec-
cellenza non facendo parte nè
— dell'ordine — degli esseri pen-
santi nè degli esseri pensati 3
490. — ἦν εἶναι πρὸς τὸν νοῦν
trascendere l'umana capacità in-
tellettiva 3 464: = πάσης κατα-
λήψεως καὶ νοήσεως ὑπερέχειν 466.
ὑποκείμενον, τό: soggetto 1 439. 1 2
passim καθόσον ἡ τοῦ ὑποκειμέ-
νου φύσις ἐπιδέχεται per quel che
la natura dell'argomento con-
sente 3 436; 3 passim.
ὑπόληψις: concezione: τὴν... περὶ
τῶν θεῶν ὑπόληψιν τὴν τῶν ἀπο-
δείξεων αὐτὰ ἐξαιρουσάν... la con-
cezione — teoria — che esclude
dalla scienza apodittica i misteri
della religione 3 715.
ὑπόστασις, ἡ: — ciascuna delle tre
Persone divine 1 164. 171. 209;
— φωτεινὴ sostanza luminosa
3 326 (φῶς v.).
ὑποστάτης creatore: τῷ αἰτίος καὶ
ὑποστάτης εἶναι καὶ αὐτοῦ τοῦ αὐ-
τοενός (ὁ θεός): in quanto è
causa e creatore anche della
stessa unità assoluta 1 758.
φαντασία apparenza 3 567; 4 23;
fantasia (sbrigliata) 5 116.
φανταστικόν, τό: l'immaginativa
4 16.
φάσματα = εἰδωλα 5 83.
φιλοσοφία: — 5 68; ἡ ἀνωτάτω φι-
λοσοφία superna sapienza 1 1;

γνώσις καὶ φιλοσοφία dottrina filosofica 2 84. τὰ κατὰ φιλοσοφίαν δόγματα i precetti, le dottrine filosofiche 2 76.

φρόνημα: superbia 3 113. 117; — τὴν ψυχὴν πληροῖ 4 86; 5 125.

φυσικά, τὰ: fenomeni o cose della natura 1 643, 2 228; campo della fisica 2 213; τῶν ἐνύλων καὶ φυσικῶν corpi fisici 1 834. ἡ φυσικὴ καὶ ἡ μετὰ τὰ φυσικά la scienza fisica e metafisica 2 82.

φύσις natura: ἡ τοῦ ὑποκειμένου φύσις la natura dell'argomento 3 437; ἅμα τῇ φύσει coesenziale; τὰ ἐνεργεῖα πρὸς τι ἅμ. τ. φ. λέγεται παρ' αὐτοῖς εἶναι essi (i filosofi pagani) dicono che le relazioni sono coesenziali 3 526. φύσει: ἐκ τῶν φύσει ἡμῶν ὑπαρχουσῶν ἐννοιῶν dalle nozioni innante in noi 1 934; — εἶναι: τὸ φύσει ὅν ἐκ τοῦ θεοῦ πηγάζεται ἐκ τοῦ θεοῦ ciò che è di natura divina è scaturito da Dio 1 462. 464; φύσει ἄνθρωποι di natura umana 1 466. — πρότερος anteriore per natura 1 472; — γνώριμος, γνωριμώτερος noto, più noto, 1 420 ss., 467; — πάντες ἴσμεν καθόλου; (lo) conosciamo tutti universalmente per natura? 1 464. — genere umano: τοῦ τῆς φύσεως ἐχθροῦ ἔργον opera del nemico del genere umano 3 845.

φῶς: φῶτων (συνουσιώσεις) πυρρῶν τε καὶ λευκῶν fusioni con luci rosse e bianche 5 119; 3 331. — οἶον (φῶς) φασι τινες διὰ τῶν ῥινῶν (v.) τῷ ἀνθρώπῳ εἰσερχεσθαι, 3 328. — νοερόν: luce intellettuale 1 837; v. πηγὴ 1 290; 3 159. — ὁ θεός (v.) 1 290; 3 110. 159. 160. — ὑπερουσίον (v.) 3 292; τοῦ ὑπερουσίου φωτὸς τοῦ ποιούντος τὸν νοῦν τοιοῦτον οἶον τὰ νοητὰ ἦτοι ἑαυτὸν νοεῖν della luce soprannaturale (Dio) che crea l'intelletto in modo tale da pensare l'intelligibile ossia se stesso 3 545; ἀνακρίνασθαι φῆς τὸ φῶς τῷ νῷ ὡς ἕτερον ἕτερον tu dici che la luce si fonde con l'intelletto come una cosa si fonde con un'altra 3 537; πρὸς τὴν ψυχὴν σχέσιν (v.) 3 580.

φωτίζω: περωτισμένοι οἱ ἔξω σοφοὶ i filosofi pagani illuminati 3 162; περωτισμένοι οἱ = φιλόσοφοι 3 263. 277. 285; ἐφώτισεν ὁ θεός αὐτοὺς 3 280. 283; — 288. 303. 305. 320. 323. 332.

φωτισμόν, τό: (τοῦ νοῦ) 3 105. 271.

φωτοφάνεια: νοερά (τῶν ἡσυχαστῶν): οὔτε ἀμφισβητῶ μὴ διὰ τῆς ἐγγινομένης ἐν ὑμῖν... νοεράς φωτοφανείας κρεῖττον ὑμᾶς ἢ κατὰ ἀπόδειξιν εἰδέναι... nè contesto che con l'intellettuale luminosa visione che avviene in voi possiate sapere meglio che per dimostrazione (che cosa sia Dio etc.) 1 288.

χείρω, τὰ: πρὸς τὰ χ. νεῦσις inclinazione al male 3 562.

χορεία: comunità: ἐκ τῆς τῶν εὐσεβῶν χορείας ἐκβαλεῖν αὐτὸν (τὸν Βαρλαάμ) πειρωμένης — τῆς σῆς διανοίας — il tuo disegno tenta di far espellere lui (Barlaam) dalla comunità dei religiosi (cristiani) 3 742.

Χριστιανοκατηγορία: — α χορήσασθαι esercitare la delazione di cristiani 3 837.

ψυχὴ: λογικὴ l'anima razionale 4 20; τοῖς οὐσιώδεσι τῆς ψυχῆς λόγοις con le idee sostanziali dell'anima (razionale) 1 299. 469; τοῖς μέσοις τῆς ψ. λόγοις con le nozioni indirette dell'anima razionale 1 834; 650; 3 301; φῶς ὁ παραγενόμενον τῇ ψυχῇ luce che appressatasi all'anima... 3 555; φωτίζω (v.) — = persona (ragionante) οὐκ οἶδ' ὅπως ἡ ἱερά σου ψυχὴ non so come la vostra venerabile persona 3 616.

ὦν, ὁ, τό: τὸν τὰ πάντα ὄντα l'essere che tutto comprende 1 295; — sostanza, contenuto, significato τοῦ ἐν ἐκείνοις (λόγοις) ζητουμένου ὄντος significato cercato in quelle parole 3 365; τῶν εἰς τὰ ὄντα τοῦ ἐνὸς προσδῶν (v.) 3 598.

ὡσαύτως: ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντα immutabili 1 858.

NOMI PROPRI CONTENUTI NEL TESTO

I numeri in grassetto indicano l'epistola, gli altri il rigo.
( ) chiudono il numero del rigo nel quale il nome è sottinteso.

Ἀδάμ, 1 206. 208. 239. 248. 250. 255. Ἀκίνδυνος, 2 41, 3 516. Ἄνυτος, 5 27. Ἀπόλλων, 3 703. Ἀριστοτέλης, 1 469, 2 52. 82. 97. 3 198 (496 = τῷ Νικομάχου) 511. 744. 758. 761. 796. 797. 809. Βαβυλῶν ὁ Ἰταλός, 2. 3. 3 733. 739. — ὑποκρινόμενος μὲν τὰ τῶν Χριστιανῶν, ἔλλην δ' ὧν καθαρώς 3 735. Βασίλειος, ὁ μέγας 3 248. Βρότινος, πυθαγόρειος, 3 476. Γραικοί, 1 34. Γρηγόριος, ὁ Νύσσης, 3 (685). Γρηγόριος, ὁ Παλαμάς, 2. 3. 2 41 (246: τῷ ἀδελφῷ). 3 733. Δελφοί, 5 1. Διονύσιος, ὁ Ἀρεοπαγίτης, 1 49. 440. 704, 3 171. 174. 191. 310. 351. 479. Δισύπατος, Δαυίδ, 5 111, 6. 8. Ἑλλην, ὁ Βαβυλῶν, 3 735. Ἑλληνες, 2 54. 3 220. 245. 474. 624. 651. 677. 704. 707. 765. 766. 781. 783. 785. Εὔα, 1 27. 240. 244. 248. 250. 251. 256. Εὐνόμος, 3 685 (v. Γρηγ. Νυσ.). Εὐχίται, 5 131. Ἡσυχαστής, 4. 4 71. 87, 5 133 (μὴ προσανέχειν τοῖς ἡσυχασταῖς) τοιαῦτα διδάσκουσι 5 130. — τῶν ὁμωνύμων 5 114.	Θεσσαλονίκη, 3 635. Θωμάς, 2 170. Καλόθετος, Ἰωσήφ, 5 110, 7. Λαπίθης ὁ κύριος (Γεώργιος) 2 226. Λατῖνοι, 1 37. 859. (877). 909. 951, 2 36. 69. 102. 3 54. 136. Λουκάς, 5 111. Μέλητος, 5 27. Μωσῆς, 2 141. Νικομάχου, ὁ τοῦ, 3 496. Παλαμάς, v. Γρηγόριος. Πανταίνετος, πυθαγόρειος, 3 476. Παῦλος, ὁ Ἀπ., 3 337. 342, 5 40. Πλάτων, 1 470, 2 82, 3 198. 496. 512. — Πλάτωνες, 3 337. — τῶν περὶ Πλάτωνα, 3 757. (483). (486). Πρόκλος, 3 328. Προφήται, 2 141. Πυθαγόρειοι, 3 476-477. 757. Πυθία, ἐν Δελφοῖς, 5 1. Σήθ, 1 205. 244. 250. 251. 253. 256. Σωκράτης, 5 1. 10. 29. — Σωκράταις, 3 336. Σωφρονίσκος, 5 1. Φιλόλαος, πυθαγόρειος, 3 477. Φιλόξενος, πυθαγόρειος, 3 477. Χάρμης, πυθαγόρειος, 3 477. Χερουβίμ, 3 460. Χριστός, 2 142.